

PISANII SÂNGEORZENE

- SPIRITUALITATE, ISTORIE ȘI TRADIȚIE -

Consiliul Dirigent al Transilvaniei
(parțial, lipsesc O. Goga, V. Lucaciu și V. Braniște;
în plus, sunt Al. Morariu, Șt. Halița, L. Oanea)
rândul de sus: Al. Morariu, Iosif Jumanca, Romul Boilă, Ioan Suciu,
Victor Bontescu, Ștefan Halița, Laurențiu Oanea,
Aurel Lazăr, Emil Hațieganu, Ion Flueraș;
rândul de jos: Alexandru Vaida Voevod, Ștefan Cicio Pop,
Iuliu Maniu, Vasile Goldiș, Aurel Vlad

ANUL XI, NR. 12(124), DECEMBRIE 2022

PISANII SÂNGEORZENE

- Spiritualitate, Istorie și Tradiție -

ANUL XI, NR. 12(124), DECEMBRIE 2022

PISANII SÂNGEORZENE

Revistă de spiritualitate, istorie și tradiție locală

Fondatori: profesor FLORIN HODOROGA
teolog ALEXANDRU DĂRĂBAN

Consultant științific: Dr. Mirela Popa-Andrei, cercetător științific II, Institutul de Istorie
„George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române

Colaboratori permanenți: Dr. Elisabeta Scurtu, Preot Dr. Maxim (Iuliu-Marius) Morariu,
Dr. Dorin Dologa, Icu Crăciun, Florin Hodoroga

Editor și redactor responsabil: Alexandru Dărăban

Tehnoredactare: Alexandru Dărăban

REDACȚIA: Casa de Cultură Sângeorz-Băi, str. Republicii nr.33,
jud. Bistrița-Năsăud; E-mail: florin.hodoroga@gmail.com
Jucu, str. Jucu-Herghelie nr. 67, jud. Cluj
aldaraban57@gmail.com

Revista poate fi citită pe rețeaua de internet la adresele:

<http://pisaniisangeorzene.assbn.ro/ps2019.html>

<http://en.calameo.com/accounts/3280504>

COPERTA 1: Consiliul Dirigent al Transilvaniei

COPERTA 2: Solomon Haliță

COPERTA 3: Dr. Laurențiu Oanea

COPERTA 4: Sângeorzenii participanți la Marea Unire

Fotografiile din acest număr provin din cadrul Serviciului Județean al Arhivelor Naționale Bistrița-Năsăud (colecția fotografii), Facebook (Vicariatul greco-catolic Năsăud), Centrul Cultural „Justin Sohorca” Sângeorz-Băi, colecția personală a artistului Maxim Dumitraș

Cuprins

<u>CUPRINS</u>	5
-----------------------------	---

1 DECEMBRIE 1918

DORIN DOLOGA, <i>1 Decembrie 1918</i>	6
*** <i>Documente</i>	8
IOSIF UILĂCAN, <i>Misiunea „Solomon Haliță” – Mărturii și documente</i>	10
*** <i>Memorii</i>	24
TEODOR GHIȚAN, <i>Evenimentele din ținutul Bistriței-Năsăudului povestite de memorialistul medic-veterinar Pavel Tofan</i>	27
*** <i>Cuvântul prefectului Solomon Haliță cu ocazia celei de-a VII-a aniversări a Marii Uniri ce a avut loc la Bistrița</i>	32
ALEXANDRU DĂRĂBAN, <i>Testamentul moral al lui Solomon Haliță</i>	34
EMIL BOȘCA-MĂLIN, <i>Pagini de zbucium ardelean</i>	39
<i>Repertoriul bibliografic al revistei „Pisanii Sângeorzene” pe anul 2022</i>	62

1 DECEMBRIE 1918

UNIREA DE LA 1 DECEMBRIE 1918

Dorin Dologa

1 Decembrie 1918 constituie un moment de răscruce în istoria românilor, un moment în care o etapă istorică se sfârșește și o alta începe. 1 Decembrie 1918 este momentul în care statul modern român devine stat național unitar. Granițele României se suprapun acum cu cele etnice. În 1918, după o mie de ani de izolare, am început să construim mai bine de o sută de ani de unitate.

Statul este o construcție cu rol intern, ca organizare etno-politică și extern, ca subiect de drept internațional, adică recunoscut în configurațiile politico-strategice ale timpurilor. Statele din vestul și centrul Europei se revendică de la moștenirea romano-apostolică, iar cele din estul Europei și în Balcani de la moștenirea bizantino-ortodoxă.

Țările europene moștenesc o geografie statală care a fost acceptată și recunoscută conform dreptului internațional care stă și azi la baza statelor. În cazul nostru suprapunem conceptul etno-politic numit România peste statele medievale românești Țara Românească, Moldova și Transilvania, accentuând unitatea și continuitatea țărilor românești medievale.

Statalitatea românească a fost una relativ târzie. Statul bulgarilor a apărut la sfârșitul secolului al VII-lea, al ungarilor la sfârșitul secolului al X-lea, al sârbilor la sfârșitul secolului al XII-lea, în timp ce Țara Românească a fost întemeiată la sfârșitul secolului al XIII-lea. Geneza statelor europene este legată de năvălirile popoarelor migratoare. După prăbușirea puterii fostului Imperiu Roman și a elitelor politice, noua ordine politică a fost adusă sau impusă de un grup din exterior, de multe ori de migratori. Astfel, proto-bulgarii au pus bazele statului bulgar, ungurii pe cel al statului ungar, iar elitele sârbești, de origine neslavă, au pus bazele statului sârb. În ceea ce privește întemeierea Țării Românești, un rol important l-au avut cumanii. Aceștia au luat în stăpânire între 1070-1075 teritoriul dintre Nistru și Carpați, iar în 1239-1240 s-au așezat între Nipru și Dunăre. Conform legendei, Țara Românească s-a întemeiat în urma descălecatului lui Negru Vodă din Făgăraș în anul 1290, acesta fiind probabil cuman. Numele celui care a desăvârșit formarea Țării Românești, Basarab I, era și el cuman. Prin cucerirea Transilvaniei de către unguri evoluția spre alcătuirea unui stat medieval care să îi cuprindă pe toți românii a fost însă întreruptă.

Atunci când România s-a proclamat regat, în anul 1881, s-a confruntat cu o serie de reacții internaționale, în timp ce și astăzi apar proiecte ce vizează destructurarea României, deși nimeni nu vorbește despre destructurarea Ungariei, Bulgariei sau Serbiei.

Istoria românilor a fost una zbuciumată, datorită așezării noastre geopolitice. Aceasta este cauza multor încercări prin care ne-a fost dat să trecem. În spațiul în care locuim au existat continue schimbări ale raporturilor de forță și ciocniri neconținute între catolicism, ortodoxism și islamism. De multe ori pe parcursul istoric am trecut de la agonie la extaz. Războiul Crimeii a început prin cucerirea Principatelor Române de către Imperiul Rus și transformarea lor în gubernii rusești și s-a sfârșit prin înfrângerea Imperiului Rus și îndepărtarea sa de gurile Dunării, ceea ce a facilitat Unirea Moldovei cu Țara Românească, în

DORIN DOLOGA

urma voinței românilor și cu sprijinul Franței. În anul 1917 în urma izbucnirii revoluției din Rusia, România a fost nevoită să încheie pacea cu Puterile Centrale în condiții extrem de grele, pentru ca în 1918, în urma prăbușirii imperiilor austro-ungar, german și rus, România să își poată desăvârși unitatea statală. Noi, românii, suntem cei care au trăit toate agoniile, fără a capota, spre disperarea adversarilor noștri.

Popoarele sunt și ele de mai multe feluri. Sunt popoare imperiale, cu mentalitate de cucerire, popoare de graniță, cum este și poporul român, cu mentalitate de apărare și popoare barbare cu mentalitate de pradă. Și astăzi poporul român este unul de graniță, situat între Occident și Orient. Prin Unirea de la 1 decembrie 1918 România s-a apropiat geografic de Occident, însă mentalitatea a rămas grevată de influențe venite din Orient, adânc înrădăcinate în timpul veacului fanariot. Trebuie să ne regăsim în Occident sau Orient, însă o occidentalizare cu păstrarea fanariotismului nu va fi posibilă. Refuzând Occidentul și respingând Orientul vom fi niciunde și vom fi priviți și de o parte și de cealaltă în tabăra opusă.

Sărbătoarea națională de la 1 decembrie este un prilej de a ne arăta nouă și altora gradul de aderență și susținere a ideii de stat în forma sa din anul 1918, aceea a statului național unitar.

DOCUMENTE

1918, noiembrie 26, Sângeorz-Băi

Comandantul Gărzii Naționale Române Năsăud

Raportez că în Sângeorgiul-român, garda națională română veche care a fost compusă din elemente dubii și de puțină încredere, plătită cu 40 coroane la zi, s-a desființat, iar în adunarea populară ținută în 24 luna aceasta s-a reorganizat, alegându-se 20 inși toți oameni cinstiți, în care avem toată încrederea. Plata lor de aici înainte este de 20 coroane pe ziua în care îndeplinesc serviciul.

Afară de această gardă, s-a reorganizat și Sfatul Național Român. din acest sfat s-a ales o comisie permanentă, constatatoare din 12 membri a căror menire este să pertracteze și hotărască în cazuri urgente și zilnice.

Raportez mai departe că e nedumerire în ceea ce privește plata gardiștilor nedispunând comuna nici de bani, nici de izvor din care s-ar putea acoperi cheltuielile.

Garda e neînarmată. Nu dispunem nici de-o armă. În comună, ce e drept, sunt arme, dar cei ce le au, nu se învoiesc a le preda.

Rog cu toată încrederea Comandantul Gărzii Naționale Române din Năsăud să binevoiască a-mi lua acest raport la cunoștință, iar în ceea ce privește plățirea gardiștilor, a-mi da informațiile și îndrumările de lipsă.

Rog apoi Comandamentul să binevoiască a-mi pune la dispoziție baremi 10 puști cu muniția de lipsă, cu ajutorul cărora să putem purcede la adunarea armelor din sat și la dezarmarea unor persoane care înarmate fiind, se dedau la fapte rele.

Afară de câteva furturi mici și înspăimântarea cu vorbe a jidanilor din comună, în comuna (sic!) noastră nu s-a întâmplat lucruri mai mari. Starea comunei în general este liniștită.

Sângeorgiul-Român, la 26 noiembrie 1918.

ss. indescifrabil

comandantul Gărzii Naționale Române¹.

¹ *Anul 1918 în județul Bistrița-Năsăud* (coordonatori: Adrian Onofreiu, Ioan Pinte, Cornelia Vlașin), Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018, p. 182.

1918, noiembrie 29, Sângeorgiul Român.

Credențional

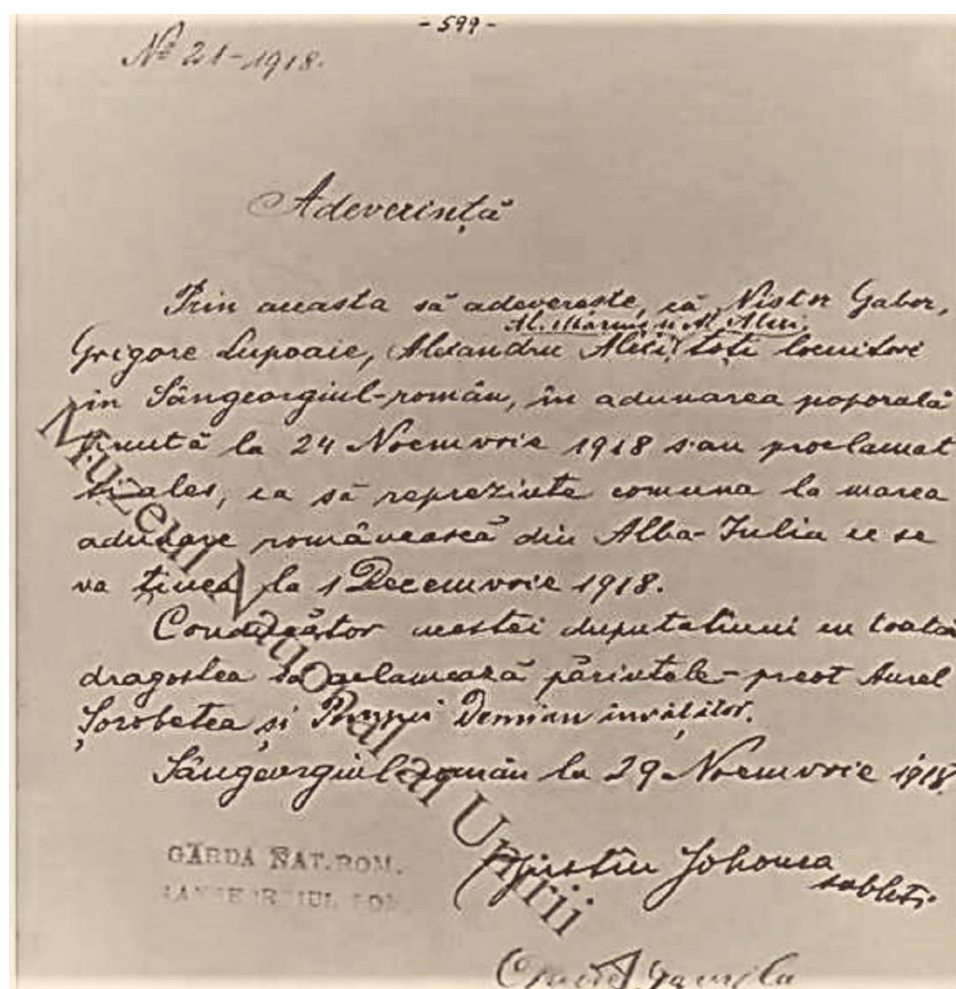
Nr. 21-1918

Prin aceasta se adeverește că Nistor Gabor, Grigore Lupoai, Alexandru Alexi, Al. Mărcuș și Al. Alexi, toți locuitori în Sângeorgiul român, în adunarea poporală ținută la 24 noiembrie 1918 s-au proclamat și ales, ca să reprezinte comuna la marea adunare românească din Alba-Iulia, se seva ținea la 1 Decembrie 1918.

Conducător acestei deputațiuni cu toată dragostea să aclamează părintele preot Aurel Șorobetea și Pompei Demian, învățător.

Sângeorgiul-român, la 29 noiembrie 1918.

Iustin Sohorca, subl[oco]t[enent]; Oproaie Gavrilă, pr[imar] com[unal]¹.

¹ Idem, p. 329.

MISIUNEA „SOLOMON HALIȚĂ” - MĂRTURII ȘI DOCUMENTE -

IOSIF UILĂCAN¹

Solomon Haliță s-a născut la Sângeorz-Băi, la 17 aprilie 1859. După ce urmează școlile nășăudene se înscrie la facultatea de Istorie și Filosofie din Viena. Trece în Vechiul Regat după terminarea studiilor universitare, unde, în perioada 1883-1896, este profesor în diferite orașe. se va impune pe plan profesional ca un colaborator al lui Spiru Haret, în calitate de inspector școlar, calitate deținută și în anul 1918. Apropiat cercurilor liberale, de unde și elogiile aduse lui Ionel Brătianu, în toamna anului 1918 primește misiunea de la guvernul român, aflat la Iași, de a lua legătura cu fruntașii Partidului Național Român (PNR). În această misiune au fost implicați următorii: Solomon Haliță, Ioan Bordea, Ioan Boieriu, Petre Gavrilă, locotenentul Popovici Isidor și un soldat servind ca ordonanță. legația Franței de la Iași, prin generalul Lafont – atașatul militar – le acorda, la 13 noiembrie 1918, un permis pentru a putea lua legătura, eventual, și cu autoritățile militare și civile franceze.

Sub titlul de mai sus publicăm mai multe documente, începând cu o scrisoare pe care Solomon Haliță o trimite în toamna anului 1923 lui Constantin Kirițescu, pentru a folosi materialul istoric pe care îl atașează scrisorii cum va credea de cuviință, în viitoarea lucrare cu referire la Primul Război Mondial. Documentele pe care i le trimite și pe care le publicăm sunt cunoscute. Totuși, într-o lucrare cu specific local, pot fi aduse și în integralitate la cunoștința publicului, fără a emite nici un fel de pretenții². Trecuseră cinci ani de la Marea Unire, iar clasa politică românească se afla pe poziții net divergente, mai ales după alegerile prin care Partidul Național Liberal (PNL) a revenit triumfător pe arenă politică. Aspectul poate fi dedus și din scrisoarea trimisă lui Kirițescu, unde partizanatul politic al prefectului de Bistrița-Năsăud, atunci, iese la iveală. Contrazicerile dintre conținutul scrisorii și cel al documentelor atașate le lășăm a fi descoperite de cititor. Cu toate acestea, cele ce urmează pot constitui o lectură interesantă. Am continuat cu scrisoarea de acreditare a primului-ministru, generalul Constantin Coandă. Deși bine cunoscută, am publicat și scrisoarea lui Ionel Brătianu către conducerea PNR, apoi am respectat ordinea în care au fost trimise rapoartele către guvernul român. documentele publicate se găsesc în Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, în Colecția Solomon Haliță, pachetul V, nr. 88 (1918-1923), passim. Revenit pe locurile natale după Marea Unire, Solomon Haliță a deținut funcția de prefect al județului Bistrița-Năsăud, iar din această calitate face demersuri pentru ridicarea culturală a județului.

A murit la 1 decembrie 1926.

¹ Acest articol face parte din lucrarea intitulată *Granița culturală*, Bistrița, Editura Nova Didactica, 2008, p. 196-216. Mulțumim autorului pentru bunăvoința arătată în publicarea acestui fragment din lucrare..

² Vezi Lazăr Ureche, *Solomon Haliță – militant pentru înfăptuirea Marii Uniri*, în „Revista Bistriței”, VIII, Editura Glasul Bucovinei, 1994, p. 185-190.

IOSIF UILĂCAN

**Scrisoarea trimisă de Solomon Haliță lui Constantin Kirițescu la 27 octombrie 1923,
cu referire la evenimentele la care a luat parte în 1918**

În toamna anului 1918 era mare nedumerire în Iași de cele ce se petrec în Ardeal. noi, cei de origine din Ardeal, aveam zilnic consfătuiri și părerea predominantă era că trebuie să ne convingem în mod pozitiv de starea reală de lucruri, de intențiile pe care le are Comitetul Partidului Național și capii bisericilor românești, deoarece știrile ce primeam de la refugiații care reușeau a trece peste hotar erau contradictorii: ba că se va proclama autonomia Ardealului, ba că se va proclama republica, etc.

Se luase chiar hotărârea ca să plecăm câțiva în Ardeal, prin diferite puncte ale graniței, spre a aduce știri pozitive. Întreprinderea nu era ușoară și nu era fără primejdii, deoarece în Ardeal izbucnise revoluția. Mai trebuiau și bani. Eu țineam pe domnul Brătianu la curent cu tot ce se discuta în comitetul ardelenesc, format pentru scopul arătat mai sus.

În ultimele zile din octombrie, la una din audiențele pe care am avut-o la domnul Brătianu, i-am declarat că m-am hotărât a înfrunta orice primejdie și a pleca în Ardeal, spre a mă pune în contact cu membrii Comitetului Național, având cunoștință personală cu cei mai mulți dintre ei și a-i determina să nu întârzie cu pregătirea lucrurilor pentru proclamarea unirii Ardealului cu Statul Român.

La 31 octombrie am fost chemat la locuința domnului Brătianu unde se aflau domnul general Coandă – primi-ministru - și domnul Văitoianu. Mi s-a pus la dispoziție două automobile militare și o camionetă pentru rezerve de benzină; mi s-a încredințat suma de 200.000 lei pentru a o preda Comitetului Partidului național și domnul Brătianu mi-a dat, pentru Comitetul Național, o scrisoare, iar în 1 noiembrie ora 3 ½ am plecat întovărașit de dl. Dr. Bordea, astăzi directorul general al Serviciului sanitar, și de trei ardeleni, între care Dr. I. Boieriu – avocat în Turda, astăzi deputat liberal – ofițer voluntar din regiunea ardeleană formată din prizonierii sosiți la Iași din Rusia.

Am luat drumul către Dorna Bucovinei prin Târgu-Frumos – Strunga. Deja la Târgu-Frumos se întunecase de-a binelea. Ninsoarea care începuse încă de la Iași se întetea mereu și sufla un crivăț cumplit. Pe la ora 7, la o cotitură a drumului în pantă, în apropiere de satul Miroslovești, primul automobil în care era Dr. Bordea s-a răsturnat în șanț. Dr. Bordea a fost prins sub mașină. Cu multă greutate l-am putut scoate. Avea leziuni la față și se plângea de mari dureri interne și la coaste, sângera pe gură și pe nas. Această nenorocită întâmplare ne-a silit să ne abatem către Pașcani, singura localitate mai apropiată unde puteam spera în ajutor medical. Târziu, noaptea, am ajuns în Pașcani. Spre norocul nostru am găsit acolo pe Dr. Mârzescu (fratele ministrului) care a dat bolnavului toată îngrijirea, asigurându-mă că nu-i nimic grav și că în trei-patru zile Dr. Bordea mă va putea însoți mai departe. La 5 noiembrie am plecat către Dorna. Se pusese iarnă și ninsoarea nu contenea. Munții din Ardeal i-am trecut cu mare greutate. Din cauza zăpezii înaintam încet și am fost silit a urca mașinile cu boii la pantele mari de la vârful muntelui. N-aveam însă timp de pierdut și, cu orice jertfe și riscuri, trebuia să merg înainte, ca să pot ajunge la cât mai degrabă la Dej, unde știam că locuiește dl. Dr. Teodor Mihali, președintele Comitetului Național. La 7 noiembrie¹, seara, am

¹ 20 noiembrie st. n., dată la care fusese adoptată decizia de convocare a Adunării Naționale de la Alba Iulia.

MISIUNEA „SOLOMON HALIȚĂ” - MĂRTURII ȘI DOCUMENTE

am ajuns la Dej, luând cu mine, din Bistrița, pe Gavril Tripon și Victor Onișor, membri în Comitetul Național. Pe Mihali l-am găsit acasă. Imediat am trimis o mașină după Alexandru Vaida, la Olpret. Cu aceștia și cu avocatul Micșa, președintele Comitetului Național local, am ținut prima consfătuire, în urma căreia am expediat pe I. Boieriu la Iași cu primul raport. Menționez că drumurile nu erau deloc sigure. Jandarmii unguri erau încă la posturile lor. Se formau gărzile naționale ungurești și românești din soldații ce se înapoiau de pe fronturi. Cele românești, unde puteau, dezarmau pe jandarmi. Dese conflicte între gărzi. Numeroși agenți trimiși din Pesta cutreierau orașele și satele pentru propagandă în favoarea republicii ungurești.

În consfătuirea ce am avut la Dej, m-am convins că între membrii Comitetului, ce se aflau aici și la Cluj, unde am plecat peste trei zile (după ce văzusem și pe episcopul Gherlei), nu era stabilit nimic definitiv. O completă dezorientare. Toți vedeau că trebuie să se ia o hotărâre cât mai în grabă. Dar care? De la Arad, unde erau alți membri ai Comitetului Național, aveam vești că ar fi de părere să se proclame autonomia Ardealului.

Suma de 200.000 lei și automobilele le-am pus la dispoziția lui Mihali și Vaida, contra adeverință, acest lucru rămâne, bineînțeles, sub toată discreția. Ți-l comunic ție, pentru știința ta personală.

Față de aceste stări de lucruri, am trimis un curier la Arad cu scrisoarea nr. 4 și cu instrucțiuni verbale, în sensul de a determina pe cei din Arad, Sibiu și Blaj ca să lucreze de acord cu cei din nordul Ardealului, hotărând ca loc al Adunării istorice Alba Iulia. Stăruiam ca să nu se facă acte pripite, până nu vom avea siguranța și garanția că vom fi la adăpost de orice agresiune, sub protecția armatei pe care o cerusem și pe care o așteptam¹.

Nu-ți mai istorisesc despre alte demersuri pe care le-am luat la Cluj și în alte centre, deși fiecare își are importanța lui. Mă grăbesc să nu te pun în întârziere. Din actele ce-ți trimit îți vei putea face o idee generală.

La Alba Iulia, în prețuia Adunării Naționale și până târziu noaptea, am căutat să conving pe membrii Comitetului Național ca să renunțe de a face să se aclame o proclamație, cu tot felul de angajamente față de minorități, demonstrându-le că nu e logic ca o provincie, ca parte din viitorul întreg, să ia angajamente pentru întreg; că nu e nici politic, deoarece nu se poate prevedea dacă acele angajamente vor conveni viitoarei politici a statului întregit; să renunțe la autonomia provizorie.

Ceream să se proclame, pur și simplu, Unirea cu România, așa cum făcuseră basarabienii și bucovinenii. Parte din membrii Comitetului s-au lăsat convinși. N-am reușit, însă, a înfrânge intransigența lui Goldiș care redactase proiectul de proclamație, sprijinit, mai ales, de Vaida. Maniu, ca totdeauna, nehotărât, nu voia să ia o atitudine precisă, mai ales că avea și interesul de a nu-și înstrăina simpatiile, în vederea alegerii sale ca președinte al Consiliului Dirigent căci, în culise, era hotărâtă decapitarea lui Mihali.

Despre decursul Adunării, îți trimit, în traducere, aprecierile unei gazete ungurești, Aradi Közlöny.

La 6 decembrie, găsindu-mă la Cluj, primind raportul și văzând ticăloșiile pe care le

¹ Curierul care a dus la Arad scrisoarea lui Ionel Brătianu a fost Laurențiu Oanea, care se atașase din Iași misiunii lui Solomon Haliță. Solomon Haliță nu-l menționează, probabil, din partizanat politic. Laurențiu Oanea era în 1923 o personalitate importantă în plan local, din Partidul național, atunci în acerbă opoziție față de liberali.

IOSIF UILĂCAN

făceau ungurii, am redactat un raport, cerând prezidentului Consiliului Național din Cluj, Emil Hațiegan, să-l admită ca din partea sa, către comandamentul armatei de ocupație din Bistrița.

Îți mai trimit câteva foi volante, din acele ce se distribuiau cu zecile prin toate orașele și satele și, în traducere, un prețios document din 1711, scos la iveală astăzi din arhivele orașului Târgu Mureș de actualul primar Dandea. Poate și acesta îți va servi la ceva.

Pentru orice lămuriri, îți stau la dispoziție.

Cu prietenești salutări.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, Fond *Colecția Solomon Haliță*, pachet V, dosar 88, f. 2-5.

**Documentul de acreditare pentru Solomon Haliță semnat de primul-ministru
Constantin Coandă**

Iași 31 octombrie/13 noiembrie 1918

Ministerul Afacerilor Străine

Domnul Solomon Haliță, aflător de mai mult timp la noi și care a dat probe de sincer devotament pentru cauza națională și de loialitatea sentimentelor sale, este însărcinat a se pune în raporturi cu Comitetul Național al Românilor din Transilvania și Ungaria, pentru a stabili în înțelegere cu Domniile-Voastre modalitățile în care Guvernul Român va trebui să vină în ajutorul fraților noștri în aceste momente grele pentru națiunea noastră.

Vă rog să binevoiți a-i acorda încrederea Domniilor-Voastre, fiind sigur că va corespunde în toate misiunii sale pentru binele obștesc.

Președintele Consiliului de Miniștri

Gl. Coandă.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, Fond *Colecția Solomon Haliță*, pachet V, dosar 88, f. 1.

**Scrisoarea trimisă de Ionel Brătianu liderilor Partidului Național Român prin
intermediul celor cinci emisari**

Joi 1/14 noiembrie

Cea mai sfântă aspirațiune a neamului se îndeplinește.

Peste suferințele trecătoare, generațiile vor râvni la zilele pe care le trăim.

Fără mirare am văzut că despărțiți în cele mai grele împrejurări, ne-am regăsit cu aceeași simțire și cu același gând.

Grabnic acumă este stăpânirea încercărilor vrăjmașe ale ungurilor, ale anarhiei, ale demagogiei, prin organizație, prin propagandă, prin forță.

Pentru organizare și propagandă temeiul este firește:

Unirea desăvârșită a tuturor sufletelor și a tuturor ținuturilor, toți în jurul suveranului, care ține drapelul, simbol al acestei uniri.

Libertate și dreptate pentru toți de orice neam și orice religie.

Dezvoltare larg democratică. Reforme electorale și agrare.

MISIUNEA „SOLOMON HALIȚĂ” - MĂRTURII ȘI DOCUMENTE

Condițiuni de viață pentru muncitorime, care să le asigure legitimele lor revendicări și parte de folosință la rodul muncii lor.

Azi se grăbește trimiterea forțelor armate precum ați cerut.

Reamintind președintelui D-voastră întâlnirea noastră de la Sinaia, după ce fusese primit de regele Carol, vă zic tuturor cu dragoste frățească: credința noastră ne-a mântuit.

Să pășim înainte cu neclintită încredere în menirea neamului și nețărmurit devotament în serviciul lui¹.

Ion I. C. Brătianu

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, Fond *Colecția Solomon Haliță*, pachet V, dosar 88, f. 17.

Primul raport trimis de Solomon Haliță lui Ionel Brătianu și primului-ministru Constantin Coandă, la 8/21 noiembrie, prin curierul Ioan Boieriu, după consfătuirea cu Theodor Mihali și Alexandru Vaida Voevod, de la Dej

Domnule Prim-ministru!

În interesul dezvoltării normale a acțiunii îndreptate pentru eliberarea românilor din Ungaria și Transilvania stăruim să se realizeze cu cea mai mare grabă momentasele măsuri, pe care vă rugăm a le aduce la cunoștința Domnilor Miniștri și puterilor aliate, ca cu un ceas mai devreme să ne dea ajutorul solicitat:

1. Trupele Antantei² să ocupe fără amânare linia strategică dintre hotarul etnic maghiar și român.

Linia stabilită prin armistițiul încheiat între contele Károlyi și comandantul suprem al trupelor franceze din Orient constituie pentru noi o mare nenorocire deoarece, potrivit acestei linii, urmează să fie evacuat de trupele maghiare numai teritoriul la răsărit și miazăzi de la un punct, care ar pleca de la izvoarele Someșului Mare - Munții Rodnei prin Bistrița, Mureș, Oșorhei, Valea Mureșului și până la vărsarea acestui râu în Tisa. Ar urma, în consecință, ca teritoriul la miazănoapte și apus de această linie să fie lăsat la discreția resturilor de trupe maghiare evacuate, cât și a numeroșilor jandarmi care vor fi concentrați în aceste regiuni locuite în mase compacte de români și mai la nord-vest și de ceho-slovaci.

În contrazicere cu principiile cuprinse în armistițiu, guvernul maghiar a ordonat mobilizarea contingentelor 1896-1900. Scopul este evident: organizarea unei armate în contra noastră și a slovacilor. Pe când soldații noștri sunt dezarmați la reîntoarcerea de pe câmpurile de luptă, regimentul 82 secuiesc a fost concediat cu arme și muniții și pus în coastele românilor.

Jandarmii și gardiștii maghiari au o purtare provocatoare, insultarea românilor și atrocitățile se țin lanț. Sute de victime din ai noștri au căzut până acum jertfă. Crima cea mai recentă, comisă de ei la Jozikafalva³, lângă Huedin, comitatul Clujului, pe moșia baronului Urmánczy, nu are pereche ca cruzime și sălbăcie, în anele atât de bogate în crime ale jandarmilor unguri. O bandă de jandarmi a arestat fără nici un motiv 91 de români, bărbați, femei și copii, pe care, după ce

¹ În alte lucrări istorice, scrisoarea lui Ionel Brătianu prezintă mici diferențe. de exemplu: „Azi se grăbește trimiterea...”, pe când în copia scrisorii păstrate de Haliță este: „Azi se grăbește trimiterea...”. În original sunt păstrate în fondul Haliță scrisoarea primului-ministru Coandă, acreditarea Legației franceze de la Iași, manifeste pro republica ungară și ciorna scrisorii trimisă lui Constantin Kirițescu. Restul documentelor sunt copii dactilografiate.

² Am preferat termenul de Antanta în locul celui din text: Înțelegere.

³ Beliș (azi în județul Cluj).

IOSIF UILĂCAN

i-au legat cot la cot, i-au împușcat fără a-i fi ascultat și, pe urmă, au aruncat cadavrele încă calde pe un rug aprins, unde cărnurile carbonizate mai fumegau încă după 5 zile, când o comisiune a venit să constate faptul¹.

Jandarmii comit zilnic executări volnice în toate comitatele în contra țăranilor noștri pașnici. Conducătorii românilor sunt amenințați de unguri, că înainte de intrarea armatei române, nu vor scăpa de o noapte de Sfântul Bartolomeu.

2. intrarea de urgență a trupelor române, ca parte integrantă a armatelor Antantei, e dorită de toată suflarea românească. Pentru a face posibilă înțelegerea între trupele franco-engleze și populația autohtonă, românii și izolații maghiari, e de dorit, ca pe lângă aceste trupe, să se atașeze ofițeri români care cunosc limbile apusene, iar trupelor române de ocupație să li se atașeze ofițeri francezi și englezi, ca să avem martori pe aliați, care la conferința de pace să poată mărturisi că românii au fost și sunt un element de ordine, pe când ungurii, presărați printre noi, au fost și sunt provocatorii la dezordini și persecutorii românilor.

3. Autoritățile ungurești au început a expedia toate valorile, între care și fondurile orfanilor români, administrate de sedriile orfanale comitatense, precum și arhivele cadastrale și ale direcțiilor financiare, deci o ocupațiune cât mai urgentă se impune spre a salva ce mai rămâne de salvat.

4. Cu administrația coruptă ungurească nu se poate concepe o viață normală de stat. Astăzi, ungurii își dau silința și fac toate eforturile ca prin republica lor, proclamată *urbi et orbi*, să câștige simpatiile Franței și Americii. De fapt însă ei nu urmăresc decât reîntronarea atotputernicei oligarhii ungurești.

Soldații reîntorși de pe fronturi, până în cele mai ascunse sate, nu vor să știe de altceva, decât de o țară românească și de o administrație românească.

Episcopii sunt toți solidari cu Consiliul Național Român Central.

Ministrul pentru naționalități Dr. Oscar Jászi a recunoscut națiunii române dreptul de a dispune în privința administrării teritoriilor române prin organizațiile lor naționale recente. De ce Antanta s-ar opune, ca și noi să ne guvernăm prin noi înșine până la clarificarea definitivă a situațiunii și de ce nu ni se garantează posibilitatea, ca să putem lua hotărârile, pe care le credem absolut necesare pentru asigurarea existenței noastre ca națiune și care clocotesc în sufletele tuturor românilor?

Căci este știut, că în tot decursul războiului mondial atât feciorii noștri pe fronturi, cât și cei rămași la vatră, n-au servit – în marginile posibilului – alte interese, decât interesele care puteau contribui la victoria definitivă a puterilor Antantei.

Dreptul de a dispune de soarta noastră nu-l putem exercita în mijlocul baionetelor jandarmilor unguri. Acest drept garantat prin punctele președintelui Wilson pentru toate națiunile, pentru noi este iluzoriu, deoarece trenurile stau la porunca dușmanilor de moarte și nu putem întruni în conferință. Cerem deci ca generoasele națiuni: francezii, englezii, americanii și italienii, prin ocuparea teritoriului românesc din Ungaria și Transilvania, să ne asigure libertatea de întrunire și să ne pună la adăpost de teroarea și brutalizarea baionetei ungurești. Puterile Antantei nu vor jertfi – o sperăm și suntem neclintii în această credință –

¹ În urma masacrului de la Beliș, din 8 noiembrie 1918, au fost asasinați 41 de români, conform cercetărilor făcute de Victor Onișor, membru în Consiliul Dirigent, cu responsabilitatea Resortului Internelelor.

MISIUNEA „SOLOMON HALIȚĂ” - MĂRTURII ȘI DOCUMENTE

pe aliații firești, pe amicii sinceri și devotați, de dragul intrigilor perfide pe care contele Károlyi le pune la cale cu ajutorul social-democraților și francmasonilor unguri care, deghizați în europeni și sub masca umanitarismului liberal-democrat, nu urmăresc decât salvarea fortărețelor oligarhiei șoviniste maghiare. Arhiducele Iosif, spre a-și salva latifundiile, astăzi nu se mai numește de Habsburg. În alianță cu socialiștii ajunși miniștri și cu francmasonii popi romano-catolici, cunoscutul șovinst Hock, sunt farsorii democrației ultrarepublicane, organizate pentru salvarea hegemoniei ungurești.

Pentru a induce în eroare pe conducătorii trupelor Antantei așteptate în Budapesta și pentru a prezenta starea de lucruri din Ungaria sub aspectul cel mai auriu, se fac cele mai mari pregătiri; chiar presa ungurească nu ascunde acest lucru și avem informații precise de la persoane bine informate. În toate țările neutre s-au trimis agenți cu mari sume de bani, cu menirea să pregătească opinia publică cumpărând presa străină pentru scopurile ascunse urmărite de oligarhia ungurească.

5. Armatele de ocupație să nu întârzie din cauza insuficienței pregătirilor de subzistență. pentru 2-3 săptămâni de la început se vor găsi aici provizii, care pe urmă ni se vor restitui pentru asigurarea hranei populației. Întârzierea intrării armatelor de ocupație ne-ar mai expune și la pericolul contagiunii bolșevismului adus și propagat de prizonierii întorși din Rusia.

6. Ministerul de război din Viena are instalație de telefonie Marconi. Acest minister a fost împărțit între diferitele naționalități din fosta monarhie austro-ungară. Se poate deci face corespondență directă cu Consiliul Național Român militar din Viena.

7. Ceho-slovacii au numit ca agent diplomatic pe lângă guvernul republicii maghiare pe avocatul slovac din Budapesta, Dr. Emil Stendola. Ar fi de dorit pentru interesele noastre, ca guvernul Maiestății Sale Regelui României să numească ca agent diplomatic al său la Budapesta pe avocatul român, Dr. Ioan Erdelyi din Budapesta, care e membru în comitetul Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria.

8. Puterile Antantei să protesteze în contra acreditării lui Rakovski, ca ministru a sovietului rusesc la Budapesta și să ceară imediată lui expulzare. Ministrul Jászi, în discursul pe care l-a ținut la Arad, a spus că Rakovski e cel mai adânc cunoscător al chestiei române de dincoace și de dincolo de munți; că el singur e cel mai chemat să demaște și să combată oligarhia reacționară din România.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, Fond *Colecția Solomon Haliță*, pachet V, dosar 88, f. 20-21.

Scrisoarea trimisă Consiliului Național Român Central, la Arad, în urma discuțiilor avute cu unele personalități, nenominalizate, din nordul Transilvaniei¹

¹ Documentul îi poate fi atribuit aproape cu certitudine doar lui Solomon Haliță. o consfătuire a liderilor din nordul Transilvaniei cu acel scop (Alexandru Vaida Voevod, Theodor Mihali, Gavril Tripon, Victor Onișor, Emil Hațieganu, etc.) și care să fi adoptat prin consens o asemenea rezoluție, putem afirma că nu a avut loc. pentru liderii naționali de la Dej era foarte important ajutorul pe care armata română ar fi putut să-l ofere, de aceea mesajele trimise prin curieri la Iași. apoi, reformele preconizate sunt cele din scrisoarea lui Ionel Brătianu. Este evident că Solomon Haliță a acționat potrivit instrucțiunilor primite de la omul politic român, în vederea grăbirii Unirii și a evitării luării unor angajamente. Experimentații politicieni pe care i-am nominalizat, puteau să judece singuri soliditatea politico-juridică a unor asemenea demersuri, unele telegrafice! Cu toate că documentul

IOSIF UILĂCAN

În urma consfătuirii, pe care am avut-o cu reprezentanții Consiliilor Naționale comitatense din nord, am ajuns să luăm următoarea hotărâre:

După ce voi ați publicat Manifestul Consiliului Național Român Central (CNRC) ne găsim în fața unui fapt împlinit. Solidaritatea neamului întreg a fost în mod strălucit manifestată prin gruparea întregii suflări românești din Ungaria și Transilvania pe lângă CNRC. Toate actele ordonate de CNRC au fost executate fără discuție. Manifestul vostru a fost primit pretutindeni cu cea mai mare mulțumire și însuflețire. Spre a da CNRC putere toate Consiliile naționale comitatense au să își manifesteze solidaritatea cu acel manifest pe cale telegrafică și prin scrisori.

Dacă însă voi ați prefera următorul mod de procedare, atunci trebuie numaidecât pus în practică:

- Fiecare Consiliul național comitatens va trimite câte un reprezentant autorizat la Arad, unde constituindu-se împreună cu CNRC în „Mare Consiliu al Neamului Românesc” din Ungaria și Transilvania să dea sancțiunea statorită de CNRC în Manifestul adresat către lumea civilizată.

- Marele Consiliu trebuie să decreteze totodată următoarele: neavând nimica comun cu republica maghiară, proclamată prin delegații consiliilor naționale maghiare, nici cu guvernul constituit de acel for și neputând continua să stăm mai departe în starea aceasta de anarhie, Marele Consiliu Național Român declară în mod solemn și în plină cunoștință UNIREA TUTUROR ROMÂNILOR DIN UNGARIA ȘI TRANSILVANIA CU REGATUL ROMÂNIEI SUB SCEPTRUL MARELUI REGE FERDINAND AL ROMÂNIEI.

- Ca bază a vieții constituționale Marele Consiliu Național Român cere sufragiu universal, egal, direct, secret și obligatoriu pentru ambele sexe.

- Împroprietărirea țăranilor și egala îndreptățire pentru toți cetățenii fără deosebire de limbă și de lege.

- CNRC face atent guvernul și publicul maghiar, că pentru orice act de samavolnicie și crudelitate, cei care comit asemenea acte vor avea a fi trași la răspundere conform principiilor anunțate de puterile Antantei.

Competența acestui for de a putea lua hotărâri valide în numele tuturor românilor de dincoace de munți nu va putea fi contestată prin nici un fel de șiretlic, scos din arsenalul echivocităților oligarhiei maghiare. De altcum în fața puterilor aliate Manifestul lansat de CNRC și confirmat ca al lor de Consiliile naționale comitatense precum și ultimul mare act, săvârșit în acest mod ar avea aceeași putere de drept.

Noi vă propunem aceste modalități, deoarece considerând iarna grea, nesiguranța drumurilor, greutatea călătoriei în masă, imposibilitatea de încartiruire, hrana și menținerea disciplinei în mulțime, starea epidemiologică îngrijorătoare și periclitarea a mii de vieți, fiind

nu este datat, a fost trimis după 21 noiembrie, când Haliță era la Dej, probabil din Cluj. Convocarea Adunării Naționale de la Alba Iulia se făcuse deja la 20 noiembrie. Manifestul Consiliului Național Român Central la care face trimitere documentul este probabil „Către popoarele lumii”. Pe de altă parte Haliță pare să fi cunoscut conținutul manifestului prin care era convocată Adunarea națională la Alba Iulia. În Nordul cărui pretinde că vorbește documentul, Victor Onișor, membru în comitetul executiv al Partidului Național Român, aducea instrucțiuni privind alegerile de delegați pentru Adunarea Națională de la Alba Iulia. Ioan Bordea, membru al delegației, menționează întrunirile la care a luat parte și Emil Hațieganu, nu însă și o atare rezoluție. Despre întreaga misiune „Solomon Haliță” se mai poate consulta: Ioan Bordea, *Amintiri din zile mari*, în „Generația Unirii”, nr. 11 din 25 ianuarie 1930.

MISIUNEA „SOLOMON HALIȚĂ” - MĂRTURII ȘI DOCUMENTE

trenurile în mâna dușmanilor noștri, nu voim să expunem unei eșuări inevitabile ACTUL CEL MAI MARE, pe care vine să-l săvârșească națiunea noastră.

În scurt timp împrejurările ne vom permite, ca în deplină libertate și pe baza unei organizații perfect săvârșite și fără pripire să îndeplinim în mod solemn și demn EPOCALUL ACT ISTORIC.

În nici un caz însă nouă celor din părțile nordice, care reprezentăm 1/3 parte din națiunea de dincoace de Carpați stările, între care suntem siliți să trăim, nu ne permit să participăm în timpul apropiat la Alba Iulia.

Rugându-te să stăruiești să se țină cont de cele expuse primește și predă tuturor prietenilor salutărilor noastre frățești.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, Fond *Colecția Solomon Haliță*, pachet V, dosar 88, f. 30-31.

**Raportul curierului trimis la Arad despre lucrările Consiliului Național Român
Central și despre evenimentele de la Alba Iulia¹**

1. La Reteag ungurii și garda ungurească au împușcat după noi, în automobilul Nazzaro.

2. Plecat către Cluj, m-am convins că Consiliul Național maghiar a cerut pentru sine putere jurisdicțională, ceea ce înseamnă reintroducerea procedurii cu executări momentane.

3. Pe tren, de la Cluj la Arad, am constata că ungurii – cred că prin Rakovski – au trimis zeci de agenți prin sate care propagă idei revoluționare bolșevice, republicane; au de țință demoralizarea poporului și voiesc să ne zădărnicească marele act. Au împărțit între soldații care veneau pe trenuri foi volante scandaloase, scrise într-o românească rea, fără interpunctuație și accente – dovadă de mașinație jidovească. Provoacă publicul nostru să se alăture republicii ungurești, care dă drepturi nelimitate și pământ, pe când România nu dă nimic. Am observat cam 30-40 de asemenea agenți și pe 4 în Orăștie am deținut. În Aiud și Teiuș eram să cad pradă lor să mă omoare.

La Arad, după sosire duminică după amiază², am convocat o ședință a Marelui Sfat și am referat pe larg despre toate cele auzite și văzute în țară, citindu-le epistola domnului Brătianu, care a produs mare bucurie și adânci sentimente de admirație și recunoștință față de Dl. Brătianu.

Chiar erau la obiect și pertractările cu reprezentantul socialiștilor Ioan Flueraș. Se întâmplase anume între Consiliul Național Român și Partidul Socialist o ruptură aproape definitivă pe motivul că moțiunea „Către popoarele lumii” a fost redactată fără ei.

Chiar pe baza epistolei D-lui Brătianu și în temeiul principiilor exprimate în ea s-a făcut socialiștilor propuneri și garantări pozitive: sufragiu universal, egal și secret pentru ambele sexe de la 21 de ani; reformă agrară și celelalte cuprinse în Rezoluțiunea Adunării Naționale. Le-am vorbit pe larg despre celebrele reforme proiectate de Partidul Liberal al D-lui I. C. Brătianu, am arătat rolul „politic însemnat al acestui om providențial, pentru noi ungurenii, ardelenii și bănățenii. Am arătat faptele democratizatoare ale Marelui Rege, actele

¹ Curierul nenominalizat de Solomon Haliță a fost Laurențiu Oanea.

² Duminică, 24 noiembrie 1918.

IOSIF UILĂCAN

Reginei, iubirea manifestată de popor față de Regină, vorbele și asigurările Domnului de Saint Aulaire – ambasadorul Franței. Prin acestea și prin arătarea că un regat bine condus poate fi mai democratic decât o republică, dar are avantajul că înfrânează patimile de partid și împiedică demoralizarea alegerilor, socialiștii au abandonat ideea republicană. Luni seara au avut o consfătuire intimă în Budapesta și marți ne-au avizat, că susținându-și punctul de vedere ce privește principiile de bază ale social-democrației, lucră cu noi solidari spre desăvârșirea marelui scop al unirii tuturor cu România.

La CNRC am observat o mare încurcătură din lipsa mijloacelor bănești. Au cerut de la cehi 500 milioane coroane. Dl. Maniu a fost la Viena în chestia asta. Cu punerea în circulație a sumei acestea pe care o vom primi-o ca împrumut, în monede austro-ungare fără curs, avea pentru publicul mare al nostru o grea urmare economico-financiară, căci pretențiunile publicului pentru gărzi, etc. s-ar plăti cu acești bani fără valoare. Să se facă posibil în țară ca suma aceasta să se pună la dispoziția Marelui Sfat al nostru prin Banca Națională a României ca împrumut ca să putem pune în circulație bani românești.

Sârbii din Banat fac ticăloșii. Ne dezarmează gărzile, ne opresc a purta tricolorul, dau mâna cu autoritățile ungurești. În Neoplanta au decretat unirea Banatului timișean cu Serbia Mare. Ne bat și întemnițează oamenii, au împiedicat poporul nostru să vină la Alba Iulia. Trebuie protestat energic la legațiunile Antantei, la generalul d'Esperey la Constantinopol și cerut ca armata sârbă să fie numaidecât înlocuită cu armata franceză și engleză. Revendicările noastre asupra Banatului întreg sunt nestrămutate.

În Consiliul Național Român toți sunt dinastici și mari aderenți ai Domnului Brătianu. Dintre cei mai tineri s-ar afla unii, care sunt infectați de cei veniți acum din țară, care caută căpătuială și sunt cuprinși de patimile de partid. Conservatorii nu au stimători, Carp și Marghiloman, Stere, etc. sunt primiți direct ca dușmanii noștri.

Vineri am plecat la Alba Iulia. Ungurii ne-au făcut greutate, au voit să ne dea în aer trenurile speciale. La Alba Iulia nedumeriri pentru întârzierea armatelor. În aceasta văd o șovăire și o inconsecvență față de sârbii care au ocupat cât au voit. Armata să facă marșul de înaintare cu urgență. pentru gărzi ne-ar trebui și arme: puști, mitraliere...

La ședința prealabilă din 17/30 noiembrie s-a pus la discuție proiectul de rezoluție și dezbateră a durat 8 ore. La punctul I bănățenii au cerut ca să se protesteze contra armatelor sârbe, să se ridice pretențiuni asupra românilor din Valea Timocului. Dl. Maniu le-a dat informațiuni, că pretențiunea noastră asupra întregului Banat e fapt asigurat. Ședința a fost premersă de o adunare de protestare a bănățenilor de 300-400 persoane. Se primește textul punctului I cu lăsarea afară a cuvântului „timișan” și a Regatului Român, în locul căruia vine „România”.

Marele Sfat a avut anume o grea luptă cu socialiștii ademiniți de guvernul ungar și agenții de la care am aflat, că au primit spre scopul agitării contra noastră suma de 20 milioane – a trebuit să luptăm contra ideilor republicane. Cu trimișii social-democrați români, care sunt oameni înțeleghători, am ajuns la un acord. Să nu pomenim Regatul și numele Regelui, ca nu cumva să se nască discordanța și să fie glasuri contrare, căci atunci agenții ascunși între noi ar fi folosit ocaziunea de a striga public contra Regatului și a persoanei Regelui, iar presa ungară ar fi trâmbițat în lume.

Social-democrații români nu sunt republicani, nu sunt antidinastici, dar se poartă cu

MISIUNEA „SOLOMON HALIȚĂ” - MĂRTURII ȘI DOCUMENTE

rezervă față de starea economico-socială de azi a Regatului. Dacă revendicările lor vor fi asigurate în formă de stat, ei vor fi cei mai mari aderenți. Marele Sfat, deci după o precumpănire amănunțită, a stilizat textul.

Autonomia provizorie față de România nu are importanță, dar Marele Sfat trebuie să preia ramurile de guvernare și să pregătească schimbarea de drept ce va urma. Întreaga conducere, sfatul, sunt regaliști și dinastici; toți prețuim meritele și maturitatea politică a Domnului Brătianu și știm eliberarea noastră avem a i-o mulțumi.

Sâmbătă seara bănățenii au avut o adunare în care Dl. Maniu i-a liniștit și le-a dat informațiile recerute. După el Domnul Dr. Dragomir, profesor la Sibiu, a adus elogii D-lui Iorga și pe Dl. Brătianu l-a arătat ca un om politic de un grad inferior. Dr. Laurențiu Oanea a luat cuvântul, în urma vorbirii tendențioase, pusă la cale de ceva partidă din Țară; a fost silit să destăinuie că Iorga și cu conservatorii toți sunt gata a face concesiuni în Banat, numai Dl. I. Brătianu e intransigent, face totul pentru a putea avea Banatul în întregime, dezvoltă și a dezvoltat pentru aceasta o grea acțiune politică; a arătat meritele D-lui Brătianu pentru noi și a declarat ferm că aspirațiile noastre se împlinesc numai în urma politicii D-lui Brătianu și a liberalilor. Aceasta o dovedește și vorbirea ambasadorului Franței. Bănățenii, între lungi aplauze, au făcut ovații D-lui Brătianu.

La adunarea populară a vorbit Dl. Halipa și Dl. Profesor Nicu Procopovici din Bucovina, apoi Dr. Ștefan C. Pop. toți au adus elogii Regelui, Reginei, iar publicul a făcut entuziaste ovații la adresa Regelui strigând voci din popor dintre țărani: „Să trăiască Mihaiul II”. După vorbirea D-lui Dr. Ștefan C. Pop poporul din mii de voci a aclamat pe D-l Brătianu.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, Fond *Colecția Solomon Haliță*, pachet V, dosar 88, f. 35-36.

**Raportul lui Solomon Haliță către primul-ministru al României, I. I. C. Brătianu,
asupra Adunării Naționale de la Alba Iulia**

Domnule Prim-ministru

Ca o continuare a precedentului nostru raport și în dorința de a face să ajungă la cunoștința Dumneavoastră cât mai în grabă rezoluțiunile luate la Alba Iulia în zilele de 18 și 19 noiembrie/1 și 2 decembrie, alătur aici textul proclamației votate de unanimitatea celor 1228 delegați oficiali ai tuturor românilor din Transilvania, banat și Ungaria. Timpul nu ne îngăduie – curierul nostru trebuind să plece fără întârziere – să facem acum o expunere amănunțită de modul cum au decurs marile serbări ale Neamului Românesc, la care am avut fericitul prilej să luăm parte. Curierul nostru are însărcinarea să vă dea verbal toate lămuririle.

Astăzi 19 noiembrie Adunarea Națională a ales din sânul ei un Consiliu Dirigent, ca organ permanent de acțiune. Acest consiliu se compune din 15 fruntași, având ca președinte pe Dl Iuliu Maniu, avocat din Blaj. Până la alte dispoziții Consiliul și-a ales ca reședință orașul Năsăud. Tot astăzi s-a votat de Adunarea Națională, cu mare însuflețire și cu aplauze, ce nu s-au mai sfârșit, textul unei telegrame de omagiu către M. Sa Regele nostru și Dinastia Sa adorată și slăvită de toată suflarea românească, telegramă care va fi trimisă până la hotar prin curier special, de unde va fi transmisă la București prin primul oficiu telegrafic poștal

IOSIF UILĂCAN

român. S-a hotărât apoi ca în cel mai scurt timp să plece la București o delegație a Adunării Naționale care va prezenta Suveranului și Guvernului declarația de unire a românilor din Transilvania, Banat și Ungaria cu Regatul României. Delegația se compune din următoarele patru persoane alese din sânul adunării:

PSS Dr. Miron Cristea, episcopul Caransebeșului;

PSS Dr. Iuliu Hossu, episcopul Gherlei;

Domnii Dr. Alexandru Vaida Voevod și Vasile Goldiș.

Între multele fapte petrecute, pe care ar trebui să vi le comunic, pentru care însă acum n-am timpul necesar, căci altfel aş scăpa trenul, țin să vă pun în cunoștință de unul, care cred că merită atențiunea Dumneavoastră.

Părintele Dăianu, protopopul Clujului, de la care dețin informațiunile ce urmează, ne-a comunicat că miercuri 14 noiembrie mergând la banca „Economul” din Cluj a făcut cunoștință cu fostul colonel Al. Sturdza, care cerea o convorbire telefonică cu Dl. T. Mihali la Dej. Dl. Mihali n-a răspuns. Intrând în vorbă cu fostul colonel Sturdza, acesta i-a făcut următoarele mărturisiri: în dorința de a-mi servi țara cotropită de ruși, și sfătuit de ofițerii mei subalterni, am trecut la nemți, cu ajutorul cărora eram convins că voi dezrobi Ardealul. Lucrurile au luat cu totul altă desfășurare. Am intrat ca funcționar la Deutsche Bank. După dezastrul Germaniei văd marea mea greșală ce am făcut și cred că mai pot fi util neamului și Patriei, pe care am pierdut-o. voiesc să mă reabilitez; voiesc să propun D-lui Mihali ca să fiu admis în garda națională a românilor din Ardeal, pentru ca armata română la ocupațiunea Ardealului să mă găsească aducând serviciile mele Neamului Românesc.

Am căutat să redau aproape textual declarațiile pe care mi le-a făcut Dl. Dăianu. Am întrebat pe Dl. Mihali dacă a văzut sau dacă a vorbit cu Dl. Sturdza. Mi-a răspuns că a evitat de a-i răspunde și de a-l vedea. Mi-a spus că colonelul Sturdza a intervenit, la Viena, pe lângă Dl. Maniu, în același sens, dar că Dl. Maniu nu i-a dat nici un răspuns. Unde se află astăzi colonelul Sturdza nu știu. În mod discret mi-a comunicat un ofițer din garda națională din Cluj că astăzi colonelul Sturdza ar fi fost văzut în Alba Iulia.

Cu profund respect.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, Fond *Colecția Solomon Haliță*, pachet V, dosar 88, f. 55-56.

Cerere adresată Comandamentului armatei române din Bistrița pentru eliberarea orașului Cluj

6 decembrie st. n. 1918

Către

Comandamentul armatei române de ocupație în Bistrița

Subscrisul Dr. Emil Hațiegan, președintele Consiliului Național din Cluj, am onoare a vă aduce la cunoștință următoarele:

Populația românească a comitatului Cojocnei și a orașului Cluj, capitala sa, se află, mai ales de la 1 Decembrie încoace, ziua memorabilă în care Marea Adunare Națională a românilor din Transilvania, Banat și Ungaria a votat și a hotărât alipirea românilor și a terito-

MISIUNEA „SOLOMON HALIȚĂ” - MĂRTURII ȘI DOCUMENTE

riului locuit de ei la România, sub teroarea și brutalizarea ungurilor. Averea și viața românilor e în primejdie și în fiecare moment ne putem aștepta la un măcel în masă din partea dușmanilor noștri seculari. Pentru convingerea D-voastră vă prezentăm dovezile ce urmează:

Autoritățile ungurești au înființat în Cluj, pe lângă Consiliul Național Unguresc al Clujului și Ardealului, un consiliu național al secuilor cu sediul în Cluj. Acest din urmă consiliu concentrează la Cluj contingente de secui, sub pretextul că armata care ocupă secuimea, ar voi să le înroleze. Aceste contingente sosite la Cluj, sunt echipate și înarmate și provoacă zilnic ciocniri, atât cu locuitorii români din Cluj, cât și cu Garda Națională Română. Profesorii de universitate și ofițerii din Garda națională Ungurească le țin vorbiri sedicioase, provocând direct la asasinarea românilor și la măcelărirea Gărzii Naționale Române din Cluj. Dovada pentru aceasta alăturez aici referatul unui martor care a fost prezent la întrunirea ce s-a ținut sub prezența sublocotenentului Zagoni – adjutantul comandantului batalionului secuiesc. Vorbirea a fost ținută de un ofițer ungar. Consecințele acestor acte de ațâțare la sediciune și la brutalizarea, jefuirea sau chiar masacrarea românilor s-au văzut imediat. Dovada despre aceasta sunt cuprinse în protocoalele de sub nr.... din care se constată¹:

Afară de cele arătate mai sus, adăugăm că administrația ungurească face o întinsă propagandă la sate, pentru republica socialistă ungurească, defăimând pe conducătorii românilor și Regatul României, proferând cuvinte de batjocură și tot felul de infamii la adresa Dinastiei române. Toate acestea le fac ungurii cu scopul de a produce tulburare în masele poporului, de a slăbi încrederea în conducătorii săi de a propaga idei bolșevice spre a putea determina un curent împotriva unirii românilor.

Agenții care propagă astfel de idei sunt în solda guvernului republican unguresc. Pentru aceasta avem dovada, în afară de pamfletele răspândite cu miile în toate satele și faptul că la Alba Iulia în gară au fost prinși doi agenți, care somați să se legitimeze, au spus că au însărcinare de la guvern. Ministrul Bartha întrebat telefonic a negat faptul, iar agenții puși în fața protestului ministrului, au produs autorizația iscălită a acestuia, de a răspândi în popor astfel de afișe sedicioase, cu făgăduieli de pământ, etc.

Am înșirat numai o parte din faptele mai însemnate, care ne-au venit la cunoștință în timpul din urmă, referitoare la raporturile încordate dintre românii și ungurii din această parte a Transilvaniei, spre a arăta că situația a devenit insuportabilă și că dintr-un moment în altul ne putem aștepta la fapte și mai grave decât cele arătate.

Numărul secuilor recrutați din teritoriul secuiesc evacuat crește mereu și pe măsură ce crește situația noastră devine tot mai primejdă, deoarece garda noastră națională nu mai e în stare să-i opună rezistență.

În consecință atât pentru garantarea averii și vieții românilor din Cluj, centrul șovinismului maghiar, cât și pentru interese de ordin superior național românesc, vă implorăm să dați dispozițiuni ca Clujul să fie ocupat fără întârziere de armata română.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, Fond *Colecția Solomon Haliță*, pachet V, dosar 88, f. 75-77.

¹ În continuare sunt expuse cazuri concrete de agresiune contra unor români. Am ales să le omitem pentru a nu întrerupe cursivitatea textului.

IOSIF UILĂCAN

Telegramă primită la Năsăud cu dispoziția să fie tipărit conținutul și răspândit în popor. Manifeste cu acest conținut sau conținut asemănător, au fost răspândite de propagandiștii republicii ungare

Budapesta 29 XI 1918
Primpretorului Năsăud

Să se tipărească pe cheltuiala noastră placate și foi volante în limba română și cu cel mai mare aparat să se împărțească în fiecare comună și la fiecare casă textul următor:

Frați români! Poporul muncitor s-a eliberat, și-a alungat regele maghiar, a întemeiat republica poporului, guvernul popular radical dă pământ poporului român. Domnii mari și avocații nu voiesc ca voi să căpătați pământ, ei vreau să aducă asupra voastră pe bețivul rege Ferdinand și pe boierii jupuitori de popor, ca lenevind să prădeze rezultatul muncii voastre. Nouă nu ne trebuie rege, nici ofițeri de paradă, nici avocați jupuitori de popor, nici boieri, nouă ne trebuie pământ și libertate.

Trăiască republica socialistă a poporului, care dă pământ poporului român.
Cu salut frățesc,

Consiliul agricultorilor și al muncitorilor.

Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, Fond *Colecția Solomon Haliță*, pachet V, dosar 88, f. 88.

MEMORII

1923, octombrie 27, Bistrița

Iubite Kirițescu,

Din materialul ce-ți trimit, utilizează ceea ce crezi că poate intra în cadrul lucrării tale, ceea ce crezi că poate servi la ilustrarea unei pagini a evenimentelor cari au precedat unirea și a împrejurărilor în cari s-a înfăptuit actul unirii.

Nu toate documentele poartă dată și semnătură. Explicație: În cazul dea cădea în mâna dușmanilor noștri, să fim puși, mai mult sau mai puțin la adăpost (s. ed.). Am numerotat actele în ordine cronologică.

Ca prim document de ceea ce s-a lucrat la Iași, pentru refugiați, îți trimit și Darea de seamă despre activitatea desfășurată de Comitetul de sub patronajul M.S. Reginei, însă numai până la 31 martie 1917, când însărcinarea de secretar-casier a fost dată Dlui. C. Sporea profesor la Iași, astăzi director al Școlii Normale din Deva, eu fiind trimis cu altă însărcinare în Rusia. Comitetul și-a continuat și mai departe activitatea sa, până la trimiterea refugiaților la căminurile lor.

În toamna anului 1918 era mare nedumerire în Iași de cele ce se petrec în Ardeal. Noi cei de origine din Ardeal aveam zilnic consfătuiri și părerea predominantă era că trebuie să ne convingem în mod pozitiv de starea reală de lucruri, de intențiile pe care le are Comitetul Partidului Național și capii bisericilor românești, deoarece știrile ce primeam de la refugiații care reușeau a trece peste hotar erau contradictorii: ba că se va proclama autonomia Ardealului, ba că se va proclama republica, etc. etc.

Se luase chiar hotărârea ca să plecăm câțiva în Ardeal, prin diferite puncte ale graniței, spre a aduce știri pozitive. Întreprinderea nu era ușoară și nu era fără primejdii, deoarece în Ardeal izbucnise revoluția. Mai trebuiau și bani.

Eu țineam pe D-l. Brăteanu în curent cu tot ce se discuta în comitetul ardelenesc, format pentru scopul arătat mai sus.

În ultimele zile din octombrie la una din audiențele pe care am avut-o la domnul Brătianu, i-am declarat că m-am hotărât a înfrunta orice primejdie și a pleca în Ardeal, spre a mă pune în contact cu membri Comitetului Național, având cunoștință personală cu cei mai mulți din ei și a-i determina să nu întârzie cu pregătirea lucrărilor pentru proclamarea unirii Ardealului cu Statul Român.

La 31 octombrie am fost chemat la locuința domnului Brătianu unde se aflau domnul general Coandă, prim ministru și domnul general Voitoianu (Văitoianu - s. ed.). Mi s-au pus la dispoziție două automobile militare și o camionetă pentru rezervă de benzină; mi s-a încredințat suma de 200.000 lei, pentru a o preda Comitetului Partidului Național, mi s-a dat o adresă pentru C[onsiliul].N[ațional]. (Nr. I) și d-l. Brătianu mi-a dat, pentru Comitetul Național o scrisoare (Nr. II), iar la 1 noiembrie, ora 3^{1/2} am plecat, întovărașit de d-l. Dr. Bordea (astăzi directorul general al Serviciului Sanitar) și de trei ardeleni, între care Dr. I. Boieru, (avocat în Turda, astăzi deputat liberal) ofițer voluntar din legiunea ardeleană formată din prizonierii sosiți la Iași din Rusia.

1923, octombrie 27, Bistrița

Am luat drumul către Dorna Bucovinei prin Târgu-Frumos – Strunga¹. Deja la Târgu-Frumos se întuneca-se de-a binele. Ninsoarea care începu-se încă din Iași, se întetea mereu și sufla un crivăț cumplit. Pe la ora 7 la o cotitură a drumului în pantă, în apropiere de satul Miroslăvești², primul automobil în care era Dr. Bordea s-a răsturnat în șanț. Dr. Bordea a fost prins sub mașină. Cu multă greutate l-am putut scoate. Avea leziuni la față și se plângea de mari dureri interne și la coaste, sângera pe gură și pe nas. Această nenorocită întâmplare ne-a silit să ne abatem către Pașcani, singura localitate mai apropiată unde puteam spera ajutor medical. Târziu noaptea am ajuns la Pașcani. Spre norocul nostru am găsit acolo pe Dr. Mârzescu (fratele ministrului) care a dat bolnavului toată îngrijirea, asigurându-mă că nu-i nimic grav, și că în trei-patru zile Dr. Bordea mă va putea însoți mai departe.

La 5 noiembrie am plecat către Dorna. Se pusese iarnă și ninsoarea nu contenea. Munții spre Ardeal i-am trecut cu mare greutate. Din cauza zăpezii înaintam încet și am fost silit a urca mașinile cu boii, la pantele mari de la vârful muntelui. N-aveam însă timp de pierdut și cu orice jertfe și riscuri, trebuia să merg înainte, ca să pot ajunge cât mai degrabă la Dej, unde știam că locuiește d-l. Dr. Teodor Mihali, prezidentul Comitetului Național. La 7 noiembrie seara am ajuns la Dej, luând cu mine, din Bistrița pe Gavrilă Tripon și Victor Onișor, membrii în Comitetul Național. Pe Mihali l-am găsit acasă. Imediat am trimis o mașină după Al. Vaida, la Olpret³. Cu aceștia și cu avocatul Micșa, prezidentul Consiliului național local, am ținut prima consfătuire, în urma căreia am expediat pe I. Boieru la Iași, cu primul raport (Nr. III). Menționez că drumurile nu erau deloc sigure. Jandarmii unguri erau încă la posturile lor. Se formau garde naționale ungurești și românești din soldații ce se înapoiau de pe fronturi. Cele românești, unde puteau, dezarmau pe jandarmi. Dese conflicte între garde. Numeroși agenți trimiși din Pesta, cutreierau orașele și satele pentru propagandă în favoarea republicii ungurești.

În consfătuirea ce am avut la Dej, m-am convins că între membrii Comitetului ce se aflau aici și la Cluj, unde am plecat peste 3 zile (după ce văzusem și pe episcopul Gherlei) nu era stabilit nimic definitiv. O completă dezorientare. Toți vedeau că trebuie să se ia o hotărâre cât mai în grabă, dar care?

De la Arad, unde erau alți membri ai Comitetului Național, aveam vești că ar fi de părere să se proclame autonomia Ardealului.

Suma de 200.000 lei și automobilele le-am pus la dispoziția lui Mihali și Vaida, contra adeverință, acest lucru rămâne, bineînțeles sub toată discreția. Ți-l comunic ție, pentru știința ta personală.

Față de aceste stări de lucruri am trimis un curier la Arad cu scrisoarea Nr. IV și cu instrucțiuni verbale, în sensul de-a determina pe cei de la Arad, Sibiu și Blaj ca să se lucreze de acord cu cei din nordul Ardealului; să se fixeze ziua de 1 decembrie pentru Adunarea Națională, hotărând ca loc al Adunării, istorica Alba-Iulia. Stăruiam ca să nu se facă acte pripite, până nu vom avea siguranța și garanția, că vom fi la adăpost de orice agresiune, sub protecția armatei pe care o cerusem (Nr. III) și pe care o așteptam.

¹ Localitate în apropierea orașului Târgu-frumos, județul Iași.

² Localitate în județul Iași.

³ Bobâlna.

1923, octombrie 27, Bistrița

Nu-ți mai istorisesc despre alte demersuri pe care le-am luat la Cluj și în alte centre, deși fiecare își are importanța lui. Mă grăbesc să nu te pun prea mult în întârziere. Din actele ce-ți trimit îți vei putea face o idee generală.

La Alba-Iulia, în preziua Adunării Naționale și până târziu noaptea, am căutat să conving pe membrii Comitetului Național ca se renunțe de a face să se aclame o proclamație, cu tot felul de angajamente față de minorități, demonstrându-le că nu e logic, ca o provincie, ca parte din viitorul întreg să ia angajamente pentru întreg; că nu e nici politic, deoarece nu se poate prevedea, dacă acele angajamente vor conveni viitoarei politici a statului întreg; să renunțe la autonomia provizorie.

Ceream să se proclame pur și simplu Unirea cu România așa cum făcuseră basarabienii și bucovinenii. Parte din membrii Comitetului s-au lăsat convinși. N-am reușit însă a înfrânge intransigența lui Goldiș care redactase proiectul de proclamație, sprijinit mai ales de Vaida. Maniu, ca totdeauna, nehotărât, nu voia să ia o atitudine precisă, mai ales că avea și interesul de-a nu-și înstrăina simpatiile, în vederea alegerii sale ca prezident al Consiliului Dirigent, căci în culise era hotărâtă decapitarea lui Mihali (s. ed.).

Despre decursul Adunării, îți trimit, în traducere, aprecierile unei gazete ungurești, „Aradi Közlöny”, (Nr. IX).

La 6 decembrie găsim-mă la Cluj, primind raportul (Nr. IX) și văzând ticăloșiile pe care le făceau ungurii, am redactat un raport, cerând prezidentului Consiliului Național din Cluj, Emil Hațegan să-l admită ca din partea sa, către comandantul armatei de ocupație din Bistrița (Nr. XII).

Îți mai trimit câteva foi volante, din acele ce să distribuiau cu zecile de mii prin toate orașele și satele, și în traducere un prețios document (Nr. XVIII) din 1711, scos la iveală astăzi din arhivele orașului Târgu-Mureș de actualul primar Dandea. Poate și acesta îți va servi la ceva.

Pentru orice lămuriri îți stau la dispoziție.

Cu prietenești salutări.
S[olomon] Haliță¹

¹ *Anul 1918 în județul Bistrița-Năsăud* (coordonatori: Adrian Onofreiu, Ioan Pinte, Cornelia Vlașin), Cluj-Napoca, Editura Mega, 2018, p. 357-360.

EVENIMENTELE DIN ȚINUTUL BISTRITELI-NĂSĂUDULUI POVESTITE DE MEMORIALISTUL MEDIC-VETERINAR PAVEL TOFAN

TEODOR GHIȚAN

Medicul veterinar Pavel Tofan își începe memoriile sale cu momentul părăsirii în masă a frontului italian, când dânsul și alți soldați și ofițeri, luați de valul răzvrătirii generale a armatei austro-ungare, pleacă spre casă, încărcăți în trenuri arhipline. În aceste trenuri erau militari amestecați din cele mai diverse regimente și fără nici un comandant al transporturilor militare, fiecare dorind să ajungă cât mai repede acasă. Plecarea de pe frontul italian a doctorului veterinar Pavel Tofan s-a întâmplat cam pe la mijlocul lunii octombrie 1918, din Tirolul italian, cătunul Selva, comuna Grigno.

Călătoria cu trenul din Tirolul italian și până acasă s-a făcut prin Viena – Budapesta, orașe în care începuse o debandadă generală. Ajuns în gara Budapesta, memorialistul enarează că a asistat cum ostași, reîntorși de pe fronturi, rupeau gradele și epoleții ofițerilor lor. Disciplina militară dispăruse total, iar soldații și gradele inferioare fraternizau și ovaționau aceleași lozinci de libertate ca și muncitorii. Prin găurile pe unde se trecea se auzeau strigătele de: „Vrem pace”, „Libertate popoarelor”, „Jos cu tirania”, etc.

Guvernele încep să se succedă și sunt numai provizorii și se făceau zadarnice încercări pentru salvarea imperiului dualist ce se năruia. Trenurile, încărcate cu trupe, circulau cu mare febrilitate, în cele mai diverse direcții, căutând să transporte cât mai urgent pe soldați și ofițeri spre vetrele lor de origine. Drumul de la Budapesta spre Bistrița, unde era familia doctorului veterinar Tofan, s-a efectuat tot cu un tren încărcat cu militari, fără nici un incident mai deosebit. Toți ofițerii, ca și soldații, erau fără nici un grad la epoleți, erau bucuroși și fericiți că se reîntorc sănătoși la vetrele lor și că războiul s-a terminat și-și vor revedea familiile, pe care unii nu le mai văzuseră de câte 3-4 ani. Marea lor bucurie a reîntoarcerii, soldații și-o manifestau prin împușcături trase din vagoane pe tot parcursul. Ei trăgeau, îndeosebi, prin găuri și pentru a intimida pe vechii lor exploatare, pe acei care își pierduseră între timp orice autoritate, fie ea civilă, fie militară. Revoluția începuse treptat, autoritățile pierduseră frânela puterii de stat și în curând în întregul imperiu era o fierbere a prăbușirii sale totale. Se așteptau evenimente epocale și de mare răsunet. Popoarele subjugate din Imperiul Habsburgic, prin reprezentanții lor legitimi ai naționalităților respective, au început acțiunea hotărâtă de a pretinde autodeterminarea și eliberarea națională și socială, abolind peste tot vechile stări învechite.

În ținutul Bistriței-Năsăudului, la fel ca și în restul Imperiului Habsburgic, suflul de libertate al românilor, reîntorși de pe fronturi, era vântul de libertate națională, vis de veacuri care, spiritual, era pregătit pe aceste plaiuri încă din anii 1848/1849, dar neputându-se realiza decât în momentul crucial al dezagregării totale a vetustului și anacronicului imperiu austro-ungar.

Soldații și ofițerii, odată reîntorși acasă la familiile lor, primul gând era de a se reorganiza, conform instrucțiunilor primite din partea Consiliilor Naționale de a alunga vechile autorități ce i-au oprimat, atât la orașe, cât și la sate și apoi să se pregătească pentru

TEODOR GHIȚAN

realizarea marelui act al Unirii. Fără îndoială că acest vis se împletea și cu probleme de ordin social.

Deși la început, odată cu izbucnirea revoluției, au primat dezideratele de ordin social emanate din principiile revoluției, alături mde cele de ordin social, pentru noi românii, sub impulsul revendicărilor noastre de ordin național, acestea vor începe să prevaleze, pentru a se putea realiza neîntârziat Marea Unire de la 1 Decembrie 1918.

După Pavel Tofan, revoluția, în ținutul nostru, ar fi început cam de la 25 octombrie, odată cu înapoierea de pe fronturi a soldaților, sosiți înarmați și în grupuri mari, care au și început să alunge autoritățile vechii stăpâniri.

La Cluj, formându-se un Consiliu Național sub conducerea lui Amos Frâncu, a și început activitatea sa politică și militară și, prin cei ce se întorceau de pe front, s-au trimis prin mesageri primele dispoziții de înființarea și în Bistrița-Năsăud a Consiliului Național Român și a Gărzilor Naționale.

După Pavel Tofan, primele manifeste și dispoziții ale Consiliului Național din Cluj către bistriței pentru formarea Consiliului Național județean s-ar fi transmis printr-un caporal reîntors de pe front și oprit prin Cluj, Cornel Ordace. După alte izvoare ar fi fost și un sublocotenent Trifu, avocat. Prima dispoziție ar fi fost scrisă la mașină, iar următoarele ce s-au succedat au fost sub formă de apeluri pe foi volante tipărite. Înființarea Consiliului Național, după Pavel Tofan, s-ar fi realizat într-un prim nucleu la data de 25 octombrie 1918, la Casina Română din Bistrița, unde s-au adunat meseriașii români și intelectualii progresiști, înființându-se Consiliul Național restrâns și care, în zilele următoare, a crescut mereu ca număr. În această primă ședință de constituire a fost ales ca președinte activ al Consiliului Național al județului dr. Gavril Tripon, iar onorific fiind dr. Alexandru Pop. Vicepreședinți au fost desemnați dr. Vasile Pahone, dr. Dionisiu Login, iar ca membri dr. Leon Scridon, dr. George Linul, dr. Iulian Pop, dr. Petre Poruțiu, dr. Victor Man, învățătorul Macedon Linul, iar secretar general dr. Victor Moldovan.

Acest prim Consiliu Național, cu timpul, s-a mărit și din organ politic s-a transformat cu timpul, după Marea Unire, în Consiliu Județean.

Șeful gărzilor naționale din județul Bistrița-Năsăud s fost căpitanul Nicolae Anton, iar adjutanți Gheorghe Trifu – locotenent de rezervă și locotenentul Grigore Bălan, viitorul general de mai târziu, căzut eroic pe frontul antifascist în 1944.

Pavel Tofan ne mai povestește și despre acțiunea din 23 octombrie 1918 a unui regiment slovac nr. 70 ce staționa la acel timp în Bistrița care, primind ordinul de demobilizare pentru ca oamenii să fie lăsați la vatră, aceștia au spart depozitele de aliment și îmbrăcăminte ale armatei, împărțind materiale populației civile din Bistrița și jur.

După 30 octombrie 1918, când la Budapesta forțele muncitorești preluau puterea politică, Consiliul Național Român fiind constituit de câteva zile, iar garda națională bistrițeană avea un efectiv de 150 soldați, grade inferioare și ofițeri și era instalată în fosta cazarmă a honvezilor unde, mai târziu, a fost instalat Batalionul 8 vânători de munte.

Paralel cu formarea și întregirea Consiliului Național, după dispoziții centrale, în Bistrița s-a format și o gardă națională maghiară pusă sub conducerea fostului subprefect Huniady, precum și o gardă națională săsească sub comanda inginerului Kelp. Garda săsească era în cazarma unde, mai târziu, a fost Regimentul 84 infanterie, iar cea ungurească își avea sediul în fosta cazarmă „Swartzenberg”, unde mai târziu era Cercul de recrutare al

*Evenimentele din ținutul Bistriței-Năsăudului povestite de memorialistul
medic-veterinar Pavel Tofan*

județului Bistrița-Năsăud.

Gărzile Naționale înființate, atât la orașe, cât și la sate, aveau misiunea de a reintroduce ordinea în toate localitățile, a face pază instituțiilor, a depozitelor de animale și materiale de război rămase de la armata austro-ungară (vite, cai, căruțe, alimente și îmbrăcăminte). De asemenea, mai dezarmau pe cei reînțorși din prizonierat sau de pe front, angajându-i în gărzile naționale, care și-au mărit efectivele atât la orașe, cât și în localitățile rurale.

La început, dispozițiile Consiliului Național județean nu s-au putut executa în deplină liniște întrucât, într-o situație revoluționară, în care treburile obștești se schimbau, au apărut în ținutul Bistriței-Năsăudului o serie de diversioniști și anarhiști și elemente teroriste și fără câpătâi, ce căutau să producă panică, dezorientare în sânul populației și să abată poporul român de la idealurile sale naționale. Consiliul Național din județul Bistrița Năsăud, pentru a-și consolida situația și a fi sprijinit de mase, a convocat două mari adunări populare la Bistrița și Năsăud. După Tofan, s-au ținut la 29 octombrie 1918, iar după alte surse publicate aceste adunări s-au desfășurat în ziua de 4 noiembrie. La Bistrița, adunarea a fost prezidată de către dr. Gavril Tripon, iar cea de la Năsăud de către maiorul în rezervă Iulian Marțian.

În aceste două centre principale ale județului a afluat populație din întregul județ, delegații satelor sosind în haine de sărbătoare, în frunte cu drapele naționale, manifestându-și sărbătorește și cântând cântece patriotice. În aceste două mari adunări populare președinții, tribunii și alți oratori au adus la cunoștința întregii populații abolirea pentru totdeauna a vechii stăpâniri austro-ungare, înființarea Consiliilor Naționale Române și a celorlalte naționalități conlocuitoare, precum și stabilirea drepturilor egale pentru toate naționalitățile din Transilvania și îndemnând populația la păstrarea ordinei și a disciplinei față de noile dispoziții date de către Consiliul Național Central și cel județean și înlăturarea tuturor diversioniștilor care căutau să abată poporul român de a-și realiza idealul său național. Nu vor mai da ascultare foștilor stăpânitori, alungați sau ascunși, iar gărzile naționale vor asigura pacea și liniștea în localități și vor păstra cea mai perfectă armonie față de naționalitățile conlocuitoare, care beneficiază de aceleași drepturi ca și poporul român.

Pe lângă ofițerii intrați și amintiți în gărzile naționale, odată cu sosirea altora de pe fronturi, numărul lor sporește mereu. Printre noii sosiți amintim pe căpitanul Octavian Petreanu, locotenentul Mănăstireanu, locotenentul Ionel Podoabă, locotenentul Nicolae Pop, sublocotenentii Liviu Rusu, Oros din Năsăud, Rebrîșorean, Pavel Gelu, Virgil Crișan, Ștefan Moldovan, Aurel Mihăiese, Tabără și alții. Locotenentul Mănăstireanu, fiind inginer tehnic, a primit dispoziția de a stabili și pune în funcțiune linia ferată îngustă și trenul electric de la Tiha Bârgăului până la Dornișoara, pentru a se stabili legătura cu Bucovina. Locotenentul Ionel Podoabă fu numit comandantul militar al poștei bistrițene, restabilind buna funcționare a acesteia.

În memorii, Pavel Tofan mai arată desfășurarea activității Consiliului Național județean în diferitele centre și subcentre ale județului, numind pentru rezolvarea problemelor mai grele diferiți tribuni comisari, specialiști care, parcurgând acolo unde era nevoie și convocând adunări populare, în care problemele se rezolvau în strânsă legătură cu

TEODOR GHIȚAN

Sfaturile comunale (numite uneori „senaturi”), precum și cu ajutorul gărzilor naționale, unde era cazul. Printre cei trimiși în centrele Năsăud, Sângeorz-Băi, Ilva Mare și Prundu Bârgăului a fost și doctorul veterinar Pavel Tofan, în calitate de tribun și orator, aducând importante servicii Consiliului Național județean, alături de alți delegați speciali trimiși de același Consiliu. Toți acești tribuni și delegați, trimiși în comunele județului, au jucat un rol deosebit în pregătirea sufletească a populației din județ pentru Marea Adunare de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918, care a decretat Unirea cu Patria mamă. Ei erau aleși dintre foștii aștrști de altădată ce au mai parcurs satele noastre în activitate culturală înainte de 1918.

În câteva centre din județ, acești pregătitori ai Unirii au fost întâmpinați și de elemente extremiste și dușmănoase poporului român, însă aceștia au fost combătuți în adunările populare și unii somați de gărzile naționale să părăsească teritoriul județului nostru. Toată populația, datorită muncii de lămurire dusă de acești propagandiști, a rămas strâns unită în jurul Consiliului Național Român. [...].

La fel și în Bistrița, un anarhist Pavel Lichi, conducătorul unei bande de jefuitori și teroriști, ce amenința acțiunea de pregătire a populației din județ pentru Marea Adunare de la Alba Iulia, condusă de Consiliul Național județean, a fost suprimat într-o luptă de stradă, întrucât n-a voit să se supună autorităților de ordine și gărzii naționale, care l-a somat să se predea.

În întreaga acțiune dusă de populație și gărzile naționale, fie în alungarea vechilor autorități austro-ungare, fie de combaterea anarhismului dușmănos idealurilor noastre naționale, în afara acestui caz, în ținutul nostru nu a fost nici o vărsare de sânge.

În sprijinul gărzilor naționale, în acest timp a mai circulat și un tren blindat, cu o gardă specială, care apărea pe liniile ferate bistrițene și năsăudene, acolo unde era nevoie. Între 4-15 noiembrie, din partea Consiliului Național bistrițean, s-au predat cu ceremonial deosebit și în adunări populare drapele tricolor tuturor gărzilor naționale din fiecare localitate.

În memorii, Pavel Tofan mai arată unele acțiuni dușmănoase ale unor funcționari de la poșta centrală care informau autoritățile din Budapesta despre starea din județul nostru și acțiunile Consiliului Național din județ. Ele au fost descoperite și înlăturate.

Consiliul Național a mai luat măsuri energice pentru paza și păstrarea pentru armata română a tuturor materialelor rămase de la fosta armată austro-ungară deoarece, după Unire, intervenția armatei române era așteptată în orice moment. Unele din materiale (animale, căruțe de rechiziție, alimente ce se deteriorau) au fost împărțite populației, de care au beneficiat atât românii, cât și naționalitățile conlocuitoare, în raport cu numărul populației respective. Această operațiune s-a făcut de către o comisiune mixtă județeană și în organizarea căreia un rol conducător l-a avut și doctorul veterinar Pavel Tofan.

Spre sfârșitul lunii noiembrie 1918, după dispoziții centrale și județene, s-au ținut adunări populare în toate localitățile județului pentru alegerea delegaților pentru Marea Adunare Națională de la Alba Iulia de la 1 decembrie.

Gărzile Naționale au făcut asigurarea ordinei la toate aceste adunări și, totodată, însoțeau și făceau și paza fruntașilor români, a oamenilor politici care circulau prin județul nostru, unii mergând spre Iași pentru a lua legătura cu guvernul României, iar alții, veniți din Țara veche, din partea guvernului român. din partea guvernului român a fost trimis în vederea pregătirii Unirii și năsăudeanul, prof. Solomon Haliță, fost colaborator a lui Spiru

*Evenimentele din ținutul Bistriței-Năsăudului povestite de memorialistul
medic-veterinar Pavel Tofan*

Haret, care a trecut prin județul nostru în drum spre Arad și Alba Iulia.

Se arată în continuare plecarea plină de entuziasm a delegației județene cu trenul spre alba Iulia, precum și festivitățile ocazionate de proclamarea Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918.

După Unire, Pavel Tofan mai prezintă entuziasmul cu care a fost primită armata română, divizia a 4-a din Roman, trupe pătrunse prin Pasul Bârgăului și conduse de maiorul Coroamă.

Redă și festivitățile ocazionate de sosirea trupelor române în Bistrița, bucuria de nedescris a populației și predarea de către gărzile naționale, în zilele următoare, a întregului echipament și armament trupelor române sosite.

În continuare, doctorul veterinar Tofan arată cum, odată cu sosirea armatei române și predarea tuturor materialelor militare pe seama armatei eliberatoare, acțiunea gărzilor naționale a încetat, iar Consiliul Național Român județean se transformă treptat în Consiliu Județean.

În Bistrița, în lunile următoare, va lua ființă Regimentul 84 infanterie care, sub comanda generalului Mărdărescu, va participa la luptele de pe Tisa și din Ungaria contra trupelor lui Bela Kun, contribuind la pacificarea Ungariei, alături de trupele franceze aliate¹.

¹ *Cenacul „Plaiuri Năsădene și Bistrițene”*, Cluj-Napoca, 1983, nr. 5, p. 107-113.

Cuvântul prefectului Solomon Haliță cu ocazia celei de-a VII-a aniversări a Marii Uniri ce a avut loc la Bistrița

Onorată asistență,

Ne-am întâlnit astăzi, aici, ca să prăznuim a VII-a aniversare a celui mai însemnat eveniment din istoria noastră națională: întregirea patrimoniului strămoșesc prin unirea Ardealului cu Țara-mamă.

După unirea cu Vechiul Regat a Basarabiei și Bucovinei, părți rupte din vitregia vremurilor din trupul Moldovei lui Ștefan cel Mare, poporul român din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș prin glasul a peste 100.000 de țărani, în frunte cu floarea intelectualității române, cu mitropoliții și episcopii ambelor confesiuni, a hotărât în ziua de 1 Decembrie 1918, în Alba-Iulia lui Mihai Viteazul, Unirea pe veci cu România.

Prin acest act de o covârșitoare însemnatate istorică, provinciile românești care au purtat mai îndelungată vreme jugul asupritor al străinului, s-au unit cu surorile de același sânge, închegându-se într-un singur stat: România Mare, liberă și independentă.

Prin acest act s-a întregit, în hotarele sale străvechi, moșia lăsată urmașilor de colonii așezați de marele împărat Traian pe aceste plaiuri, ca să stea ca santinelă a civilizației latine împotriva hoardelor barbare, care din fundurile Răsăritului îndepărtat se revărsau ca puhoiul năprasnic și amenințau hotarele împărăției romane.

Santinela romană așezată aici de „Maica Romă cea bătrână”, cum zice bardul de la Mircești, și-a făcut datoria, cum îi dicta nobila ei origine.

De multe ori a trebuit să se înconvoaie sub greutatea valului dușman, dar înfrântă n-a fost niciodată, căci „apa rece și pietrele rămân” și tot ce-i val, ca valul trece.

Moldova și Muntenia n-au fost prefăcute în pašalâc turcesc sau tătarăsc, ci au stat totdeauna strajă a creștinătății pe când capitalele altor țări au văzut vizirii padișahului înfigând steagul pe turnurile catedralelor și așezând în palatele prinților domnia Semilunii.

Santinela romană a stat veacuri de-a rândul neclintită pavază și zid de apărare a civilizației și creștinismului aici la porțile orientale ale Europei, înfruntând cu pieptul său de-aramă năprasnicele lovituri ale talazurilor păgâne – ce veneau din răsărit, miazăzi și miazănoapte, - dând răgaz națiilor mai fericite din apus să progreseze în cultură și în bunăstare materială.

Doamnelor și Domnilor,

Ar trebui să depășesc cadrul cuvântării mele dacă aș arunca o privire retrospectivă cât de scurtă asupra momentelor, chiar și numai a celor mai principale, care au creat situația politică a neamului românesc, așa cum el se află în preajma izbucnirii războiului mondial, cu atât mai puțin mă voi ocupa de fazele în care s-a desfășurat acest crâncen război.

Țin însă să relev că România a avut și ea partea ei de suferință în acest război și a avut și o însemnatate parte de glorie nepieritoare.

În urma dezastrelor cauzate de acest cataclism fără egal în istoria omenirii, s-ar fi crezut că soarele binefăcător al păcii va încălzi toate inimile și va lumina toate mințile, pentru ca grozăviile războiului să nu se mai repete, iar popoarele să aibă liniștea necesară pentru vindecarea rănilor sângere.

Și totuși a fost altfel!

Ostașul român, care avea mai multă nevoie de odihnă, după ce la Oituz, la Cireșoaia și la Siret scrisese cu litere de sânge că „pe aici nu se trece”, după ce la Mărăști și Mărășești a pus lumea în uimi-

*Cuvântul prefectului Solomon Haliță cu ocazia celei de-a VII-a aniversări a Marii
Uniri ce a avut loc la Bistrița*

re prin faptele sale de arme, după ce curățind țara de dușmanii care o invadaseră, a pus stăpânire pe hotarele etnice ale neamului românesc, tot el a fost chemat de soartă să potolească focul nebuniei comuniste ce izbucnise cu furie la vecinul din apus, care voia să întindă mâna tovarășului său din răsărit, pentru ca împreună să preumbe din nou spectrul morții, jaful și pârjolul peste trupul istovit al patriei, abia întregi.

După lupte crâncene la Tisa, armata română înaintează triumfătoare până în inima țării dușmanului milenar, și cu sabia într-o mână, cu bucata de pâine în cealaltă, restabilește ordinea în trufașă capitală înfometată de teroarea roșie.

Iar astăzi, după 7 ani de la încheierea păcii generale, santinela română tot mai trebuie să stea de veghe la Nistru pentru că soarele păcii și al dreptății încă n-a putut împrăștia norii ce amenință de la răsărit.

Să fim însă tari în credința puterilor și vitejiei neamului nostru.

Dacă România mică de ieri, cu hotarele deschise pe toate fronturile, a știut să-și apere cu cinste și demnitate patrimoniul strămoșesc, România Mare de astăzi va ști să apere moșia întregită cu atâtea jertfe și suferințe. O cere aceasta glasul gleei strămoșești căci nu e petec de pământ în această țară care să nu fie frământat cu sângele și sudoarea fiilor ei.

România Mare de astăzi va putea mai ușor să înfrângă orice furtună s-ar abate asupra ei, pentru că e stăpână pe citadela Carpaților Daciei Traiane, pentru că are mai mulți feciori viteji, pentru că e condusă de o dinastie care s-a identificat cu destinele și aspirațiile neamului.

România de astăzi are un Rege care, între porunca sângelui și glasul conștiinței, în ceasul cel greu n-a șovăit și a urmat calea jertfei pe care i-o dicta conștiința jurământului pus la urcarea sa în scaunul domniei.

„Voi domni ca bun român” a fost declarația simplă, neînvăluită în forme diplomatice, pe care a făcut-o în acel solemn moment.

Și acest rege, viteaz în război și organizator în vremuri de pace, are alături de sine, pe a reginelor crăiasă, care în timpul războiului a încurajat cu cuvântul și cu fapta pe cei ce se clătinau în credința biruinței, a mângâiat și ajutat pe cei suferinzi, iar cu scrisul său din fiecare zi a știut să ridice moralul ostașilor care o divinizau și nu o dată i-a vizitat pe acești mucenici ai neamului în posturile cele mai expuse din tranșee. În timp de pace, Regina noastră este inițiatoarea și protectoarea atâtor opere de binefacere, și cu mâna largă încurajează artele și literale.

Poporul român este un drept cuvânt mândru de suveranii săi. Prin însușirile lor frumoase și prin jertfele pe care le-au adus pentru neam și țară, au câștigat inimile și sufletele tuturor bunilor români și au asigurat cea mai glorioasă pagină din istoria națională.

Sunt fericit doamnelor și domnilor că, cu prilejul aniversării unirii Ardealului, putem aduce suveranilor noștri prinosul dragostei și respectului nostru printr-un semn vizibil, așezând în această sală festivă portrete pictate în ulei a Majestăților Lor, precum și o placă de marmură pe care e săpată în litere aurite pisană comemorativă a unirii provinciilor românești într-un singur stat.

Trăiască Majestatea Sa Regele!

Trăiască Majestatea sa Regina!

Trăiască dinastia!

În veci trăiască România Mare, liberă și independentă¹

¹ Aniversarea Unirii Ardealului în orașul Bistrița, în „Gazeta Bistriței”, Anul V, Bistrița, nr. 24, 15 decembrie 1925, pp. 1-2.

TESTAMENTUL MORAL AL LUI SOLOMON HALIȚĂ

Alexandru Dărăban¹

„Cunoscutul profesor de pedagogie de la Dorohoi, Bârlad, Galați și Iași, revizor și inspector școlar, organizatorul învățământului primar și al activității extrașcolare, colaboratorul și mâna dreaptă a lui Spiru Haret, Solomon Haliță, energicul prefect în vremuri de restriște al județelor Iași și Bistrița-Năsăud, creatorul atâtor instituții și inițiator de școli, a fost și el un vlăstar al acestui ținut”², așa îl caracteriza un discipol de-al său, Sandu Manoliu, care a fost mulți ani directorul Școlii normale (viitorul Liceu pedagogic) din Năsăud.

În satul băilor își avea căsuța lui fruntașul român Maxim Haliță, notar, care mai înainte fusese și învățător și care într-o vreme ținuse în arendă „scalda”, adică baia Sângeorzului.

Pe vremea când se unea Moldova cu Muntenia, în această căsuță, la 17 aprilie 1859, s-a născut al treilea copil al „cancelistului” Maxim Haliță și al „mămucăi” Ileana Isipoaie.

Este cunoscut obiceiul ardelenilor de a-și boteza copiii cu nume din Vechiul Testament sau cu nume latinești, ca să nu poată fi maghiarizate (Solomon, nume din Vechiul Testament, care se traduce „pașnic”).

Vioiul copil a învățat slova românească la „școluța” cu trei cursuri „trivială” din Sângeorz, după care a mers la Năsăud să urmeze școlile mai înalte. După ce a învățat carte nemțească și românească în clasa a IV-a a școlii primare superioare „normale”, la vestitul dascăl Cosma Anca, s-a înscris la gimnaziul românesc fundațional de aici³.

În cursul superior este notat cu „eminență” mai la toate obiectele, și se distinge la învățământul limbii române și al filosofiei, dovedind aplicații frumoase și în domeniul științelor reale. Bunul profesor Grigore Pletosu, viitorul protopop ortodox al Bistriței, încurajatorul talentelor, primul descoperitor al poetului Coșbuc, i-a fost și lui Solomon Haliță profesor, îndrumător și prieten. La 20 de ani Solomon Haliță își ia bacalaureatul „cu laudă”⁴.

Anul 1879 este un an greu pentru românii din Ardeal. Atunci autoritățile maghiare începeau campania de maghiarizare a școlilor românești. Conform tradiției năsăudene, după care tinerii absolvenți urmau mai cu plăcere cursurile universitare din Viena, unde era și o frumoasă societate românească și o altă mentalitate, Solomon Haliță și-a îndreptat și el pașii spre „Parisul” Europei Centrale⁵. A plecat împreună cu un alt „năsăudean” Iuliu Moisil, cu „delejanțul” din Beclean la Apahida, de unde au luat trenul spre Cluj, Oradea, Pesta, apoi Viena, acesta fiind primul lor voiaj cu trenul⁶.

¹ Text prezentat cu ocazia aniversării a 60 de ani de la înființarea Liceului Teoretic „Solomon Haliță” din Sângeorz-Băi de către prof. Radu Cârceu, aducându-i cele mai sincere mulțumiri. Subsemnatul n-am putut fi prezent la manifestare din anumite cauze personale.

² Sandu Manoliu, *Un om și o energie* în „Icoana unei școli dintr-un colț de țară românesc”, Năsăud, 1930, p. 259.

³ *Ibidem*, p. 260.

⁴ *Ibidem*, pp. 261-262.

⁵ *Ibidem*, p. 262.

⁶ Iuliu Moisil, *Viața studenților români din Viena în a doua jumătate a secolului XIX-a – Amintiri* –, în „Arhiva Someșană”, Năsăud, 1936, nr. 18, p. 369.

ALEXANDRU DĂRĂBAN

La Universitatea din Viena studiază istoria, filosofia, pedagogie generală, logica, limba și literatura germană, geografie etc. Tinerimea universitară, venită din toate provinciile românești să studieze la Viena, se aduna obișnuit la societatea academică „România Jună”¹. În afară de „România Jună”, un mănunchi de 17 studenți au format un club deosebit pe care l-au botezat „Arborele”, o influență deosebită având-o „Convorbirile literare”. Aici se citeau diferite lucrări, studii ale membrilor clubului. Printre aceștia s-a aflat și Solomon Haliță care a prezentat, mai întâi la club, apoi la „România Jună”, în cursul anului 1881/1882, studiul „Literatura română înainte de 1860. Titu Maiorescu și direcția nouă critică în literatura română”². În perioada studenției din Viena românii organizau mari baluri, printre membrii comitetului de organizare al balului din anul 1881 îi găsim pe năsăudenii Solomon Haliță și Iuliu Moisil. Toți cei 17 membri care au format clubul „Arborele” s-au botezat unii pe alții cu diferite pseudonime care mai de care mai ghidușe, spre exemplu Iuliu Moisil era „Măduvă”, iar Solomon Haliță, „Scoarță”³.

După informațiile pe care le avem de la directorul Școlii primare din Sângeorzul Român, Iustin Sohorca, Solomon Haliță a mai făcut studii universitare la Graz și Praga.

Reîntors din străinătate unde și-a însușit o vastă cultură apuseană și europeană i s-a oferit un loc în modestele și încercatele noastre instituții culturale ardelene. Firea lui energică și sinceră, dar mai presus de toate mintea lui luminată, l-au sfătuit să treacă munții în Regatul liber activând, între anii 1883-1896, ca profesor în Dorohoi, Bârlad, Galați și Iași⁴.

Și-a luat drept model pe Gheorghe Lazăr în cinstea căruia a redactat, în timpul când era profesor la Școala normală din Bârlad, o revistă pedagogică cu numele acestuia. Tot aici a scos ziarul „Bârladul”.

În perioada cât a funcționat la Bârlad, la 24 februarie 1890, Senatul României a dezbătut proiectul de lege votat și adoptat de Adunarea Deputaților în ședința din 10 decembrie 1888 prin care, la cerere, se solicită recunoașterea calității de cetățean român a domnului Solomon Haliță, român din Transilvania, de religie greco-catolică, de profesie profesor, domiciliat în Bârlad. Examinând actele aflate la dosar reieșea că este născut în comuna Sângeorgiu la 17 aprilie 1859, din părinți români, că era lepădat de protecția austro-ungară, că la Bârlad se bucura de o bună conduită în societate, că din 8 februarie 1886 era numit profesor de pedagogie, drept constituțional și administrativ la Școala normală din Bârlad, fapt pentru care legea este votată și de Senat cu 38 voturi pentru, contra 13⁵.

După aproape zece ani de activitate rodnică bârlădeană se transferă la Galați, unde a lucrat aproape 12 ani (1893-1905). Fire organizatorică și activă, Haliță întemeiază, cu alți colegi, „Asociația corpului didactic din Galați”, apoi corul acestei asociații și, în sfârșit, „Școala de adulți”⁶.

Ca și orientare politică, Solomon Haliță a fost cucerit de Spiru Haret, astfel viguroasa

¹ Sandu Manoliu, *op. cit.*

² Iuliu Moisil, *op. cit.*, p. 379.

³ *Ibidem*, p. 380.

⁴ Iustin Sohorca, *Cuvânt rostit la înmormântarea lui Solomon Haliță*, în „Gazeta Bistriței – Număr de Crăciun”, Bistrița, Anul VI, nr. 24, p. 3.

⁵ Ion V. Oprea, *Mari personalități ale culturii române într-o istorie a presei bârlădene 1870-2008*, Ediția a II-a, Iași, Editura P.I.M., 2008, p. 26-28.

⁶ Sandu Manoliu, *op. cit.*, p. 273.

TESTAMENTUL MORAL AL LUI SOLOMON HALIȚĂ

putere a rămas câștigată pentru totdeauna în partidul liberal. Din momentul în care Spiru Haret îl numește inspector general al învățământului, începe o altă epocă în activitatea lui Solomon Haliță: înfăptuitor al reformelor școlare, al activității extrașcolare și organizator al învățământului primar și normal (1896-1916)¹. Pe bună dreptate a fost botezat „buldogul” lui Haret².

Cu desfășurarea Primului Război Mondial și perioadei ce i-a urmat, începe o altă epocă din viața lui Solomon Haliță: administrativă și gospodărească (1916-1926). Atunci, când învățătorii și-au dat tributul lor de sânge, Solomon Haliță și-a dat seama că școala nu trebuie să sufere. Școlile normale trebuiau intensificate pentru ca noi serii de învățători să umple golul dureros. Și așa au început, în 1917, să funcționeze în satele din Moldova chinuită „școlile pregătitoare”, școli normale cu câte o clasă³.

Cea mai rodnică activitate a desfășurat-o în Iași în preajma, în timpul și după război. „Atunci l-am văzut pe Haliță deosebit de activ în calitate de inspector general, prefăcând și organizând școlile în spitale, adunând ofrande și material sanitar pentru răniți a pus în mișcare pe toți oamenii, mișca inimile tuturor. Să spună miile și zecile de mii de refugiați câți au primit ajutoare din mâna darnică a lui Solomon Haliță”, mărturisește un contemporan de-al său⁴.

În acești ani grei (1916-1919) a luat Solomon Haliță conducerea județului Iași, în calitate de prefect. Multă lume din toate păturile sociale a făcut apel, în acest timp, la ajutorul lui Haliță. Nimeni nu s-a putut plânge că nu l-a căpătat la timp și neprecupețit. Dar a venit vremea de liniște, Solomon Haliță și-a considerat la Iași misiunea încheiată ca prefect⁵.

La o vârstă mai înaintată i-a fost hărăzită cinstea de a fi apostolul de binevestire a libertății românilor din Ardeal. În toamna anului 1918, Majestatea Sa Ferdinand I, regele României, l-a trimis în Ardeal pentru a pregăti, în înțelegere cu conducătorii Sfatului Național, marea și mult așteptată zi a libertății, ziua de 1 Decembrie 1918, ziua Unirii cu Patria Mamă, proclamată la Alba-Iulia⁶.

„Mi se spune că Majestatea Sa, bunul nostru rege, atrăgându-i în mod binevoitor atențiunea la pericolul la care se expune, ar fi răspuns:

- Majestate, nu am familie, nu am ce pierde, ori viața mea este cu mult mai neînsemnată, decât ca să servesc neamului, patriei și tronului”, mărturisea dr. Vasile Pahone, cel ce i-a urmat ca prefect al județului⁷.

Solomon Haliță părăsește prefectura județului sacrificiilor moldovene și cere să ia conducerea județului Bistrița-Năsăud (1922-1926). Încercatul om de școală păstrase două idei scumpe inimii lui: ridicarea de școli și dezvoltarea economică a poporului românesc. Înființează școală după școală: un liceu de băieți în Bistrița, o școală secundară de fete în Bistrița și alta în Năsăud, școli de arte și meserii în comunele Telciu, Prundu-Bârgăului, Nă-

¹ *Ibidem*, p. 274.

² *Ibidem*, p. 280.

³ *Ibidem*, pp. 282-283.

⁴ Constantin Sporea, *Solomon Haliță (1859-1926)*, în „Gazeta Bistriței – Număr de Crăciun”, Bistrița, Anul VI, nr. 24, p. 1-2.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Iustin Sohorca, *art. cit.*

⁷ Vasile Pahone, *Cuvânt rostit la înmormântarea lui Solomon Haliță*, în „Gazeta Bistriței – Număr de Crăciun”, Bistrița, Anul VI, nr. 24, p. 4.

ALEXANDRU DĂRĂBAN

săud și în Sângeorzul copilăriei sale. Școala din Sângeorz a înzestrat-o și cu o casă din averea lui. Apoi, mai înființează Școala normală din Năsăud, „copilul cel din urmă și cel mai drag”. Numai în doi ani (1922-1924) a creat trei licee, patru școli de meserii și o școală normală¹.

Împreună cu alți năsăudeni luminați creează marea societate de exploatare a munților și pădurilor grănicerești, „Regna”². Tot în această perioadă inaugurează fabricile de cherestea din Ilva-Mică (4 mai 1925)³ și Valea Mare (19 octombrie 1925)⁴.

Totuși, ca orice om, fiecare își are anumite perioade din viață presărate cu momente de slăbiciune și nehotărâre, fapte care nu pot fi ocolite de o istorie care vrem să fie cât mai obiectivă. În această perioadă (1922-1926), cu aprobarea tacită a prefectului Solomon Haliță, a avut loc un conflict interconfesional între greco-catolici și ortodocși. Primii, greco-catolicii, au fost împotriva renașterii ortodoxiei în Sângeorz, acest demers făcut de ieromonahul Ioachim Bâznog (tot sângeorzan fiind și el) soldându-se cu maltratări și bătăi administrate acestuia, confiscarea clopotelor și dărâmarea de două ori a bisericii ortodoxe, care până la urmă a fost sfințită în 15 august 1926. Toate acestea le-au făcut organele administrative, în speță primăria, în strânsă legătură cu Parohia sângeorzană greco-catolică și Episcopia greco-catolică de Gherla⁵.

În 1 decembrie 1926, la Cluj, a trecut la Domnul, Solomon Haliță, în vârstă de 69 de ani. Înzmormântarea a avut loc în 4 decembrie în satul lui natal, Sângeorz-Băi. Au participat la această înzmormântare întreaga comună, primăria decretând doliu comunal. Sicriul a fost purtat de către opt elevi ai Școlii normale din Năsăud, schimbați cu 16 țărani voinici îmbrăcați în sumane grănicerești. Convoiul și-a urmat un traseu bine stabilit, oprindu-se în dreptul instituțiilor ctitorite de Solomon Haliță, precum și în dreptul unora reprezentative pentru comună : Școala de arte și meserii, Primărie, Școala primară, apoi la biserică.

Directorul Școlii de arte și meserii, Cezar Ponor, a rostit, printre altele: „... în inimile noastre se găsește testamentul lui Solomon Haliță săpat cu litere de aur și cu condițiunea de a-l lăsa și noi urmașilor noștri. E plin de faptele frumoase ale acestui om, care a făcut cinste neamului nostru. Îl vom avea întotdeauna ca act executor în acțiunile noastre, căci ne-a fost lăsat cu multă jertfă și sacrificiu de iubitul și harnicul nostru Solomon Haliță...”⁶. Apoi, în fața Primăriei, a luat cuvântul primarul comunei, Alexandru Gagea.

În fața Școlii primare, directorul Iustin Sohorca a ținut să precizeze în cuvântul său de adio: „ ... Iubite Solomoane, sunt sfinți care lasă moaște și sfinți care lasă gânduri! Dumnezeu facă sufletului tău loc de odihnă între cei buni și aleșii Săi! Adio, adio, adio!”⁷.

În biserică s-a oficiat serviciul divin de un sobor de preoți în frunte cu delegatul Episcopiei greco-catolice de Gherla, dr. Octavian Domide, de preotul local Aurel Chintean. Au mai rostit cuvântări prefectul județului, dr. Vasile Pahone, un elev al Școlii normale din

¹ Sandu Manoliu, *op. cit.*, p. 285-286.

² *Ibidem*, p. 287.

³ *Gazeta Bistriței*, Bistrița, Anul V, nr. 11, p. 1.

⁴ *Idem*, nr. 21, p. 1-2.

⁵ Alexandru Dărăban, *Ieromonahul Ioachim Bâznog din Sângeorz-Băi*, Bistrița, Editura Charmides, 2010.

⁶ *Gazeta Bistriței – Număr de Crăciun*, Bistrița, Anul VI, nr. 24, p. 3.

⁷ *Ibidem*.

TESTAMENTUL MORAL AL LUI SOLOMON HALIȚĂ

Nășăud, iar în cimitir ultima cuvântare a fost rostită de dr. Laurențiu Oanea, deputat.

Tot acestui eveniment i-a fost dedicată de presa locală pagini întregi regretând cu toții trecerea la cele veșnice a lui Solomon Haliță. În mod special se cuvine laudă „Gazetei Bistriței” care i-a dedicat un „Număr de Crăciun” în data de 15 decembrie 1926.

În demersurile mele nu am găsit vreun testament scris al vrednicului de aducere aminte Solomon Haliță. Permiteți-mi a mă adresa domniilor voastre cu câteva cuvinte, care, poate, ar fi făcut parte dintr-un testament, cel puțin imaginar. În amintirea celor mai frumoși ani, să re trăim un crâmpei de armonii presărat de dragostea care ne-a legat atâtea ani și, care nu se va sfârși niciodată.

Datorită lui Solomon Haliță și a atâtor înaintași făcători de bine, care nu mai sunt printre noi, datorită dumneavoastră, socotiți această întâlnire ca pe una de suflet.

Am venit ca la o repetiție de cor. Să încercăm să întoarcem roata timpului și să ne socotim încă pe băncile școlii. Lăsați deoparte grijile care, inevitabil, s-au așternut peste fiecare dintre noi.

Ne întâlnim, cu drag, generații care am sperat că vom fi cele care vom duce mai departe idealul dictonului „Schimbarea lumii începe cu tine”.

Voi, dascălilor, tinerilor colegi de vârste diferite, ați fost rațiunea noastră de a fi. Datorită vouă mergem și astăzi mai departe.

Mulțumesc lui Dumnezeu și vouă că sunteți contemporani cu mine!

PAGINI DIN ZBUCIUMUL ARDELEAN

**Prima armată revoluționară – Viena sub protecția trupelor eliberatoare românești –
Focurile revoluției din Ungaria și Transilvania – Jertfe, sânge, eroism – Porunci aspre
pentru descătușarea din robie**

Reportaj istoric de EMIL BOȘCA-MĂLIN

Serbăm împlinirea unui sfert de veac de la Unirea cea Sfântă a Transilvaniei întregi românești din 1918, în ceasuri pline de zbucium și întrebări. Măreția faptelor de ieri, ce pilduiesc pentru drumurile de mâine, ne face însă să uităm pentru moment toate însulițările și frământările de acum, spre a ne ridica cât mai sus pe colina anilor ce au trecut, pentru a privi cum vine de departe cortegiul umbrelor ce povestesc și judecă legea destinului nostru aspru și înlăcrimat.

Unirea Sfântă din 1918 este zbaterea sufletească – pe care o credeam ultima – a unui popor creat unitar; zbuciumarea spontană a întregii conștiințe românești de peste Carpați pentru făurirea Unității, la îndemnul bătrânelor credințe pentru împlinirea cărora am fost răstigniți o mie de ani pe crucifixul istoriei. Este închegarea năzuinței permanente de a se păstra pământul românesc din leat în leat al Sarmisegetusei pe seama Statului nostru unitar. De aceea volbura pornirilor naționale s-a revărsat în 1918 spre limanul năzuințelor vechi picurate cu lacrimi și sânge cu mărirea epopeică a pornirilor lui Horia și cu înălțarea hotărârilor lui Iancu de plată și răsplată pentru toate suferințele îndurate.

Unitatea din 1918 este opera unei generații condusă pe drumurile istoriei de un singur cârmaci... Unirea este încoronarea luptelor de veacuri duse de toți Hristoșii istoriei noastre, dumicați pe roțile vremilor.

Acum un sfert de veac voința de viață a Neamului nostru a fost împlinită prin identitatea dintre hotarul sângelui și hotarul statului. Transilvania s-a închegat atunci din dramatic, din sângerare interioară, mărturisindu-se în avalanșă, în linie de torent nestăpânit, în foc, în drum fără oprire și întoarcere. Duhul tuturor fragmentelor de țară a fost contopit în Patria politică din 1918.

Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, hotărârile ei și drumul trasat de colectivitatea națională atunci, rămâne permanenta năzuință de azi.

Văltoarele rănilor și suferințelor nu pot șterge înțelesul drumului însemnat de poruncile slobozite acum un sfert de veac. Alba Iulia singură – ideile și mărturisirile ei – pune azi pecete de vrednicie și trăinicie pe pergamentul luptelor de totdeauna.

Alba Iulia este pentru întreg tineretul curat al României de medalie, pagină de ceaslov din care citim voroava sfintelor cirile pentru marile răni și totalele împliniri. Meca românismului se ridică în conștiința noastră azi mai poruncitoare ca oricând, dreaptă ca jurământul.

Gândul de atunci e și cel de azi.

Ca și ieri, așteaptă elanul unirii cu care se vor striga destinele...

Spre steaua credințelor de foc ale Albei Iulii năzuiește tăcerea înspăimântătoare a românismului de acum. Și spre icoana acelorași răstigniri, batjocorită pe drumul sângerărilor

EMIL BOȘCA-MĂLIN

de azi, ne îndreptăm rugile.

... Azi, când se ridică să ne vadă și judece roțile istoriei noastre transilvane, când vin să stea de vorbă cu noi toate fețele trecutului, să rămânem cu privirea ațintită spre luminozitatea faptei celei mai glorioase pagini din istoria neamului.

La început a fost suferința

Triumful decisivei întregiri a putut fi smuls numai cu grele sacrificii de către românii ardeleni. Rodul visului de aur nu s-a desprins decât după ce șirul martirajelor de veac a fost împlinit cu noi sângeri.

Intrarea României în război a determinat o adevărată nebunie în luarea măsurilor celor mai draconice contra românilor din Transilvania de către guvernul cezaro-crăiesc. Sub amenințarea „trădării de Patrie”, șiruri lungi de preoți și învățători se îndreptau în convoaie mute de înfrățire cu destinul suferinței, spre porțile larg deschise ale temnițelor din Cluj, Târgu Mureș, Arad, Seghedin și Budapesta. Numai în cursul primei săptămâni de la intrarea României în război au fost răpiți de la vetrele lor 132 preoți și 11 preotese și depuși în lagărele de internare sau în temnițe. dintre ei amintim pe: dr. Ioan Lupaș din Săliște, dr. Trifan Dragomir din Biserica Albă (moare în lagărul din Veperț în 1918), dr. Vasile Saftu din Brașov (slăbit de suferințe moare în 1921), Ștefan Rusu din Târgu Mureș, Nicolae Todoran din Balta, precum și protopopi români greco-catolici: Ion Simu (Sebeșul Săsesc), dr. Ilie Dăianu (Cluj), Ariton Popa (din Reghin), Ion Coman (moare în 6 noiembrie 1918 în urma bătăliilor îndurate în temnița din Cluj), Mihai Ganea (moare în 2 decembrie 1918), Emanuil Beza (moare în 7 februarie 1919), Octavian Petran (moare în 15 noiembrie 1918), Coman Boca (mort în 1920), A. Conciatu (moare în 3 noiembrie 1918), Iosif Cațavei (moare în aprilie 1918, Demetriu Deac din Călvasăr (moare în timpul internării în Lacompak), Nicolae Munteanu din Lisa (mort în temnița din Cluj), Ion David Pop din Scorei (moare în Târgu Mureș), etc.

N-a scăpat de prigoană nici Gheorghe Dima de la Brașov, acuzat că a compus cântări iredentiste pentru corurile bisericești! Trei ani a stat închis în temnița din Cluj. Voiau să ucidă orice suflare liberă, orice gândire și orice cântec.

Paralel cu acțiunea de stârpire a „trădărilor”, se ducea una de corupere a conștiințelor românești, contele Tisza încercând să rupă frontul surd al rezistențelor prin semnarea unui manifest împotriva României.

Conștiința curată românească însă nu s-a aplecat. Aștepta înlănțuită, așa cum a stat o mie de ani.

Oștile României libere înaintau însă prin trecători – în prima campanie din 1916 – făcând să freamete inimile așteptărilor. Veneau să-și dea tributul de durere, lacrimi și încercare, rupând fâșii din carnea lor pentru a realiza cea mai rodnică legătură sufletească dintre fiii aceluiași Neam.

Când s-au retras trupele române sub copleșirea dușmanului de totdeauna, Transilvania românească a fost crucificată din nou. Sate întregi au fost trecute prin foc și sabie. Acei care n-au luat drumul refugiului dincoace de creste, - înfruntând iernile grele din Moldova ori întinsurile Rusiei zguduită de revoluția roșie, - au fost exterminați pe propriul lor pământ.

Sub influența vremelnicei victorii asupra Armatei Române retrase în Moldova, se

PAGINI DIN ZBUCIUMUL ARDELEAN

plănuiește și pune în aplicare „înfrângerea definitivă” a elementului românesc din Transilvania. După ce se ia măsura legislativă că românul nu va mai putea cumpăra nici un fel de pământ, se încearcă colonizarea masivă a Ardealului cu străini. Ziarul „Peter Lloyd” cerea colonizarea cu străini a pământului străbun. Băncile străine de colonizare cumpărau moșii în ținuturi curate românești, cu scopul de a le parcela și coloniza. La Cluj era sediul marilor șoviniști care lucrau din răpputeri pentru maghiarizarea Ardealului, între care Conte Bethlen Istvan aderentul lui Andrassy, baronul Petrichevich Horvath Emil aderentul lui Apponyi, Apathi Istvan aderentul lui Mihail Karolyi ș. a.

De acolo pulsa febrila mișcare pentru rezolvarea problemei „naționale” în Ardeal prin extirparea băștinașilor.

Planul abia pus în practică, n-a putut fi desăvârșit. Sfârșitul războiului mondial cu prefacerile sale și cu drepturile națiunilor precizate de către Wilson, se apropia.

Împărăția cu două capete a Vienei trosnea din toate încheieturile în cel de al treilea an de război. Ultimul dintre Habsburgi, Împăratul Carol, făcea eforturi disperate să mențină în jurul Coroanei popoarele monarhiei pornite pe drumul veșnicelor insubordonări.

Se simțea și în saloanele Palatului Imperial că în adâncimile de jos ale norodului vuieste surd sufletul popoarelor oprite, gata de revoluție.

Pentru a preîntâmpina „surprizele”, cumințenia Habsburgică dădea dreptul popoarelor, printr-un manifest din 16 octombrie 1918, de a se organiza în state naționale „fără ca să fie însă atinsă unitatea Coroanei”. Dar această promisiune venea prea târziu.

Prăbușirea fronturilor clătina tronul și răsturna guvernele din Viena și Budapesta, destrămând autoritatea de stat de care era atât de gelos regimul de atunci. La Praga și Cracovia se aprinde focul revoluției, în aceeași zi, ca la comandă nevăzută, în 28 octombrie. În ziua următoare flăcările izbucnesc în Croația, întinzându-se în Austria, iar în 31 octombrie 1918, Ungaria este zguduită de forțele aceleași prăbușiri.

Frământări la Viena

Guvernul din Budapesta presimțea cu mult înainte de izbucnirea revoluției, că românii din Transilvania erau gata de a prăvăli din nou munții nedreptăților, încă din vara anului 1918, - de aceea a luat toate măsurile spre a îndepărta pe căpeteniile noastre politice și, în special, pe Iuliu Maniu care rezuma, atunci, întreaga luptă. Se intervine la comandamentul superior al Armatei pentru a fi trimis pe frontul din Italia, înainte de expirarea concediului ce-l avea. Locotenentul român de artilerie s-a dus pe front, dar de acolo izbutește a se reîntoarce la Viena, spre a participa la desfășurarea evenimentelor, ajutat de către un ofițer superior ceh.

Comitetul Partidului Național Român îl însărcinează cu conducerea afacerilor externe și militare ale românilor ardeleni. Pentru împlinirea acestei însărcinări se duce la Viena, unde avea și misiunea de a forma o armată românească. Încă în cursul lunii octombrie 1918, Iuliu Maniu lansează un apel prin care convoacă la o consfătuire pe toți ofițerii români din garnizoana Vienei, spre a constitui un „sfat al militarilor” români, ceea ce se și întâmplase la 31 octombrie când 100 ofițeri români se pun la dispoziția „locotenentului” de artilerie. Cu acest prilej le ține o cuvântare, spunând între altele: „Se trezește în noi acea conștiință națională, care de veacuri a fost încâtușată cu cele mai neumane mijloace din partea străinilor

EMIL BOȘCA-MĂLIN

ce până acum ne-au stăpânit, dar care conștiință, eliberată acum, izbucnește ca un vulcan clocotitor, de puterea focului ce conține. Această conștiință națională ne-a îndemnat pe noi, ofițerii și soldații români, să ne închegăm rândurile, ca să înfruntăm valurile”.

În clipele acelui curat entuziasm a luat ființă în cetatea umilirilor lui Horia și Iancu, Senatul Soldaților Români.

Iuliu Maniu – povestește mai târziu Ion Clopoțel – a ordonat regimentului 64 de Orăștie, care staționa la Viena, să se supună exclusiv dispozițiilor ce vor fi luate de dânsul. Întâia ordonanță a fost cucerirea celei mai frumoase cazărmi de la Viena, Ferdinandskaserne, și destituirea colonelului austriac care comanda regimentul. Căpitanul Loichița a fost numit comandant în locul colonelului. Aici era lagărul armatei române revoluționare. În aceeași zi au fost trimiși ofițeri la Praga și alte centre militare¹ ale Austriei, pentru a răscula și pe celelalte regimente românești. Îndeosebi la Praga, unde erau două regimente, flăcării noștri au avut un rol hotărâtor în desfășurarea evenimentelor. S-au atașat poporului ceh, căruia i-au luat apărarea față de administrația austriacă. Comandamentul superior al armatelor din Praga a fost arestat de militarii români, care au refuzat să folosească arma în contra populației orășenești ce declarase independența cehă. Poporul cehoslovac, prin reprezentantul său la Viena, nu a întârziat a da expresiune înaintea d-lui Maniu recunoștinței pentru serviciile nepieritoare ale trupelor române pentru cauza cehoslovacă. În această vreme izbucnește revoluția la Viena. Domnul Iuliu Maniu, îmbrăcat în aceeași uniformă de locotenent, a doua zi după ce instituie comanda românească asupra regimentului 64, însoțit de d-l Isopescu-Grecul, s-a prezentat ministrului de război, generalul Stroger-Steiner, anunțându-l, în numele Consiliului Național, că a luat comanda efectivă a regimentelor românești și cerându-i să-i pună la dispoziție o parte din ministerul de război din Viena ca să poată conduce afacerile militare române. Generalul își pierduse cu totul capul. Nu știa ce să facă. A cerut timp de cugetare, reținând pe domnii Maniu și Isopescu într-o cameră de alături. Peste o jumătate de oră, după ce s-a informat că regimentul 64 care număra peste 5.000 de soldați români era sub comandă românească și a văzut că întreaga Viena este în fierbere, apoi având cunoștință despre răzvrătirea și jaful unui regiment austriac prin suburbiile Vienei, a declarat d-lui Maniu că trebuie să se supună evenimentelor și că îi pune la dispoziție un apartament al ministerului. Calmul și îndrăzneala frunțașului român au făcut impresie adâncă asupra ministrului de război care, în loc să-l aresteze, l-a servit cum nu se putea mai bine.

În vremea când populația cartierelor se năpustea furioasă spre jaf și pradă, când însăși poliția vieneză se bolșevizase, anarhia amenințând a domni pretutindeni, regimentul românesc, strâns unit în jurul ofițerilor, era singura salvare a burgului împărătesc de la care ne-au venit toate nenorocirile. Ordinea și siguranța publică au fost susținute exclusiv de regimentul românesc. Plebea vieneză, gata de pradă, a fost liniștită, redusă la tăcere. Echipele românești traversau zilnic toate străzile sub flamură românească, cântând „Imnul românesc”. Impuneau respect tuturor. În urma acestui aranjament norocos, în ultimul timp se aflau în cazărmiile Vienei 15-20.000 feciori români, iar în Wiener Neustadt 30-40.000 inși care, rând pe rând, juruiți și instruiți asupra celor ce aveau de făcut în Ardeal, erau expediați acasă.

¹ *Curentul*, București, Anul XVI, 1943, nr. 5674, p. 1 (titlul original al reportajului este „Pagini din zbuciumul ardelean de acum 25 de ani”).

PAGINI DIN ZBUCIUMUL ARDELEAN

Armata românească transilvană din Viena stăpânea o revoluție și pregătea una pe plaiurile Sarmisegetusei.

Rolul de apărători ai ordinii noi europene a fost rezervat în bună parte – în urma dispozițiilor de la Sfatul din Viena - și pe seama trupelor românești aflătoare în Praga unde izbucnise revoluția la sfârșitul lui octombrie. Acolo aveam: regimentele sedentare Brașov nr. 2 și Cluj nr. 51 și o parte a regimentului 37 din Oradea Mare. Trupele cehe nu erau deloc. Erau însă trupe străine. Primul adjutant al regimentului Brașov era Alexandru Simon, care s-a năzuit să rețină la Praga cât mai mulți români. În clipa decisivă a luat comanda lor, organizându-le în „Legiunea română din Praga” și încheind un angajament cu Narodni Vybor, în sensul căruia românii se obligau a menține ordinea în Praga și într-un diametru de 10 km. împrejur. Cehii nu aveau decât organizațiile socialiste, pentru că trupele cehe fuseseră dislocate în Austria și Ungaria. În curând se putu forma o armată cehă sub comanda președintelui socolilor dr. Schelner. Concursul românilor pentru restaurarea cehilor a fost deci foarte prețios. Legiunea română din Praga intenționa să sprijinească ofensiva cehilor pentru ocuparea Slovaciei de la unguri și să treacă în Ardeal, însă în urma știrilor alarmante primite din Ardeal, s-a renunțat la acest plan și în 26 noiembrie, complet echipată, a plecat prin Austria și Iugoslavia în Ardeal.

... și acasă

Sub presiunea evenimentelor externe, în timp ce pe contururile vieții monarhiei dualiste se iveau tot mai acut simptomele descompunerii, membrii care erau închiși ori pe front ai Partidului Național Român se întrunesc încă la începutul lunii octombrie (în ziua de 12) 1918 în casa lui Aurel Lazăr pentru a examina situația. Aceasta era cu o lună înaintea izbucnirii revoluției. Conferința – la care participă Al. Vaida Voevod, Vasile Goldiș, Aurel Vlad, Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Ion Suciu, Nicolae Ivan, Ion Ciordaș, Sever Dan, George Popovici, și George Crișan – este prezidată de Ștefan Cicio Pop care face expunerea amănunțită asupra situației, după care se întocmește o declarație ce avea să fie citită de către Al. Vaida Voevod în Parlament. Declarația este un act politic de cel mai mare curaj și ea marchează începutul noii epoci de renaștere a românismului. Tot cu acea ocazie se întocmește din sânul membrilor partidului un fel de delegație permanentă compusă din 6 membri, în frunte cu Iuliu Maniu – care era la Viena – Al. Vaida Voevod și Ștefan Cicio Pop, cu misiunea de a lucra în permanență. ea constituia nucleul viitorului guvern al Transilvaniei dezrobite.

Alexandru Vaida Voevod se prezintă în Parlamentul din Budapesta în ziua de 18 octombrie 1918, ca reprezentant al Națiunii Române și rostește ultimul discurs al unui român ce a răsunat în Casa Țării vecine. Iată câteva părți din memorabila cuvântare:

Alexandru Vaida Voevod: Onorată Cameră! N-a sosit încă timpul să încheiem bilanțul războiului mondial. Cu facultățile noastre debile omenești, fie cu ajutorul minții, fie cu al fanteziei, nu suntem în stare să prevedem urmările reale sau bune ale războiului. Un fapt îl putem stabili de pe acum. Războiul mondial a avut un rezultat mare: acceptarea din partea tuturor națiunilor a principiului că în viitor nu va mai fi deosebire între națiune și națiune și națiunile mari și mici vor avea doar drepturi egale.

Cât de dureros a fost pentru noi, naționalitățile care ne-am considerat și numit „națiu-

EMIL BOȘCA-MĂLIN

ne” – să fim considerați și tratați din partea potestății de stat drept naționalități. De la întemeierea creștinismului, multe spirite geniale au luptat pentru propășirea omenirii și mult au încercat să definească bazele de muncă pentru binele și progresul întregii omeniri.

Și dacă au fost spirite care în evul vechi și după întemeierea creștinismului au aflat calea adevărată, propagând adevăratele principii ducătoare la scop, acestea n-au avut putința să pună în aplicare practică principiile ce le profesau. E meritul lui Wilson, că în cunoscutele lui puncte, a dat expresie acelor principii și le-a cristalizat așa că nu se vor mai putea falsifica niciodată. Dacă omenirea va izbuti să realizeze să înfăptuiască aceste principii, atunci de la întemeierea creștinismului încoace n-a fost un eveniment mai însemnat ca acesta pentru omenire.

Deputatul Hock Ianoș: Așa-i!

Alexandru Vaida Voevod: Noi, reprezentanții micilor națiuni, am așteptat cu nerăbdare atitudinea cercurilor conducătoare ale Monarhiei față de aceste puncte și națiunile nemaghiare au primit cu nespusă bucurie știrea că oficiul de externe al monarhiei a înaintat la Washington propunerea de pace, căci astfel s-a recunoscut oficial, atât din partea reprezentanței noastre externe, cât și din partea guvernului și partidelor maghiare, că noi de acum nu mai suntem naționalități, ci națiuni (Mișcare). Cunoaștem mărimea vremurilor prin care trecem, cunoaștem că aceste probleme mari nu le putem trata conduși de egoism. Cunoaștem adevărul, care iese la iveală și într-unul din punctele lui Wilson, că nu trebuie să lăsăm teren urii, egoismului când se tratează aceste probleme a căror rezolvare reală și serioasă se poate face numai cu ajutorul deplinei sincerități. drept aceea, reprezentanța organizației naționale a românilor a hotărât să-și definească atitudinea față de aceste puncte și din încredințare a acesteia comunic Onoratei camere următoare declarațiune fixată în conferința de la Oradea Mare de la 12 octombrie:

Comitetul executiv al Partidului național Român constată că urmările războiului îndreptătesc pretențiunile de veacuri ale Națiunii Române la deplina libertate Națională. Pe temeiul dreptului firesc că fiecare națiune poate dispune și hotărî singură asupra sorții ei, Națiunea Română din Ungaria și Transilvania dorește să facă acum uz de acest drept și pretinde în consecință pentru ea dreptul ca, liberă de orice înrăurire străină, să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere.

Organul național al Națiunii Române nu recunoaște îndreptățirea Parlamentului și a Guvernului unguresc să se considere ca reprezentant al ei, pentru că apărarea intereselor ei o poate încredința numai unor factori desemnați de propria Adunare Națională. În afară de Comitetul Executiv al Partidului Național Român, nimenea nu mai poate fi îndreptățit să trateze în treburile referitoare la situația politică a Națiunii Române. Toate deciziunile ce s-ar lua, fără aprobarea ei, sunt nule și fără valoare. Națiunea Română așteaptă și pretinde, după multe suferințe de veacuri, afirmarea și valorizarea drepturilor ei nestrămutate și inalienabile la deplina viață națională.

Declarația a produs mai întâi panică, apoi un extraordinar tumult, deputații năpăstuindu-se să sfâșie pe reprezentantul românilor. Alexandru Vaida Voevod a continuat însă să vorbească, arătând, cu un nebunesc curaj, întreaga situație a românilor din Ardeal. pentru a arăta atmosfera ce domnea în Parlament, reproducem după Monitorul Oficial Ungar, un fragment de la sfârșitul cuvântării:

Alexandru Vaida Voevod: Afirmațiunilor, cum că în această țară națiunile nemaghia-

PAGINI DIN ZBUCIUMUL ARDELEAN

re și până acum au fost într-o stare fericită și că e foarte mică deosebirea între concepția lui Wilson și stările din Ungaria, trebuie să răspund, că mă mir de cutezanța d-lui ministru prezident de-a afirma așa ceva aici în parlament, în fața țării, în fața lumii...

Ștefan Cicio Pop: E cinic...

Alexandru Vaida Voevod: E doar a treia, ori a patra oară ministru prezident al Ungariei (strigările în stânga extremă: a cincea oară!) și astfel de la el pe dreptul se așteaptă să cunoască chestia naționalităților, doar știe că pe toate câmpurile de luptă a sângerat și națiunea română și toate temnițele în acel timp, când fiii și părinții cădeau pe câmpul de război, erau pline și sunt pline și acum cu mamele și tații lor și că au încuiat chiar și copii de 14 și 16 ani (Contraziceri în centru).

B. Iosif Szterenyi, ministrul de comerț: Calomnie! Minciună!

Prezidentul: Rog liniște!

Emeric Miskolczy: Calomnie! Minciună!

Fenyés Laszlo: Au fost eliberați. Acesta-i adevărul! (Zgomot în dreapta).

Prezidentul: Rod pe distinșii domni deputați să binevoiască a fi cu răbdare, domnul deputat își va primi răspunsul competent (zgomot).

Alexandru Vaida Voevod: Domnule ministru de comerț spune că aceasta e minciună.

B. Iosif Szterenyi, ministrul de comerț: Da, așa-i! (Strigăte).

Alexandru Vaida Voevod: Voi servi cu nume de el încă patru domni (strigăte). Pofțiți, telefonați și întrebați la Cluj, iar după ce veți primi răspunsul, dezmințiți-mă! (Strigăte: sunt arestați pentru alte delict).

Prezidentul: Rog liniște domnilor deputați!

Ștefan Cicio Pop: Pofțiți, ordonați cercetarea! De doi ani de zile opt judecători tot judecă.

Prezidentul: Rog pe domnul deputat Ștefan Cicio Pop să rămână în liniște.

Ferdinand Jurega (ceh): Și în temniță au murit de foame și tifos.

Szilagy Lajos: Iată, efectul provocărilor (zgomot în stânga extremă).

Alexandru Vaida Voevod: Onorată cameră! Această fericită situație este așa de aproape de pretențiile a la Wilson? Școalele noastre sunt închise cu sutele, asta o știți poate. Veți ști, apoi, că ne maghiarizează liceele și că pretind condiții imposibile pe care nu le putem împlini numai ca să se maghiarizeze liceele.

Ferdinand Jurega: De la noi au sechestrat banii Maticel!

Alexandru Vaida Voevod: Dacă v-ați interesa, cum v-ar fi datoria, ați ști și din ziare că în Sibiu comisarul gubernial nu s-a oprit nici la Sfântul Altar și că au trimis jandarmi în bisericile noastre. Veți recunoaște că aceasta nu e punctul de vedere al lui Wilson! Uitați-vă, sunt în parlament patru deputați români și doi slovaci...

Fenyés Laszlo: Acesta e parlamentul de clasă!

Alexandru Vaida Voevod: Când în această fericită țară există aceste fericite raporturi a spune că între punctul de vedere a lui Wilson și raporturile care demonstrează pe aici e abia o mică deosebire, dați-mi voie să nu spun ce înseamnă, pentru că aș fi silit să folosesc expresii neparlamentare.

După semnele ce se arată, probabil, se vor începe în curând presiunile de care s-a folosit odată și Ștefan Tisza pentru a dovedi că s-au declarat cei într-adevăr chemați și pentru a prezenta astfel lucrurile, ca și când noii sincerități, a deplinei recunoașteri, a acceptării ba-

EMIL BOȘCA-MĂLIN

zelor cu adevărat democratice, cu adevărat creștine, cu adevărat wilsoniene. Și atunci când cu drepturi egale fiind, ne vom întâlni ca națiuni egale, vom putea să ne întindem mâna și pentru viitor, dar între oprimatori și oprimați de când e lumea n-au putut să fie raporturi sincere. Trebuie să tindem, așadar, ca să fim toți cu drepturi și ranguri egale și liberi.

Nu-i nevoie de discuții lungi în acest scop, ci e de ajuns să se dea posibilitatea fiecărei națiuni din Ungaria de a-și întemeia organizația națională, ca să aveți cu cine să intrați în discuție, nu în cadrele strâmte ale acestei țări, pentru că această problemă nu o vor rezolva acei politicieni cu vederi strâmte care cu atâta predilecție se numeau „bărbați de stat”; această problemă e acum internațională, e chestia de onoare a omenirii, care trebuie cinstită și rezolvată. Și ca să știți, că nu persoana mea neînsemnată, ci Națiunea Română întregită a vorbit prin mine și că în aceste clipe istorice fiecare Român simte la fel cu mine, și inima fiecărui român e pătrunsă de aceleași sentimente, dorințe și speranțe, cărora eu le-am dat expresie!”.

Discursul lui Alexandru Vaida Voevod, pronunțat în această atmosferă care oglindea zvârcolirea ultimă a unei dominații străine, a fost o lovitură de trăsnet. El deschide lupta necruțătoare de descătușare.

Răscoala norodului contra asupritorilor de veacuri

Evenimentele se succedau vertiginos. În vreme ce Iuliu Maniu organiza prima Armată Română la Viena, dând comanda începerii revoluției, deputații români vin la Arad unde se stabilește sediul Comitetului Executiv, constituindu-se la 1 noiembrie acțiune pentru salvagardarea intereselor Poporului Român și a nu permite să i se nesocotească nici un drept al său. Pentru ducerea luptei urma să fie chemat Iuliu Maniu de la Viena, să preia guvernarea de fapt asupra Ardealului românesc.

În vârtejul vremii, Românii ardeleni, care simțeau venirea zilei celei mari a eliberării, își strâneau rândurile într-o impresionantă solidaritate națională.

Consiliul național lansează următorul manifest:

„Români,

Națiunea română din Ungaria și Transilvania, ținută de veacuri în robie trupească și sufletească de către clasa stăpânitoare a poporului maghiar, eliberată acum din sclavie prin strălucita victorie a armatelor care au luptat pentru drepturile civilizației umane. Împotriva principiului barbar al opresiunii naționale și de clasă, a declarat în fața guvernului opresorilor din trecut, că voiește să se constituie în stat liber independent, spre a-și putea valida forțele sale nestingherite în serviciul culturii și al libertății omeniei.

Guvernul împilatorilor de până acum a refuzat să recunoască acest drept al națiunii române și față de acest drept firesc al fiecărei națiuni de a fi liberă și de a stăpâni teritoriul locuit de ea, guvernul oligarhiei opune forța brutală a statului oprimant. Clasa stăpânitoare a poporului maghiar a sfâșiat veacuri de-a rândul corpul națiunii noastre, spărgându-i unitatea prin introducerea elementelor străine dezbinătoare, iar de la înfăptuirea constituționalismului fals de la 1867, scopul mărturisit al conducătorilor statului ungar a fost desființarea noastră națională. Prin colonizări fără rost pe pământul strămoșilor noștri, prin maghiarizarea necruțătoare a tuturor acelor Români, care au fost nevoiți să aibă raporturi cu stăpânirea maghiară, prin invadarea sutelor de slujbași publici maghiari pe teritoriul, prin

PAGINI DIN ZBUCIUMUL ARDELEAN

împiedicarea poporului român de a-și face singur comerțul și românesc industria necesară, s-au maghiarizat orașele și s-a împeștriat etnicește teritoriul locuit de națiunea română prin mijloace artificiale și în scopul barbar al nimicirii noastre.

Această stare de lucruri, creată prin opresiune și fărădelege, guvernul maghiar de astăzi o invocă pentru a justifica împotrivirea sa contra hotărârii națiunii române de a-și întemeia pe pământul său strămoșesc statul său liber și independent. Starea produsă prin crima săvârșită până acum împotriva libertății noastre naționale, acum este prezentată ca o justificare a noului atentat ce se pune la cale contra existenței noastre.

Ar trebui să ne luăm dreptul cu forța, dar oricât de hotărâți suntem să ne jertfim viața pentru libertatea națională, în ziua când sărbătorim victoria civilizațiunii asupra barbariei și așteptăm legiferarea internațională, care va înlocui forța brutală prin dreptate și va înlătura pretutindeni urmările stăpânirilor neomenești, națiunea română renunță la mijloacele barbare pentru aranjarea raporturilor dintre popoare și protestează în fața lumii întregi împotriva fărădelegii guvernului maghiar, care încearcă și acum să subjuge națiunea română și s-o împiedice de a se constitui în stat liber și independent.

Națiunea română din Ungaria și Transilvania nu urmărește să stăpânească asupra altor neamuri. Lipsită cu desăvârșire de orice clasă stăpânitoare istorică, națiunea română, prin ființa ei însăși, este întruparea democrației celei mai desăvârșite. Pe teritoriul său strămoșesc, națiunea română este gata a asigura fiecărui popor deplină libertate națională și organizarea sa în stat liber și independent o va întocmi pe temeiurile democrației, care va sigura tuturor indivizilor aflători pe teritoriul său egalitatea condițiilor de viață, unicul mijloc al desăvârșirii omeniești.

Națiunea română din Ungaria și Transilvania însă nu admite mistificarea îndreptățirii pretențiunilor sale prin stările produse de încercările seculare pentru nimicirea ei, protestează împotriva revendicărilor maghiare asupra teritoriului românesc, care de la descălecarea împăratului Traian și până astăzi a fost muncit cu brațele noastre și îngrășat cu sângele nostru și nu mai voiește, sub nici o condițiune, să trăiască la legătura de stat cu națiunea maghiară, ci este hotărâtă a-și înființa pe teritoriul locuit de ea statul său liber și independent. Anunțând popoarelor lumii această voință și hotărâre a sa, națiunea română din Ungaria și Transilvania apelează la sprijinul lumii civilizate și la geniul libertății omeniești, declarând sărbătorește că din ceasul acesta, oricum ar decide puterile lumii, este hotărâtă că mai bine să piară decât să mai sufere sclavia și atârarea.

Națiunea română din Ungaria și Transilvania speră și așteaptă că în năzuința ei pentru libertate o va ajuta întreg neamul românesc, cu care se consideră unită pe veci.

Consiliul Național Român”.

În noaptea ce a premers zilei de 1 noiembrie izbucnise revoluția pe întreg teritoriul Transilvaniei. Cronicarul vremilor de atunci arată că în ziua revoluției, soldații din cetatea Aradului, părăseau serviciile și de pe pod aruncau armele în apă. În garnizoana orașului era multă armată și populația orașului tremura de groaza necunoscutului. În seara zilei, doi bărbați unguri s-au prezentat la Vasile Goldiș pentru a-i destăinui că în oraș se pregătește un măcel în contra românilor. Goldiș a luat contact cu câțiva fruntași arădani, pentru a vedea ce se putea face. Destăinuiriile celor doi unguri n-au putut fi verificate. Pentru a fi gata la orice, arădanii au luat hotărârea ca Goldiș să plece numaidecât pe Valea Crișului și să aștepte, nu departe de Arad, timp de 2-3 zile, desfășurarea evenimentelor.. dacă planul de măcel va fi a-

EMIL BOȘCA-MĂLIN

devărat, atunci fruntași arădani să se strecoare din oraș numaidecât, să ia contact cu posturile de încredere așezate pe Valea Crișului până la Brad, pentru ca să se organizeze repede contrarevoluția românească.. pe moți îi aștepta o nouă misiune istorică de a năvăli asupra Aradului.

Atacul revoluționarilor străini nu putea însă să izbutească. Conducătorii înțelepți ai Națiunii Române au luat imediat măsuri de apărare prin crearea Gărzilor Naționale în fiecare centru românesc. Comanda generală a lor a fost încredințată maiorului Alexandru Vlad care lansează un „Apel către națiunea Română” în care spunea, între altele:

„Am înființat pe teritoriile locuite de Români Gărzi Naționale, ca să putem înfăptui mai ușor idealul sfânt al tuturor Românilor, iar până atunci să putem susține ordinea în aceste ținuturi prin oamenii noștri de încredere.

Consiliul Național Român m-a denumit comandant al tuturor gardelor naționale române din Ungaria și Ardeal. preiau comanda și ordonez următoarele:

Statul major al Gardelor naționale române, cu reședința în Arad, se compune din:

Comandant: Maior Alexandru Vlad, Adjutant: Romul Râmbaș, Secretar: locotenent dr. Cornel Albu.

I. Referenți prezidiali: căpitan dr. Vasile Avramescu, locotenent Aurel Raicu, sublocotenent Sabin Mladin;

II. Referenți strategici: căpitan Teodor Șerb, locotenent Sabin Codarcea;

III. Referenți economici: căpitan Constantin Bugariu, sublocotenent dr. Lazar Nichi;

IV. Referenți justițieri: locotenent dr. Al. Stoinescu, sublocotenent dr. Simeon Zaslo;

V. Referenți sanitari: colonel medic dr. G. Moga, locotenent medic dr. Adam Iancu, sublocotenent sanitar Salvator Vuia;

VI. Referenți de legătură: căpitan Virgil Cernea, voluntar dr. Victor Hotăran;

VII. Referentul sufletesc: preot militar Vasile Debu;

VIII. Biroul central: sublocotenent Ioan Marin”.

Acest Stat Major a organizat apoi prima „Armată Liberatoare” în Transilvania, care a făcut să șadă lanțurile milenare. Soldații români revoluționari care aruncaseră armele cu gândul de a nu le mai lua decât la chemarea conducătorilor firești, le-au încins din nou, îndreptându-le contra asupritorilor, „camarazilor” de ieri.

Gărzile Naționale au fost străjile la trecători și avangărzile armatei Regelui Dezrobitor Ferdinand I-ul. Ele au înăbușit revoluția ungurească din Ardeal, au dezarmat jandarmii unguri și trupele lui Makensen în retragere prin teritoriile noastre, făcând pradă un imens material de război și netezind drumul înaintării fraților porniți năvalnic din Țara liberă.

Datorită lor, vitejiei și devotamentului soldaților și ofițerilor români, s-a salvat integritatea clădirilor și așezămintelor publice, a căilor de comunicație, a hranei necesare pentru armată și populație. Evident, lupta Gărzilor s-a soldat cu mari jertfe. În fuga scrisului de acum, amintim pe câțiva dintre eroii acelor vremi: locotenentul Nicolae Bolcaș, comandantul gărzii din Beiuș, este prins de către unguri, orbit, mutilat îngrozitor, apoi îngropat de viu încă; comandantul gărzii din Oprișeni, județul Cluj-Turda, preotul Ioan Oprișan, este împușcat de jandarmii unguri în fața Altarului după ce luase jurământul luptătorilor români; sergentul Vasile Filip din Târgul Lăpușului, ajuns în mâinile unei bande de secui, este chinuit în mod îngrozitor, tăindu-se nasul, urechile, scoțându-i ochii, fără să fie împușcat până ce nu a strigat „Trăiască România Mare!”. În felul acesta au căzut în chinuri

PAGINI DIN ZBUCIUMUL ARDELEAN

groaznice peste 3.000 gardiști, fără să pomenim pe acei ce și-au jertfit viața în luptă dreaptă cu unitățile străine. Fiecare lespede din zilele cu care s-au zidit așteptările înfrigurate din lunile octombrie, noiembrie și decembrie 1918, este stropită cu sângele cald al membrilor Gărzilor Naționale.

Întâmplările și evenimentele de atunci nu pot să-și proiecteze profilul fără să pomenim de lupta lor premergătoare actului Unirii.

Republica din Banat

Concomitent cu izbucnirea revoluției la Arad, se răscoală și bănățenii în noaptea de 31 octombrie 1918, când a sosit vestea despre abdicarea împăratului Carol de Habsburg. Semnalul a fost dat cu ocazia unei întruniri social-democrate din Timișoara de către Albert Bartha și Otto Roth, care proclamaseră „Republica¹ Banatului” în cadrul „Republicii Ungare”. Între ofițerii români din sala de întruniri se afla și căpitanul dr. Aurel Cosma care, înțelegând rostul clipelor și văzând că timpul a sosit de a-și spune cuvântul, s-a urcat pe tribună și într-o cuvântare fulgerătoare a declarat următoarele:

„Noi Românii nu putem primi propunerea d-lui dr. Roth. Aspirațiunile neamului nostru ne îndeamnă să urmăm altă cale. Ne vom conforma ordinelor date de M.S. regele și vom constitui consiliul nostru național. Invit acum pe toți ofițerii români să mă urmeze, iar acela care nu va fi cu noi, va răspunde în fața neamului de atitudine sa”.

După aceste declarații, ofițerii români în frunte cu căpitanul Aurel Cosma, care era de altfel președintele Partidului Național Român și județul Timiș, au trecut în sala mică a restaurantului Kronprinz (Ferdinand), unde au ținut o ședință constitutivă. E de notat că ofițerii sârbi și șvabi, nedumeriți și neorientați, veneau să-i întrebe pe români ce atitudine să ia și ce să facă. În adunarea de la Kronprinz s-a constituit Consiliul Național Român. Erau momente de o solemnitate rară, dar și de o mare răspundere.

Președinte al Consiliului Național Român a fost proclamat cu unanimitate dr. Aurel Cosma. La adunare au luat parte, între alții, și colonelul Jivan de la Caransebeș, locotenent-colonelul Brendușa, Iosif Mustețiu și Miron Șerb, maiorul Murariu și căpitanul auditor dr. Ioan Popovici.

Bănățenii procedează în grabă la organizarea Gărzilor Naționale. Peste câteva zile, o armată de 50.000 români sta gata spre a-și apăra pământul străbun.

„Poruncesc ca tribunii de altădată...”!

În Țara Moșilor, care freamătă ca în vremile marilor răscoliri istorice, avocatul Amos Frâncu lansează în vremea aceasta acest vibrant manifest revoluționar:

„Moșilor, Fraților,

Nu mai este împărat! Și-a dezlegat supușii de jurămintele silnice! Robia străină trage de moarte! Ceasul izbăvirii a sunat! Noi, Românii, stăpâni pe soarta noastră! Ne vom croi soarta cu armele în mână.

La arme!

¹ *Ibidem*, p. 6.

EMIL BOȘCA-MĂLIN

La arme pentru unirea tuturor Românilor! În 1848 Moții strigat-au la Blaj: „Noi vrem să ne unim cu țara”!

Unirea aduce în dar: Pământ și libertate! De la voi, vitejii de pe Arieș, Someș și Criș așteaptă obștea să încingeți întâi armele.

Tot ce ne-au răpit regii Ungariei, stăpâni ai Ardealului: păduri, pășuni și băieșaguri, ni le va da toate România și regele ei nebiruit! Ne vor da cu două mâini, tot ce a cerut Horia și Iancu.

Noi, ofițeri și soldați români din Ardeal, i-am jurat credință Regelui României. De la voi, Moților, fraților, așteptăm să ne urmați cei dintâi.

La arme! Fără arme, nu-i drept, nici pace, nici țară!

Uniți cu frații de pretutindeni, împingem hotarele la Tisa și Dunăre! În moșiile mănoase de la Tisa și Dunăre se vor împlânta: Moții și Crișenii, ca să fiți străjeri României Mari, una și nedespărțită ca Sfânta Treime.

Porniți din toate satele cu arme și merinde la Cluj și Bălgrad sub căpitani aleși.

La Cluj așteaptă I-a Legiune din Ardeal, la Bălgrad a II-a Legiune. Pentru toți care nu au, vor fi arme, bani, hrană.

Am luat eu: dr. Amos Frâncu, nepot de tribun, vechiul luptător al Moților, comanda! Din încrederea ofițerilor și soldaților, eu poruncesc ca tribunii de altădată! Pentru tot ce făgăduiesc, stau bun cu capul și cinstea.

Fraților! Moților! Adunați-vă la Câmpeni, Abrud, Zlatna, Gilău, Huedin și Hălmaj! Acolo lăsați gărzi și pază și porniți la Cluj și Bălgrad cum vă vine mai aproape. Desfaceți steagul românesc! Țineți rânduiala ostășească.

Grijiți pădurile și băieșagurile ca ochii din cap! ale voastre vor fi prin legea românească. Păziți viața, avutul și pacea tuturor!

Ca mâine, frați izbăvitori vor trece iarăși Carpații!

Să le netezim în arme drumul!

În armene vom îmbrățișa pe pământul Ardealului. Va fi al țăranului ce-l muncește. Al României ce-l păzește!

La arme! Se ridică din morminte Horia la Bălgrad, Iancu la Țebea, Axente la Blaj.

Vă cheamă numele lui Cristos.

La arme!”.

„Trei culori cunosc pe lume”

Comanda de încolonare la lupta apărării pământului ce trebuia eliberată a fost primită cu nestăpânit entuziasm pe întregul teritoriu al Transilvaniei Românești, peste mișeliile unei stăpâniri ce se dărâmă. Entuziasmul dovedea că se săvârșea un act de dreptate istorică. Poporul ardelean ridica mândru fruntea spre un nou soare, după lungi nedreptăți și suferințe.

Pretutindeni se arbora tricolorul românesc, semn al victoriei și stăpânirii.

„Se pune steagul românesc în fiecare oraș și sat – însemna în vremea aceia dr. V. Macavei în coloanele cotidianului „Unirea”. Mai nou primim știrea că și pe casa comitatului din Aiud s-a arborat steagul nostru. La Cluj, pe străzile acestei Golgote a Neamului Românesc, încă flutură tricolorul românesc. Nimeni nu îl mai insultă, ci toți îl cinstesc ori, cel puțin, îl respec-

PAGINI DIN ZBUCIUMUL ARDELEAN

tă. Pe ruinele urgisitei „idei de stat” și a concepțiilor vechi de drept public în această țară, a răsărit tricolorul nostru, libertatea și dreptul de existență a neamului.

De acum noi purta-vom tricolorul nu numai în suflete, dar și pe față, atârnat pe piepturile și frunțile noastre. De acum el va fâlfâi mândru pe hotarele firești ale Neamului de la Nistru până la Tisa, ca cel mai desăvârșit simbol al ființei noastre – începând cu acel tânăr student Teodor Pascu, prima jertfă în Blajul acestor zile mari. Cu cântarea „Trei culori” își vor alina durerile și chinurile bolnavii și răniții noștri.

Sărmanul Vasile Luca din Sâmpetru Brașovului așa a murit. Un glonț îi rănise șira spinării. Zăcea prin spitale și, mai pe urmă, ajunsese în spitalul nostru de rezervă la Blaj. Alături cu alți vreo 20 inși care nu puteau umbla, rămăsese și el pe pat în dormitorul cel mare, până ce va fi transportat. Când a venit un tren în gara noastră, a fost scos pe brancardă din spital și dus la gară. Pe drum văzu pentru prima dată arborat steagul tricolor pe străzile Blajului. Ochii lui se umplură de lacrimi și din pieptu-i amărât porni lin și domol, în crescendo, cântarea „Trei culori cunosc pe lume....

Căruța cu brancarda îl ducea spre gară, iar Vasile Luca cânta mereu:

Iar când fraților m-oi duce
De la voi și-o fi să mor,
Pe mormânt atunci să-mi puneți
Mândrul nostru tricolor...

Ne-am întors în altă parte fața, ca Vasile Luca să nu ne vadă că plângem...

Tricolorul nostru drag!”.

Aceasta era atmosfera din toate orașele și satele transilvane.

„Prin orașele și satele noastre – spune într-o predică popa Lupaș, abia ieșit din temniță – se adună tineretul cu însuflețire sub flamura noastră, organizându-se în gărzi, hotărâți a purta steagul cu vrednicie ca soldați ai apărării”.

Sub magia tricolorului înălțat se urnesc toate Țările Transilvaniei. Maramureșenii lansează în 11 noiembrie un manifest în care spun:

„Au căzut lanțurile robiei de veacuri.

A sosit ceasul măreț al eliberării.

O lume nouă își ia astăzi ființa din ruinele trecutului și Soarele dreptății a răsărit biruitor pe cerul nostru.

Pătrunși și noi în toată ființa noastră de dreptul sfânt de a ne fericii singuri pe noi înșine, ne-am constituit în un Sfat Național Român provizoriu al comitatului Maramureș, ca afiliat a Sfatului Național Român central cu sediul în Arad.

Inteligența română, mai ales preoții și învățătorii români maramureșeni, să-și țină de datorință patriotică a corespunde chemării lor, în vremurile acestea de mare însemnătate pentru viitorul neamului și să se prezinte în fruntea delegațiilor la adunarea de mai sus.

Să ne arătăm vrednici de mărimea vremurilor ce trăim”.

Blăjenii fremătau de aceeași nestăpânită bucurie:

„Frați Români!

A bătut ceasul!

După suferințe îndelungate, după jertfe supraomenești ce le-a dus neamul nostru, a răsărit în sfârșit și pentru noi clipa sfântă a libertății!

Frați Români, bucurați-vă!

EMIL BOȘCA-MĂLIN

Lanțurile sclaviei s-au prăbușit în tină, și neamul nostru își înalță fruntea obidită de până acum - și privește în jur de sine ca popor liber, ce singur are dreptul de a dispune asupra sorții sale.

Lăudat să fie Dumnezeuul popoarelor, că ne-a învrednicit să ajungem această sfântă zi!

Lăudată să fie amintirea atâtor mii și mii de eroi-martiri, frați ai noștri, care prin sângele vărsat au stropit din belșug glia strămoșească, până ce a răsărit din ea floarea sfântă a libertății, egalității și frățietății tuturor popoarelor din lume.

Mergeți înainte mândri, cu fruntea ridicată, pentru a vă închina Dumnezeiescului Soare al libertății, ce a răsărit, în sfârșit și pentru noi: Deșteaptă-te Române!

Visul urât al trecutului să rămână uitat în întuneric, - să-l uităm cu toții, ca și când n-ar fi fost!''.

La Cluj organizau „rezistența” studenții universitari întorși de pe front, în frunte cu tribunul Amor Frâncu, Emil Hațieganu, Ilie Dăianu, Laurian Gherman, Ion Cotuțiu, Valentin Poruțiu, Augustin Pordea, Emil Dandea, Nicolae Cristea, George Dănilă, Clemente Dragomir, etc. în cetatea Dejului porunca Teodor Mihali, iar la Năsăud aprinseră focurile pornirilor dr. Ghiță Pop, ce venea din Moldova, energicul medic de extraordinar curaj C. I. Șotel, comandantul memorabilei organizații de spioni S.M.S., tânărul avocat Laurențiu Oanea, Solomon Haliță, Dănilă Mălai, Vasile Bichigean, Titus Mălai, Iulian Marțian și alții.

Somarea Guvernului Maghiar

În vreme ce organiza rezistența armată a Poporului Român în întreaga Transilvanie, Consiliul Național din Arad pretinde să i se acorde putere deplină de stăpânire a Ardealului, dând Guvernului din Budapesta, în 10 noiembrie 1918, următorul ultimatum:

„Dezlănțuirea furtunoasă a evenimentelor ne-a produs convingerea că în înțelesul dreptului de liberă dispozițiune a neamurilor, cât și spre scopul de a păstra ordinea publică, siguranța averii și a vieții trebuie încă acum să luăm puterea deplină de guvernare asupra teritoriilor locuite de Români în Ardeal și Țara Ungurească. La ținutul acesta aparțin județele: Torontal, Timiș, Caraș-Severin, Arad, Bihor, Sătmar, Maramureș, Năsăud, Someș, Sălaj, Cluj, Mureș, Alba Inferioară, Târnava Mică, Târnava Mare, Hunedoara, Sibiu, Brașov, Făgăraș, Trei Scaune, Odorheiu și Ciuc, precum și părțile românești din județele Bichiș, Cenad și Ugocea.

Guvernul să adreseze națiunilor din Ungaria și Ardeal numaidecât un manifest în acest înțeles și să subordoneze potestății noastre toate instituțiunile, autoritățile și organele de stat, politice, administrative, judecătorești, de comunicație, școlare, bisericești, financiare și militare aflate pe acest teritoriu. Tot atunci este a se sita pe același teritoriu orice alt imperiu. Pentru acest caz putem garanta ordinea publică siguranța averii și a vieții. În cazul contrar am fi nevoiți să aducem prin proclamațiune la cunoștința poporului nostru, a țării și lumii întregi, că exercitarea dreptului de liberă dispozițiune asupra sorții noastre ni s-a făcut imposibilă și astfel vom sista orice împreună lucrare cu autoritățile publice, iar pentru evenimentele ce ar urma nu primim nici o răspundere, o transmitem integral asupra guvernului actual maghiar.

E lucru firesc, că față cu celelalte popoare aflate pe teritoriul de sub întrebare vom respecta din partea noastră principiile lui Wilson.

PAGINI DIN ZBUCIUMUL ARDELEAN

Modalitățile de predare a guvernării le va stabili o comisiune mixtă. Guvernul îl vom constitui în Sibiu.

Răspunsul la această recercare a noastră îl așteptăm până la 12 noiembrie a. c. la orele 6 p. m.”.

Guvernul din Budapesta s-a grăbit să răspundă ultimatumului dat, trimițând la Arad pe Oskar Jaszi, ministrul minorităților, împuternicit să ducă tratative cu Românii. La desfășurarea lor participă și Iuliu Maniu, sosit deja de la Viena. Oskar Jaszi venise cu împuternicirea guvernului din Budapesta de a acorda o cât mai largă autonomie românilor, dar în cadrul Statului Maghiar. Replica promptă i-a dat-o însă Iuliu Maniu prin memorabilul răspuns în care arăta că noi nu voim să devenim din asupriți asupritori, dar nici nu putem admite o ciungărire a teritoriului românesc. „Chestia e clară. Noi, ca popor suveran, voim să avem toate atributele suveranității și, în primul rând – în vederea dezordinii ce se înstăpânește și pe care noi o putem împiedica – puterea administrativă pe întreg teritoriul pe care-l știm a fi al nostru. E aceasta o urmare firească a dreptului de liberă dispunere”. Constată însă că reprezentantul guvernului nu înțelege așa dreptul acesta cum îl înțelegem noi și cum îl înțelege toată lumea. „Aici e deosebirea între noi, în urma căreia înțelegerea nu e cu puțință”. Crede că maghiarii fac o mare greșală istorică, dacă și în aceste momente critice, în mod strâmt și egoist, se leagă de dominațiunea lor nedreptățită, în loc să recunoască cu un gest de bunăvoie din mâna lor, ceea ce Națiunea Română cu drept cuvânt pretinde. „Să nu uita națiunea maghiară că popoarele mici vecine totdeauna sunt avizate unul la altul în fața popoarelor mari din vecinătate, germanii și rușii, care numai de acum înainte își vor arăta proporțiile gigantice și adevărata lor putere”. În concluzie, cere respingerea propunerilor lui Oskar Jaszi, ceea ce s-a și întâmplat.

Drept urmare, Consiliul Național predă împuternicitului Guvernului din Budapesta, acest răspuns:

„Domnule ministru, Consiliul Național Român a supus unei temeinice dezbateri și aprecieri răspunsul guvernului maghiar trimis prin dumneata. Cu părere de rău, trebuie să-ți aducem la cunoștință că Consiliul Național Român privește acest răspuns respingerea hotărâtă a notei sale. Națiunea română pretinde cu tot dreptul independența sa deplină de stat și nu admite ca acest drept să fie întunecat prin rezolvări provizorii care, pe de o parte, principal, trag la îndoială acest drept, pe de altă parte nu oferă nici o garanție care și până la rezolvarea definitivă ar putea asigura ordinea publică, siguranța averii și a vieții pe teritoriile locuite de Români.

Națiunea Română recunoaște competența Congresului de pace la fixarea limitelor definitive ale teritoriilor reclamate de această națiune pentru statul său propriu, precum ia asupra sa obligământul că față de celelalte popoare locuitoare pe acest teritoriu va respecta principiile wilsoniene și este gata să asigure pentru fiecare popor condițiunile liberei dezvoltări naționale, dar în rezolvarea propusă de dumneata pe de o parte vede negațiunea independenței sale de stat, pe de altă parte crede că acea rezolvare face imposibilă năzuința acestei națiuni pentru susținerea ordinii publice până la înfăptuirea păcii definitive.

Între asemenea împrejurări, Consiliul Național Român nu poate primi propozițiile guvernului maghiar trimise prin dumneata, plenitudinea răspunderii pentru evenimentele ce pot să urmeze o declină de la sineși, acea răspundere o lasă în sarcina guvernului maghiar.

Te rog, Domnule Ministru, să aduci aceasta la cunoștința guvernului maghiar”.

EMIL BOȘCA-MĂLIN

Citirea acestui răspuns a făcut profundă impresie delegatului guvernului ungar.

Încurcat în fraze și impacientat de nereușita misiunii încredințate, se adresează lui Iuliu Maniu:

- În definitiv, ce voiți?

- Teljes értékesítés (Desfacerea totală) de Ungaria! Cele două cuvinte erau lovitura de măciucă dată Ungariei muribunde.

După eșuarea „tratativelor”, Consiliul Național lansează un lung protest „Către popoarele lumii” publicat în „Românul” din Arad.

Concomitent cu aceasta, se înteește acțiunea de înarmări a Gărzilor Naționale. Locotenentul dr. Ionel Pop pune mâna, cu ajutorul a 1.000 feciori, pe marile depozite de muniție ale corpului XII armată de la Alba Iulia și trimite cu camioanele arme în toate centrele românești. Pregătirile se făceau și în vederea „procedării repede la fapta cea mare: afirmarea voinței populare de dezrobire și unire cu Patria Mamă” – cum însemna un gazetar al acelor vremi. Nu trebuia înfăptuită nici o întârziere de a se afirma unitar poporul român. De aceea, încă a doua zi după plecarea lui Jaszi, s-au început pregătirile pentru adunarea de la Alba Iulia. Vasile Goldiș redactează o convocare în termeni lapidari ce apare în oficiosul „Românul”: „Istoria ne cheamă la fapte, ne-am trezit din somnul cel de moarte și vrem să trăim liberi. În numele dreptății eterne, Națiunea Română să-și spună cuvântul asupra sorții sale. În scopul acesta convocăm Adunarea Națională a națiunii române la Alba Iulia, cetatea istorică a neamului, pe ziua de Duminică 1 decembrie 1918, la orele 10”.

Voluntarii ardeleni din America, Siberia și Italia cer Unire

Când ne aplecăm asupra trecutului apropiat spre a-i surprinde luminile și descifra lupta transilvană pentru popasul îndrumărilor de acum, nu se poate să nu rupem frânturi din zbuciumul opintirilor și a altor ardeleni care au năzuit din toate puterile pe același drum.

În America, Vasile Stoica organiza „Liga Națională Română” din sânul căreia se înjghebează o legiune românească pentru unitatea națională. Părintele Ion Moța, plecat din Orăștia sa, insuflă prin paginile „Libertății” scoasă la Cleveland, credințele bătrâne. Acolo își continuă lupta și neîmpăcatul Lucaci, vreme de peste un an. La Paris funcționa un „Comitet al Românilor transilvăneni, bănățeni și bucovineni”, care scotea revista „La Transsilvanie”. În Italia aveam organizat un corp de voluntari.

Dar cea mai viguroasă acțiune a românilor transilvăneni dusă pentru Unirea tuturor fiilor au înscris-o prizonierii ardeleni din fosta armată austro-ungară ajunși în Rusia. În vreme ce frații de acasă se organizau în Gărzi Naționale pentru a stăvili anarhia ce se lăța – acțiune ce a fost dusă la bun sfârșit de către Armatele Române ce au înfrânt pe acelea ale lui Béla Kun – ardelenii din Rusia au strâns rândurile în cadrele Legiunii voluntarilor români, luptând, - acolo departe de vetrele strămoșești – pentru stăvilirea aceleiași anarhii. Aici și acolo, brațul ostașului încerca să schimbe cursul vremii, nevoind să înlocuiască un jug cu altul. În Transilvania și în Siberia, românii se regăseau sub luminarea înfricoșătoare a acelorași idealuri.

Voluntarii români transilvăneni se întrunesc în orașul Celiabinsk din inima Siberiei, în ziua de 16 octombrie 1918 și hotărăsc dezlipirea Transilvaniei de Ungaria și unirea cu Patria-mamă.

PAGINI DIN ZBUCIUMUL ARDELEAN

„Noi, - spunea textul Proclamației dată atunci, - voluntarii români, originari din monarhia Austro-Ungară, organizați în Corpul voluntarilor transilvăneni, cu hotărârea de a continua lupta până la sfârșit pentru biruința dreptății și libertății, drept răspuns la manifestul Împăratului Carol, adresat popoarelor sale, declarăm și proclamăm toate provinciile românești: Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, Sătmarul, Bihorul și Bucovina din monarhia Austro-Ungară desfăcute de această împărăție și realipite la România, cu care din acest moment ele alcătuiau un stat unitar, liber și independent, iar locuitorii acestor provincii se declară supuși ai României Mari.

Aceasta e dorința și voința românilor de pretutindeni care, acasă la ei neputând vorbi liber, își afirmă gândul lor prin glasul voluntarilor din Rusia, Italia, Franța și America”.

Proclamația continuă cu un neegalat simț istoric și cu o înălțătoare concepție despre ideea unității naționale a Românilor.

Sunt momente când nici măcar duhul istoriei nu poate fi readus la luminile adevărilor lui.

Cu acel prilej trimit apoi Regelui Ferdinand această telegramă:

„Miile de voluntari români din Rusia, originari din Austro-Ungaria, organizați într-un puternic corp de voluntari, au aclamat pe Majestatea Voastră de Rege al tuturor Românilor. Ei sunt gata și așteaptă ordinele Majestății Voastre. La 16 octombrie au proclamat desfacerea de către Austro-Ungaria și alipirea lor la România și acum așteaptă ca împreună cu frații lor din Regat, să încoroneze pe Majestatea Voastră, cât mai curând, la Alba Iulia.

Din îndepărtatele stepe siberiene se strigă lumii adevărul dreptății românești!

Adunarea de la Alba Iulia avea să spună lumii întregi hotărârea nestrămutată a Neamului Românesc. În mâinile ei – scria „Românul” – e depusă acum soarta Neamului. Ei îi revine datoria și cinstea de a șterge și cele din urmă legături ale robiei trupești și sufletești și de a pune – poate pe veci – temelia fericirii noastre”.

Alba Iulie, Alba Iulie! Iată se împlinește vremea și se apropie ceasul cercetării Tale. Umilirile de ieri se șterg, pentru că Neamul te-a consacrat Cetate Sfântă.

Vestea plecării spre cetatea Bălgradului a cuprins în înfrigurare până și cele mai îndepărtate cătune. Țăranii au pornit îmbrăcați în haine de sărbătoare, încă cu câteva zile înainte de ziua fixată, ducând în inimi palpăirea mereu vie a nădejdelor ce n-au putut fi stinse de îndelungatele răbdări ale suferințelor.

Uite cum sosesc Moții Abrudului la Alba – însemnează ziarul „Unirea” din vremea aceia. Vin înarmați cu toții ca niște mândri legionari romani ai trecutului de fală. Vine Mureșul întreg, din jos și din sus de Alba Iulia, Secașul, Seliștea cu frumoșii feciori; Orăștia cu jurul ei puternic; Hunedoara cu urmașii pletosi ai Dacilor; toată lumea de săteni de aproape sau de departe, ca trezită de o chemare sfântă.

Fiecare comună e cu steagul și tobele ei. Unele cu superbi călăreți înșeuăți cum numai în povești se întâlnește. Alături de Țăranii mândri în sărbătoare sunt domnișoarele zvelte, subțirele, cu obraji îmbujorați de emoție și entuziasm, frumoasele fete de popă și de dascăl, unele în porturi însuflețite de tacturile marșurilor însuflețite, pe tacturile marșurilor țărănești, pășind cu îndrăzneală și noastre iubite...

Un singur strigăt umple văzduhul umed de iarnă, repetat de zeci de ori la fiecare cli-

¹ *Ibidem*, p. 7.

EMIL BOȘCA-MĂLIN

pă:

„Trăiască România Mare!”.

Erau ceasurile prânzului și convoiul strălucit nu se mai isprăvea. Părea că s-au ridicat și morții din morminte să vină la marea sărbătoare a unității noastre.

Au sosit și legiunile pentru menținerea ordinii, venite de la Abrud, Sibiu, Blaj, Orăștie, Sebeș și din alte părți, frumoși cu toții și războinici ca legionarii lui Traian. Rolul lor nu este de asistență erarhială, căci nu a avut nici cel mai mic prilej de amestec cu arma, aici, ci au făcut asistența de onoare a memorabilei adunări. Legionarii Blajului au format garda Comitetului Central și paza în sala de ședință.

Pe câmpul lui Horia de lângă poarta cea mică, era un ocean de capete, mii de mii, și codri întregi de stindarde, care îmbiau privitorului cea mai sublimă priveliște ce se poate închipui. Am rămas zguduiți de atâta splendoare. Am evaluat mulțimea la 100.000 persoane și poate nu au greșit. Măreț tabloul și măreață manifestare a conștiinței românești.

Sala Casinei ofițerilor geme. La 2.000 de oameni se îmbulzesc, se presează între pereții ei care, evident, închid un prea îngust spațiu pentru însuflețirea miilor care ar fi voit să ia parte la adunare.

Singurul decor al sălii sunt flamurile Antantei, care flutură la spatele podiumului unde ia loc Marele Sfat Național. În mijloc, tricolorul nostru, între ramuri verzi de brad. De laturi sunt steagurile cehilor și iugoslavilor.

Sosirea membrilor Marelui Sfat este primită cu ovații zgomotoase.

Primul intră Goldiș între uralele sălii întregi. Apoi, rând pe rând, Nicolae Ivan, Aurel Cosma, Saftu, Giurgiu, dr. Lazăr, Ciordaș, dr. Marșeu, etc.

Apar apoi socialiștii Grapini, Ciser, Fluierașiu, Jumanca, Albani, Mihuț, etc. tineri și mici de statură sunt toți. lumea îi primește cu simpatie și aclamări.

Când intră în sală Ghiță Pop, Imbroane, Eugen Goga, Șchiopul, refugiații noștri, în sală izbucnesc din nou aclamările. Apar apoi arhieriei Radu, Papp, Frențiu, Cristea Miron, Hossu, între ovațiile furtunoase ale tuturor. După ei, aclamat cu căldură, Ștefan Cicio Pop, apoi Teodor Mihali, maiorul Vlad și ofițerii din România Băgulescu, Jeleriu, Mărculescu. Înălță chipiele românești și salută adunarea extaziată.

Generalul Leonte voiește să se furișeze printre delegați. nu-l lasă, îl ridică pe umeri. Ovații nesfârșite... Unii cer să-i audă:

„- Nu fac politică domnilor, am venit ca român să iau parte la fericirea dumneavoastră, nu ca general”.

Ia loc la masa presei.

Când apare pe podium domnul Iuliu Maniu, toată lumea erupe în aclamări zguduitoare, care nu mai voiesc să înceteze între aplauzele nesfârșite. Înșiși arhieriei se ridică în picioare și bat în palme. Primit cu un elan de însuflețire, ce nu se poate scrie, el își ocupă locul lângă Marele Sfat Național, lângă delegatul Basarabiei, Halippa și al Bucovinei, Procopovici.

Presa e reprezentată întreagă. Ziariștii iau loc la masa lungă, verde, dinaintea podiumului. Sunt prezenți de la „Românul” (Clopoțel, Ecrețianu), „Drapelul” (A. Vasilei), „Gazeta Poporului” (dr. Broșu), „Telegraful” (Regman), „Biroul de presă al Gărzilor Naționale” (Montani), „Lumina” și „Foaia Diecezană” (dr. Corneanu), „Glasul Ardealului” (D. German), „Foaia Poporului” (Măgeanu), „Calea Vieții” (dr. Brânzeu), „Revista Economi-

PAGINI DIN ZBUCIUMUL ARDELEAN

că” (Lăpădatu și C. Pop), „Opinca” (dr. Molin), „Biserica și Școala” (dr. Botiș), „Glasul Bucovinei” (Procopovici), „Vilag” (dr. Jancso), „Az Ujsag” și „Az Est” (Szamosy), „Cultura Creștină” (Roșianu) și „Unirea (dr. Coltor). Tot aici e și stenograful V. Vlaicu.

Acum slobozește Doamne...

Adunarea a fost prezidată de către Gheorghe Pop de Băsești. Ștefan Cicio Pop, în calitate de președinte al Marelui Sfat Național, se ridică și deschide adunarea, rostind cu vocea tremurată de emoție:

„Fraților, aceste sunt momente înălțătoare, istorice și cine ar putea găsi cuvintele care să zugrăvească tablourile ce le vedem și interpreta sentimentele ce le avem?

Cine putea să creadă că o să se schimbe astfel împrejurările după patru ani de război? Soldații noștri, la începutul războiului, erau ademeniți că România va ține cu noi. Războiul s-a început cu minciună și guvernele ungurești monopolizau pentru armata maghiară toată gloria armelor (strigăte: blestem pe ei). Voi, popi și dascăli, ați fost acuzați că subminați poporul și că ați trimis în țară pe Lucaciu și Goga (să le fie rușine pentru astfel de scuze). În Bănat au fost mulți Români deținuți și internați deodată cu sârbii. Mama noastră România (trăiască România, aplauze furtunoase) n-a mai putut suferi atâtea dureri ale fiilor de peste Carpați și a trecut granița (aclamări). Cu pietate și smerenie ne închinăm acelor factori care au venit într-ajutorul nostru (trăiască). Preoții și intelectualii noștri au fost duși în lanțuri. Clujul știe Golgota (5.000 de Români, așa-i). mărginașilor li s-au răpit averile, li s-au înmulțit datoriile, pentru ca să se acopere cheltuielile unui război mizerabil (așa-i). nu mai putem suferi această viață de robi! Nu mai suferim (trăiască Consiliul, să ne elibereze armata română).

Momente mai senine avem de când au intrat în război Statele Unite. Wilson (trăiască) face legi noi pentru popoare, a întronat principii noi. Ce a declarat acest bărbat: voim libera dispunere a fiecărui popor asupra sorții sale și voim ca această liberă dispunere a fiecărui popor asupra sorții sale să nu fie frază, căci asupra aceluia se vor sfârâma toate consecințele; apoi el, în acest război, ia parte popoarelor mici care n-au avut putere să-și spună cuvântul și voința: la care Stat să aparțină, cum să-și întocmească instituțiunile politice. La noi nu s-a putut rosti cuvântul liber, în fiecare comună ne conduceau alții, în parlament ne strigau: ștreang vouă (ștreang lor, strigăte). Când învingeau se adunau în dietă și făureau legi silnice contra națiunilor nemaghiare, iar când le mergea rău mai scriau și câte o carte mitropoliților noștri (râsete, aplauze).

Trebuia să vină debalul; 80 procente din monarhie se rugau: Doamne, bate pe stăpânii noștri! Nu se putea să-nvingă crima.

Domnilor, Consiliul Național Român, la timp potrivit, și-a fixat atitudinea prin rostul d-lui deputat Alexandru Vaida Voevod (trăiască), a adus la cunoștința lumii întregi că noi voim să uzăm de dreptul de liberă dispunere; am declarat că nu mai recunoaștem parlamentul și guvernul maghiar și că voim, singuri, neinflențați de puteri străine, să ne organizăm în Stat liber și coordonat.

Ce a urmat, a fost dezvoltarea tragică a evenimentelor. În momentul psihologic potrivit, ne-am hotărât să luăm în stăpânire imperiul întregului teritoriu românesc. Dușmanii noștri nu ne-au recunoscut acest drept și ne-au aruncat acuze că noi nu dăm bunătați popo-

EMIL BOȘCA-MĂLIN

rului(râsete, nu ne trebuie, să și le țină ei). Ne-am văzut necesități să facem manifestul către popoarele lumii (dr. Pop citește ultimele două pasaje din manifest, publicul izbucnește în urale și aprobări unanime).

Cu acest manifest, Consiliul Național Român și-a împlinit chemarea sa față de națiunea română. Ea își depune acum mandatul în mâinile națiunii române. Acum, voi, reprezentanți ai poporului, sunteți chemați să vă spuneți cuvântul (aplauzele durează câteva minute).

Venim înaintea voastră ținând cont de mandatul vostru și declarăm că poporul român este matur, își cunoaște chemarea sublimă în lumea civilizată (trăiască, aplauze, vrem unirea tuturor Românilor). Propunerile le va face Comitetul Provizoriu. Cu sfială, vă salut pe voi reprezentanți ai poporului român, salut cu dragoste pe reprezentanții României care nu vreau să facă aici politică (trăiască, aplauze) și care nu vreau să le spun numele, pe reprezentanții Basarabiei, vice-președintele Sfatului Țării – Pantelimon Halippa și delegatul Cazaciu, pe reprezentantul Bucovinei, profesorul Alecu Procopovici. Salut corpul voluntarilor din Transilvania și Ungaria, cu sediul în Iași, dr. Victor Deleu, Vasile Osvadă, Vasinca, Eugen Goga, Bihorean.

Eu mi-am împlinit misiunea. Dumnezeu să ne dea înțelepciunea ca să aducem hotărâri (Ovații)!

Numesc de secretari ai Adunării pe domnii dr. Laurențiu canea, dr. Sever Miclea, iar de raportor al comisiei de verificare pe dr. Ion Suciu”.

Vorbește Șeful Guvernului

Se procedează, apoi, la constituirea adunării, după care vorbește Iuliu Maniu, spunând între altele:

„Dacă privim îndărăt la suferințele îndurate de neamul românesc, dacă ne amintim de sângele vărsat, nu știm cum să mulțumim lui Dumnezeu că ne este dat, nouă, din generația de acum, să trăim aceste timpuri de înălțare. În aceste momente solemne ne vom purta vrednici de timpurile pe care le trăim. Vrednicia națională se judecă după înțelepciunea sufilească cu care se aduc hotărâri chemate să croiască soarta noastră”.

După ce aduce un pios omagiu celor căzuți pentru visul sfânt al împlinirii naționale, domnul Iuliu Maniu spune:

„Istoria ne-a învățat că nu trebuie să așteptăm nimic de la împărații străini și de la fiii altor neamuri, ci de la propriile noastre puteri. Adevărul ce ne călăuzește acum e că singura noastră forță care ne poate ține în viitor, e aceea provenită prin unirea tuturor românilor. Îndeosebi, noi, Românii din Ardeal și Ungaria suntem în drept să cerem această unire, fiindcă aici la noi e leagănul românismului”.

Lămurește apoi sensurile libertare ale unității poporului român, spunând:

„Noi suntem un popor de țărani. Tot ce vedem înaintea noastră, în haine negre și cu frunți luminate, a ieșit din popor”.

Au mai vorbit apoi Jumanca, în numele muncitorimii, episcopii Radu și Papp, apoi Alexandru Vaida Voevod, etc. Din sânul Sfatului Național s-a ales apoi Consiliul Dirigent compus din Iuliu Maniu – președinte și interne, dr. Alexandru Vaida Voevod – externe, presă dr. V. Bontescu – agricultură și comerț, dr. R. Boilă – comunicații, dr. Aurel Vlad – fi-

PAGINI DIN ZBUCIUMUL ARDELEAN

nanțe, dr. Ștefan Cicio Pop – război, dr. Aurel Lazăr – justiție, dr. Emil Hațieganu – codificator în secția justițiară, dr. I. Suciu, I. Fluieraș - codificatori, iar dr. Vasile Lucaciu, dr. Valeriu Braniște și Octavian Goga – fără resort.

Rezoluția istorică

Adunarea de la Alba Iulia a votat apoi această rezoluție istorică:

„I. Adunarea Națională a tuturor Românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia în ziua de 18 Noiembrie/1 Decembrie 1918, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dânsii cu România. Adunarea Națională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul cuprins între râurile Mureș, Tisa și Dunăre.

II. Adunarea Națională rezervă teritoriilor sus indicate autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei aleasă pe baza votului universal.

III. În legătură cu aceasta, ca principii fundamentale la alcătuirea noului Stat Român, Adunarea Națională proclamă următoarele:

1. Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea țării în proporție cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.

2. Egală îndreptățire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din Stat.

3. Înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate terenele vieții publice. Votul obștesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani la reprezentarea în comune, județe ori parlament.

4. Desăvârșită libertate de presă, asociere și întrunire, libera propagandă a tuturor gândurilor omenеști.

5. Reforma agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietăților, în special a proprietăților mari. În baza acestei conscrieri, desființând fideicomisiile și, în temeiul dreptului de a micșora după trebuință latifundiile, se va da posibilitatea țăranului să-și creeze o proprietate (arător, pășune, pădure) cel puțin atât cât să poată munci el și familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare e pe de o parte promovarea nivelării sociale, pe de altă parte potențarea producțiunii.

6. Muncitorimii industriale i se asigură aceleași drepturi și avantagii, care sînt legiferate în cele mai avansate state industriale din apus.

IV. Adunarea Națională dă expresiune dorinței sale, ca Congresul de pace să înfăptuiască comuniunea națiunilor libere în așa chip, ca dreptatea și libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici deopotrivă, iar în viitor să se elimineze războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale.

V. Românii adunați în această Adunare salută pe frații lor din Bucovina, scăpați de sub jugul monarhiei Austro-Ungare și uniți cu țara mamă România.

VI. Adunarea Națională salută cu iubire și entuziasm liberarea popoarelor subjugate până aci în monarhia Austro-Ungară, anume națiunile: cehoslovacă, austro-germană, iugoslavă, polonă și ruteană și hotărăște ca acest salut al său să se aducă la cunoștința tuturor acelor națiuni.

VII. Adunarea Națională cu smerenie se înclină înaintea memoriei acelor buni români, care în

EMIL BOȘCA-MĂLIN

acest război și-au vărsat sângele pentru înfăptuirea idealului nostru, murind pentru libertatea și unitatea națiunii române.

VIII. Adunarea Națională dă expresiune mulțumitei și admirațiunii sale tuturor puterilor aliate, care prin strălucitele lupte purtate cu cerbie împotriva unui dușman pregătit de multe decenii pentru război, au scăpat civilizațiunea de ghearele barbariei.

IX. Pentru conducerea mai departe a afacerilor Națiunii Române din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, Adunarea Națională hotărăște instituirea unui Mare Sfat Național Român, care va avea toată îndreptățirea să reprezinte națiunea română, oricând și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiile pe care le va afla necesare în interesul națiunii”.

La terminarea măreței adunări, George Pop de Băsești a rostit cuvintele biblice de dezlegare a vieții și a morții:

„Acum slobozește Doamne pe robul tău că-mi văzură mântuirea”.

Declar pe veci unit Ardealul...

O delegație compusă din episcopul Miron Cristea, episcopul Iuliu Hossu, Alexandru Vaida Voevod, Vasile Goldiș și Caius Brediceanu, a dus apoi Regelui Ferdinand hotărârea poporului de a se uni cu Țara. Ce fior a străbătut sufletele mandatarilor Neamului transilvan ce treceau granițele nedreptăților de milenii, e greu de însemnat. Cei care mai trăiesc azi și au participat din plin înfricoșata măreție a Unirii Sfinte, vor fi poate în stare să lumineze mai bine ce a fost atunci cu fulgerul amintirilor după un sfert de veac.

Vasile Goldiș, înmânând hotărârea istorică de la Alba Iulia, spunea Regelui Întregitor:

„Sire!

Unirea tuturor Românilor într-un singur Stat a trebuit să vie. S-a înfăptuit prin suferințe și sacrificii.

Istoria se face prin legile firii mai presus decât orice putere omenească, dar obiectul și mijlocul acestei legi este bietul om muritor. Fericiți suntem noi Românii de azi, că prin noi istoria săvârșește actul măreț al Unirii tuturor Românilor într-un singur Stat și prea fericiți suntem, că norocul tocmai acum a destinat Statului român domnia unui Rege mare, care a înțelea chemarea sfântă a istoriei și s-a făcut luceafăr conducător al sufletului românesc”.

Iar Regele îi răspundea cu aceste memorabile cuvinte:

„În numele Românilor din Vechiul Regat, din Basarabia și din Bucovina, astăzi uniți, cu profundă recunoștință primesc hotărârea fraților noștri de peste Carpați de a săvârși Unitatea Națională a tuturor Românilor și declar pe veci unite în Regatul Român toate ținuturile de Români de la Tisa până la Nistru.

Cu dragoste nețarmurită Mi-am închinat viața scumpului meu popor, plin de credință în menirea lui istorică.

Prin lupte și prin jertfe Dumnezeu ne-a dat să înfăptuim azi aspirațiunile noastre cele mai sfinte. Mulțumindu-i din adâncul sufletelor, ne îndreptăm gândurile către cei care cu sângele lor au clădit noul temei al dezvoltării noastre naționale.

Prin devotament neclintit pentru opera lor le vom arăta recunoștința noastră, prin ei vom asigura roadele binefăcătoare ale crudelor încercări. Pe acest temei al unei puternice democrații și al vieții frățești între popoare, vom răspunde deodată simțămintelor aliaților noștri, alături de cei care am luptat pentru marea cauză a dreptății în lume”.

PAGINI DIN ZBUCIUMUL ARDELEAN

*

Pulsul istoriei din 1918 ne zvâcnește și azi sub tample. Conștiința trează a înrudirii de sânge, ne dă tăria răzbirilor prin vremile de acum.

Credințele de ieri, de totdeauna – asta trebuie să se priceapă - și însuflețirile care au stârnit vijelia pornirilor spre Alba Iulia sub steagul fanaticilor cu nume șoptit azi, stau mereu gata pentru mărturisiri.

Victoria va veni. Suntem singuri. Pentru că solidaritatea românilor transilvani este limpede și viguroasă¹.

Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria.

Rândul prim — dela stângă spre dreaptă:

1. Dr. Alexandru Vaida-Voevod. 2. Dr. Stefan C. Pop. 3. Dr. Iuliu Maniu.
4. Vasile Goldiș. 5. Dr. Aurel Vlad.

Rândul al doilea:

6. Dr. Morariu. 7. Iosif Jumanca. 8. Dr. Romul Boila. 9. Dr. Ioan Suciu. 10. Dr. Victor Bontescu. 11. Ștefan Halîța (profesor în Iași).
12. Dr. Laurențiu Oanea. 13. Dr. Aurel Lazar. 14. Dr. Emil Hațegan.
15. Ioan Flueraș.

¹ *Ibidem*, p. 8.

Repertoriul bibliografic al revistei „Pisanii Sângeorzene” – 2022

1. *Adause, adnotațiuni și rectificări la istoria regimentului al II-lea român*, nr. 11(123), p. 45-55.
2. *Adunarea ASTRA a Despărțământului Năsăud de la Sângeorgiu-Român din anul 1895*, nr. 3(115), p. 7-8.
3. ALEXI, DR. A. P., *Masa de citire*, nr. 3(115), p. 9-11.
4. ALEXI, DR. A. P., *O schiță din istoria anilor 1848-49*, nr. 4(116), p. 8-19.
5. ALEXI, ARTEMIUPUBLIU, *Scrisori Transcarpatine din patria lui Dragoș*, nr. 5(117), p. 25-26.
6. AL-GEORGE, ION, *Învieerea*, nr. 4(116), p. 7.
7. AL-GEORGE, VASILE, *Moise*, nr. 4(116), p. 6.
8. *Amintiri despre Roland Szekeley* (prof. MONICA HALASZI, ALIN SALVAN), nr. 11(123), p. 11.
9. *Aspecte de la Băi*, nr. 6(118), p. 8-9.
10. *Băile de la Sângeorgiu*, nr. 7(119), p. 21-23.
11. *Băile „Hebe” Sângeorz-Băi (Năsăud)*, nr. 11(123), p. 31-32.
12. BOȘCA-MĂLIN, EMIL, *Pagini de zbucium ardelean*, nr. 12(124), p. 39-61.
13. BOZDOG, I., *Hora de la Sângeorgiu*, nr. 8(120), p. 32.
14. CÂMPAN, TEODOR, *Doi prieteni*, nr. 2(114), p. 23-24.
15. CÂMPAN, TEODOR, *Muzeul din Sângeorz-Băi – organizare și evoluție până în anul 1978*, nr. 3(115), p. 25-28.
16. CETERAȘUL IONICĂ MOLDOVAN – CETĂȚEAN DE ONOARE AL ORAȘULUI SÂNGEORZ-BĂI, nr. 9(121), p. 6.
17. *Concurs literar*, nr. 10(122), p. 27.
18. CRĂCIUN, ICU, *Regina Elisabeta, alias Carmen Sylva (I)*, nr. 2(114), p. 54-59.
19. CRĂCIUN, ICU, *Regina Elisabeta, alias Carmen Sylva (II)*, nr. 3(115), p. 52-64.
20. CRĂCIUN, ICU, *Tudor Arghezi și Liviu Rebreanu despre Regele Carol al II-lea*, nr. 6(118), p. 64.
21. CRĂCIUN, ICU, *Liviu Rebreanu, la zece ani după Marea Unire*, nr. 7(119), p. 64.
22. CRĂCIUN, ICU, *O carte de referință despre intelectualii din Bistrița-Năsăud și Universitatea Clujeană în perioada interbelică*, nr. 9(121), p. 62-64.
23. CRĂCIUN, ICU, *Profesorul Roland Szekeley (1961-2022)*, p. 10.
24. *Cuvântul prefectului Solomon Haliță cu ocazia celei de-a VII-a aniversări a Marii Uniri ce a avut loc la Bistrița*, nr. 12(124), p. 32-33.
25. *Date referitoare la înființarea Reuniunii învățătoresci greco-catolice „Mariana” din Năsăud*, nr. 7(119), p. 7-14.
26. *Date referitoare la înființarea Reuniunii Învățătoresci Greco-Catolice „Mariana” din Năsăud*, p. 8-10.
27. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Adunarea învățătorilor din despărțământul al II-lea al Reuniunii „Mariana” ținută în Sângeorgiu în 24 noiembrie 1878*, nr. 1(113), p. 8-10.
28. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Regulament de impozite și taxe adoptate de comuna Sângeorz-Băi în anul 1936*, nr. 1(113), p. 15-16.
29. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Frământări în cadrul gimnaziului năsăudean la sfârșitul secolului al XIX-lea*, nr. 1(113), p. 25-32.
30. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Locuitorii din comuna Rebra participanți la Primul Război Mondial*, nr. 1(113), p. 37-52.
31. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Executări de lucrări cu ajutorul prestației în comuna Sângeorz-Băi*, nr. 2(114), p. 19-20.
32. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Această zi tristă pentru femeile ucrainene*, nr. 3(115), p. 6.
33. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Tablou cu locuitorii din Salva decorați în Primul Război Mondial*, nr. 3(115), p. 33-51.
34. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Tablou nominal cu locuitorii români din comuna Hordou care au luat parte în Primul Război Mondial*, nr. 4(116), p. 35-45.
35. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Foștii grăniceri din Sângeorgiu susținători ai celei de-a VI-a suplici către Maiestatea Sa Împăratul*, nr. 5(117), p. 30-33.
36. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Tablou nominal cu locuitorii din comuna Bichigiu care au luat parte la Primul Război Mondial*, nr. 5(117), p. 50-60.
37. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Un puternic incendiu în Sângeorz-Băi în anul 1939*, nr. 6(118), p. 15-16.
38. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Tablou nominal cu locuitorii români din comuna Telciu care au luat parte la Primul Război Mondial*, nr. 6(118), p. 19-55.
39. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Profesorul Anton Domide (1880-1944)*, nr. 7(119), p. 24-38.
40. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Tablou nominal cu locuitorii români din comuna Romuli care au luat parte la Primul Război Mondial*, nr. 7(119), p. 46-57.
41. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Tablou nominal cu locuitorii români din comuna Runcu Salvei care au luat parte la Primul Război Mondial*, nr. 8(120), p. 44-64.
42. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Sângeorz-Băi-ul Năsăudului, suflet și vrere românească*, nr. 9(121), p. 33.
43. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Maria Giurgea și Solomon Haliță*, nr. 9(121), p. 36.

44. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Tablou nominal cu locuitorii români din comuna Mititei care au luat parte la Primul Război Mondial*, nr. 9(121), p. 50-61.
45. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Tablou nominal cu locuitorii români din comuna Mocod care au luat parte la Primul Război Mondial*, nr. 10(122), p. 47-64.
46. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Tablou nominal cu locuitorii români din comuna Lușca care au luat parte la Primul Război Mondial*, nr. 11(123), p. 56-64.
47. DĂRĂBAN, ALEXANDRU, *Testamentul moral al lui Solomon Haliță*, nr. 12(124), p. 34-38.
48. *De la Sângeorz-Băi (Năsăud)*, Bistrița – 23 iulie 1937, nr. 9(121), p. 34-35.
49. *Din activitatea Reuniunii de cetire și cântări Sângeorz-Băi*, nr. 1(113), p. 11.
50. *Documente*, nr. 12(124), p. 8-9.
51. *Doine de pe Valea Rodnei în Ardeal*, nr. 3(115), p. 12-13.
52. DOLOGA, DORIN, *Unele aspecte economice la Sângeorz-Băi în perioada 1870-1895*, nr. 2(114), p. 10-14.
53. DOLOGA, DORIN, *Unele aspecte economice la Sângeorz-Băi în perioada interbelică*, nr. 3(115), p. 18-23.
54. DOLOGA, DORIN, *Unele aspecte privind creșterea animalelor domestice în județul Năsăud în perioada 1922-1930*, nr. 4(116), p. 22-24.
55. DOLOGA, DORIN, *Aspecte ale localității Sângeorz-Băi în perioada 1900-1910*, nr. 5(117), p. 36-38.
56. DOLOGA, DORIN, *Aspecte privind localitățile Sângeorz-Băi și Teaca. Situație comparativă*, nr. 6(118), p. 12-14.
57. DOLOGA, DORIN, *Aspecte economice privind localitatea Sângeorz-Băi în anul 1900*, nr. 8(120), p. 28-30.
58. DOLOGA, DORIN, *Aspecte privind preoții din Parohia Sângeorz-Băi în secolele XVII-XVIII*, nr. 9(121), p. 7-9.
59. DOLOGA, DORIN, *Unele aspecte economice ale localității Sângeorz-Băi*, nr. 10(122), p. 19-22.
60. DOLOGA, DORIN, *Aspecte economice la Sângeorz-Băi la mijlocul secolului al XVIII-lea*, nr. 11(123), p. 29-30.
61. DOLOGA, DORIN, *1 Decembrie 1918*, nr. 12(124), p. 6-7.
62. *Dr. Laurențiu Oanea la serbările din târgușorul Rodna-Năsăud*, nr. 4(116), p. 25-26.
63. EXCELLENTIA – ANAMARIA ȘTEOPOAE, nr. 7(119), p. 6.
64. FILIPOIU, ONISIM, *Învățătorul Mihai Domide (1842-1898)*, nr. 5(117), p. 6-20.
- Impresii de la băile din Sângeorgiul-Român*, nr. 1(113), p. 12-14.
65. GAGEA, NICOLETA, *Biserica de lemn din Sângeorz-Băi: din istoria și arta unei vechi ctitorii românești din Transilvania (I)*, nr. 9(121), p. 10-26.
66. GAGEA, NICOLETA, *Biserica de lemn din Sângeorz-Băi: din istoria și arta unei vechi ctitorii românești din Transilvania (II)*, nr. 10(122), p. 9-18.
67. GAGEA, NICOLETA, *Biserica de lemn din Sângeorz-Băi: din istoria și arta unei vechi ctitorii românești din Transilvania (III)*, nr. 11(123), p. 17-28.
68. GHIȚAN, TEODOR, *Evenimentele din ținutul Bistriței-Năsăudului povestite*, nr. 12(124), p. 27-31.
- de memorialistul medic-veterinar Pavel Tofan*
69. HALIȚĂ, DR. MIRCEA, *Memoriul trimis către Consiliul Popular Sângeorz-Băi*, nr. 1(113), p. 20-22.
70. HALIȚĂ, DR. MIRCEA, *Scrisoare trimisă liceului din Sângeorz-Băi*, nr. 1(113), p. 23.
71. IN MEMORIAM – PROF. MARIUS SIMA (1938-2021), nr. 1(113), p. 6-7.
72. IN MEMORIAM – ROLAND SZEKELY (1961-2022), *Ultimul salut al uni student: „Pentru mine, e doamna Doina Cornea*, nr. 11(123), p. 6-9.
73. *Ioan Jarda (1847-1893), fost director al Școlii fundamentale elementare din Năsăud și fost președinte al Reuniunii învățătoresci „Mariana”*, nr. 10(122), p. 6-8.
74. *Literatură politică interbelică*, nr. 1(113), p. 53-58.
75. *Memorii*, nr. 12(124), p. 24-26.
76. *Numirea de învățător a lui Mihai Domide de către Episcopia Greco-Catolică de Gherla în Tiha Bârgăului*, nr. 5(117), p. 21.
77. *Numirea de învățător a lui Mihai Domide de către Episcopia Greco-Catolică de Gherla în Sângeorgiu*, nr. 5(117), p. 22.
78. OANEA, DR. LAURENȚIU, *Memoriul trimis ministrului învățământului în anul 1967*, nr. 1(113), p. 17-19.
79. OANEA, DR. LAURENȚIU, *Sistemele de valorizare ale pădurilor grănicerești din județul Năsăud*, nr. 3(115), p. 14-17.
80. OANEA, DR. LAURENȚIU, *Temeiurile juridice la Liceul „George Coșbuc” din Năsăud*, nr. 7(119), p. 15-20.
81. PAVELEA, TRAIAN, *Ecourile independenței*, nr. 5(117), p. 27-29.
82. PETRAȘ, ION LUCIAN, *Ani de liceu... Liceul Teoretic „Solomon Haliță” din Sângeorz-Băi aniversează 60 de ani*, nr. 11(123), p. 12-15.
83. PETRI, CAMIL, *Bogății îngropate, Năsăud, 23 Noiembrie*, nr. 8(120), p. 33-36.
84. POENARU, DĂNUȚ, *Căi de comunicație ale comunei Coșna cu Transilvania (I)*, nr. 3(115), p. 29-32.
85. POENARU, DĂNUȚ, *Căi de comunicație ale comunei Coșna cu Transilvania (II)*, nr. 4(116), p. 58-64.
86. POENARU, DĂNUȚ, *Căi de comunicație a comunei Coșna cu Transilvania – Căi ferate*, nr. 5(117), p. 45-49.
87. POENARU, DĂNUȚ, *Comuna Coșna în conflictul de hotăr a bistrițenii*, nr. 6(118), p. 56-63.
88. POENARU, DĂNUȚ, *Teritoriul comunei Coșna care a aparținut de Transilvania în perioada 1775-1848*, nr. 7(119), p. 58-63.
89. POENARU, DĂNUȚ, *Teritoriul comunei Coșna care a aparținut de Transilvania în perioada 1848-1914 (I)*, nr. 8(120), p. 37-43.

90. POENARU, DĂNUȚ, *Teritoriul comunei Coșna care a aparținut de Transilvania în perioada 1848-1914 (II)*, nr. 9(121), p. 37-45.
91. POENARU, DĂNUȚ, *Teritoriul comunei Coșna care a aparținut de Transilvania în perioada 1848-1914 (III)*, nr. 10(122), p. 33-43.
92. POENARU, DĂNUȚ, *Teritoriul comunei Coșna care a aparținut de Transilvania în perioada 1848-1914 (IV)*, nr. 11(123), p. 37-44.
93. *Poezii populare. De pe Valea Rodnei din munții nordici ai Transilvaniei*, nr. 4(116), p. 20-21.
- POP, PROF. DANIELA, *Evoluția populației din localitatea Sângeorz-Băi în secolul al XIX-lea*, nr. 8(120), p. 11-27.
94. POP, MAXIM, *Maria Antoinette – schiță biografică (I)*, nr. 10(122), p. 28-32.
95. POP, MAXIM, *Maria Antoinette – schiță biografică (II)*, nr. 11(123), p. 33-36.
96. *Președinți ai adunării generale a Reuniunii Învățătorești Greco-Catolice „Mariana” din Năsăud originari din 97. Sângeorgiu – Maxim Pop (1838-1892)*, nr. 8(120), p. 6-7.
98. *Repertoriul bibliografic al revistei „Pisanii Sângeorzene” – 2021*, nr. 1(113), p. 59-64.
99. *Repertoriul bibliografic al revistei „Pisanii Sângeorzene” pe anul 2022*, nr. 12(124), p. 62-64.
100. SÂNGEORZAN, AURICA, *Influențele comunismului în comunitatea locală. Studiu de caz: Rebra*, nr. 2(114), p. 60-64.
101. *Sângeorz-Băi-ul Năsăudului*, nr. 6(118), p. 10-11.
102. *Scrisori de la Băi – Sângeorgiul-Român, 27 iulie 1898*, nr. 2(114), p. 6-8.
103. SCURTU, DR. ELISABETA, *Familii de preoți greco-catolici din Țara Năsăudului (1700-1948) – Familia Candale din Poiana – Ilvei*, nr. 1(113), p. 33-36.
104. SCURTU, DR. ELISABETA, *Familii de preoți din Țara Năsăudului – Familia Anton din Năsăud*, nr. 2(114), p. 25-28.
105. SCURTU, DR. ELISABETA, *Familii de preoți greco-catolici din Țara Năsăudului. Familia Coșbuc din Hordou*, nr. 4(116), p. 46-57.
106. SCURTU, DR. ELISABETA, *Familii de preoți din Țara Năsăudului. Familia Avacom din Telciu*, nr. 6(118), p. 17-18.
107. SCURTU, DR. ELISABETA, *Familii de preoți din Țara Năsăudului. Familia Cornea din Romuli*, nr. 7(119), p. 43-45.
108. SCURTU, DR. ELISABETA, *Familii de preoți greco-catolici din Țara Năsăudului 1700-1948. Familia Zagrai din Mititei*, nr. 9(121), p. 46-49.
109. SCURTU, DR. ELISABETA, *Familii de preoți greco-catolici din Țara Năsăudului 1700-1948. Familia Vertic din 110. Mocod*, nr. 10(122), p. 44-46.
111. *Serbare culturală la Năsăud*, nr. 4(116), p. 29-34.
112. *Sfințirea bisericii ortodoxe din Sângeorz-Băi*, nr. 2(114), p. 21-22.
113. *Sfințirea bisericii ortodoxe din Sângeorz-Băi*, nr. 4(116), p. 27-28.
114. SECOȘAN, ELENA *Scrisoarea nepotei lui Solomon Haliță către conducerea liceului din Sângeorz-Băi*, nr. 1(113), p. 24.
115. SOHORCA, IUSTIN *Cununa*, nr. 2(114), p. 15-18.
116. SOHORCA, SILVIU B., *Predică întocmită cu ocazia sfințirii bisericii din Sângeorgiul-Năsăudului*, nr. 9(121), p. 27-32.
117. STANCA, DR. SEBASTIAN, *Asociația foștilor înțemnițați și internați în războiul din 1914-1918*, nr. 6(118), p. 6-7.
118. ȘOTEL, DR. C. I., *Năsăudul de altădată – Spovedanii sub patrafir*, nr. 5(117), p. 39-44.
119. ȘOTEL, DR. C. I., *Năsăudul de altădată – Spovedanie sub patrafir – Grigore Pletosu*, nr. 7(119), p. 39-42.
120. *Ștefan Utalea (1843-1899) – Fost învățător greco-catolic în Sângeorgiul-Român și președinte al filialei 121. Sângeorgiului a Reuniunii Învățătorești „Mariana”*, nr. 11(123), p. 16.
121. *Testimoniu*, nr. 5(117), p. 23-24.
122. *Trupa Bârsan arestată*, nr. 5(117), p. 34-35.
123. UILĂCAN, IOSIF, *Misiunea „Solomon Haliță” – Mărturii și documente*, nr. 12(124), p. 10-23.
124. VALEA, LUCIAN, *4 octombrie 1863 – 4 octombrie 1943*, nr. 8(120), p. 31.
125. *Versuri din chilă sufletului preotului Maxim Melinti din Basarabia*, nr. 5(117), p. 61-64.
126. *Viața socială din Sângeorgiul-Român*, nr. 2(114), p. 9.
127. *Vilegiatură – Prin țara grănicerilor*, nr. 10(122), p. 23-26.

Revistă sprijinită și finanțată de:
CONSILIUL LOCAL SÂNGEORZ-BĂI
CENTRUL CULTURAL „JUSTIN SOHORCA”
SÂNGEORZ-BĂI

ISSN 2285-8229
ISSN-L 2285-8229